

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Magistritöö

Argo-Remo Viljasto

**Demokraatia tähendus ja demokraatiaga rahulolu erakonnaelistuse lõikes Eesti
näitel**

Juhendaja: Piret Ehin, PhD

Tartu 2016

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
Argo-Remo Viljasto

Lühikokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on Euroopa Sotsiaaluuringu 2012. aasta uuringuandmete põhjal uurida, kas ja millist rolli mängib erakonnaeelistus demokraatia tähenduse tõlgendamisel ja demokraatia toimimise hindamisel Eesti kontekstis. Selle tarbeks on töö jaotatud kolme peamisesse plokki. Neist esimese eesmärgiks on avada erinevaid teoreetilisi lähenemisi demokraatiale kui valitsemisvormile. Peatüki tulemusena ei kooru välja ühte, magistritöö jaoks universaalset definitsiooni demokraatiast, kuid erinevate demokraatia mudelite lahkamine aitab jõuda selgusele, milliseid indikaatoreid ning mõõdikuid tuleb demokraatia hindamiseks kasutada. Töö teine peatükk just nimelt vastavate terminitega tegeleb. See töö osa annab vastuse küsimustele, mis on kvaliteet ja rahulolu demokraatia kontekstis ning annab ülevaate nii rahvusvahelistest indeksitest kui ka akadeemilistest kirjutistest, mis antud temaatikas relevantseid on. Kolmas peatükk seostab esimesed kaks Eesti andmestikku kasutades ning uurib, millised on respondentide silmis demokraatiale kui valitsemisvormile olulised aspektid ning millisel määral vastab demokraatia tegelik toimimine respondentide ootustele. Andmed on kogutud 2012. aasta Euroopa Sotsiaaluuringu käigus ning analüüsi tarbeks jaotab magistritöö küsitletavad gruppidesse vastavalt nende erakonnaeelistusele. Selle tulemusena saab magistritöö andmeanalüüsi käigus vaadelda tulemusi nii Eesti parteide kui ka üldisemas opositsioon-koalitsioon võtmes. Analüüsi peamiseks meetoditeks on keskmised väärtused laiema pildi saamiseks ning dispersioonanalüüs, kinnitamaks erinevuste statistiliselt olulist määra.

Läbiviidud analüüsi tulemusena leiab kinnitust hüpotees, mille kohaselt on rahulolu demokraatia toimimisega kõrgem kui respondendi poolt eelistatud erakond on võimul. Saadud tulemuste analüüsi käigus uurib töö, millised demokraatia aspektid tekitavad suuremaid lõhesid gruppide vahel ning millega me seda põhjendada võiksime. Üldjoontes leiab töö, et opositsiooni kuuluvate erakondade toetajatel on demokraatia ideaalidele suuremad ootused kui koalitsioonierakondadel, kuid viimastest tunduvalt madalamad hinnangud demokraatia toimimisele. Samuti leiab töö, et valimistel mitteosalenud inimeste ja parlamenti mitte pääsenud erakondade toetajate vaated on väga lähedased opositsioonierakondade toetajatele.

Sisukord

Lühikokkuvõte	3
Sisukord	4
Sissejuhatus	5
1. Demokraatia tähendus	7
1.1 Klassikalised mudelid.....	7
1.2 Protseduuriline mudel.....	10
1.3 Polüarhia ja pluralism.....	12
1.4 Liberalism ja demokraatia konsolideerumine	15
2. Demokraatia kvaliteet ja subjektiivne rahulolu demokraatiaga	17
2.1 Demokraatia kvaliteedi ja rahulolu lähtepunktid	18
2.2 Rahvusvahelised indeksid kvaliteedi ja rahulolu mõõtmiseks	22
2.3 Senised empiirilised leiud ning täheldatud suundumused.....	25
2.4 Erakonnaelistuse roll demokraatiaga rahulolu määral.....	31
3. Demokraatiale omistatud tähenduse ja demokraatiaga rahulolu seos erakonnaelistusega.....	37
3.1 Andmed ja meetodid	37
3.2 Muutujad ja nende operatsionaliseerimine	39
3.3 Kirjeldav statistika ja dispersioonanalüüs	42
3.4 Järeldused ja tõlgendused.....	63
Kokkuvõte	67
Kasutatud kirjandus.....	69
Summary	78

Sissejuhatus

Demokraatia koos kõigi oma nüanssidega on poliitikateaduste keskmeks ning sellest tulenevalt on demokraatia-alsed raamatud ja artiklid pidevas täiendamises ning ümbertõlgendamises. Viimase viieteistkümne aasta jooksul on plahvatuslikult kasvanud kirjandus, mis uurib demokraatia kvaliteeti – kontseptsiooni, mille fookuses ei ole niivõrd keskendumine küsimustele, kuidas demokraatia võiks ja peaks toimima, vaid küsimustele, kuidas see tegelikkuses toimib ning kuidas see suhestub indiviiditaseme ootustega. Peamine ajend demokraatia kvaliteedi kui uurimisküsimuse populariseerimisel võib peituda ülemaailmses trendis, mis näitab rahvastiku pidevalt vähenevat rahulolu demokraatiaga. Kuigi rahulolu mõõtmisel on tänase päevani keskseks uurimisküsitluste ebamäärane küsimus „kuivõrd rahul olete demokraatiaga toimimisega?“ (*satisfaction with democracy*), millel puudub üldiselt aktsepteeritav sisu, on selge, et demokraatia juures on *midagi*, mis põhjustab rahulolematust. Paraku ei ole senini kättesaadavad andmekogud suutnud anda ammendavat vastust küsimusele, mis see midagi on. Kui erinevad autorid on sidunud eelmainitud uurimisküsimust nii erinevate poliitiliste institutsioonide, sündmuste ja isikutega, saades küsitleva usaldusväärusega tulemusi, siis käesolev magistritöö suudab tänu Euroopa Sotsiaaluuringu 2012. aasta küsitlusringi demokraatia plokile ebamäärasust hajutada. Selle tarbeks keskendub magistritöö Eesti näitel ühele spetsiifilisele aspektile, mis võib mõjutada inimeste rahulolu demokraatiaga – indiviidi erakonnaelistusele.

See ei tähenda, et käesolev magistritöö saab loobuda demokraatia teooriatest, mis on igasuguse empiirilise analüüsi aluseks ja eelduseks. Kui me soovime mõõta mingi nähtuse omadusi, peame me esmalt piiritlema selle nähtuse enda. Sellest tulenevalt algab töö demokraatia kontseptsioonide ülevaate ja lahkamisega, mille käigus piiritletakse demokraatia just sellisel määral, mis lubab selle erinevaid omadusi hilisemas empiirilises osas mõõta ja fikseerida. Kirjandusest koorub välja, et demokraatia enda ning demokraatia kvaliteedi mõisted on küll omavahelises seoses, kuid neid saab ja tuleb analüütiliselt eristada. Eelkõige demokraatia kvaliteedi puhul ei saa uurimisküsimustele ja nende lahendamisele läheneda puhtalt normatiivselt, vaid kaasata tuleb indiviiditasandit ja subjektiivseid lähtepunkte.

Olles fikseerinud töö raamistikku sobiva demokraatia „koostise“ koos selle

mõõdetavate omadustega, on võimalik edasi liikuda ja määratleda saadud demokraatia kvaliteedi mõõtmiseks vajalikud parameetrid. Kuna demokraatia kvaliteedi alast kirjandust on mitmesugust, tuleb fokuseerida kättesaadava andmestiku võimalustele. Käesoleva magistritöö eesmärgiks on analüüsida teoreetilisi ja empiirilisi uurimusi, mis keskenduvad demokraatia tähendusele ja selle kvaliteedile nii rangelt objektiivsest kui ka subjektiivsest vaatepunktist. Varasema kirjanduse ja selle leidude põhjal loob töö raamistiku uurimisküsimuse rakendamiseks Eesti kontekstis, lisades omalt poolt uue ja huvitava aspektina seotuse demokraatia kvaliteedi ja erakonnaelistuse vahel.

Erakonnaelistus või laiemalt vaadatuna poliitiline eelistus on käesoleva töö fookuseks, kuna erakondade näol on konsensuslikus demokraatiamudelil tegu peamise sisendina valijaskonna kui rahva tahte teostamisel. Läbi korrapäraste, ausate ja vabade valimiste on just erakonnad ja nende esindajad need institutsioonid, mis muudavad valitsemissüsteemi legitiimseks. Eestis, aga ka Ida-Euroopa kontekstis üldisemalt, täiendab erakondade olulisust nende sisuline puudumine ning poliitilise võistluse olematus ligi neljakümne aasta jooksul. Täna sel päeval, pärast paarikümnet aastat pärast repressiivse režiimi lagunemist, on Eesti sisenenud kõrgetasemeliste ja kinnistunud demokraatiate klubidesse, püüdes seal ka pärast tõsiste majanduslike ja sotsiaalsete probleemide läbimist, mis oleksid halvanud ka pikaajaliste traditsioonidega demokraatiad.

Töö esimene peatükk võtab kokku peamised demokraatliku valitsemisviisi teooriad ning loob aluse demokraatia komponentide eraldamiseks ning hindamiseks. Töö teine peatükk avab kvaliteedi ja rahulolu mõisted seoses demokraatiaga ning võtab kokku senised artiklid ning empiirial põhinevad indeksid antud teemal. Kolmas peatükk vaatleb Euroopa Sotsiaaluuringu andmestiku põhjal, kas ja milline on seos inimeste erakonnaelistuse ning demokraatia toimimisega rahulolu vahel Eesti näitel. Andmed on kogutud 2012. aasta Euroopa Sotsiaaluuringu raames ning kaasavad endas 2380. respondendi ankeeti. Respondendid on grupeeritud erakonnaelistuse põhiselt vastavalt eelmistel riiklikel valimistel hääletatud partei järgi. Seejärel on võrreldud loodud gruppide arusaami demokraatiast kui valitsemisvormist ning hinnanguid demokraatia toimimisele Eestis.

1. Demokraatia tähendus

Käesoleva peatüki eesmärkideks on tuua ära peamised kontseptuaalsed lähenemised demokraatiale ja anda ülevaade kirjandusest, mis uurib, kuidas tavalised inimesed elik valijad demokraatia tähendust mõistavad. Peatüki käigus selgub, millised on erinevate demokraatia mudelite peamised komponendid ning seeläbi on võimalik töö järgmistes peatükkides vastavate komponentide põhjal anda hinnanguid nii erinevatele rahvusvahelistele demokraatiaindeksitele kui ka seletada tulemusi seoses rahuloluga demokraatia toimimisega Eesti näitel.

Nagu sissejuhatuses mainitud, ei saa me alustada nähtuse omaduste mõõtmisest enne, kui oleme piiritlenud nähtuse enda. Demokraatia puhul ei ole see nii lihtne nagu alguses tundub, kuna erinevaid lähenemisi demokraatiale ei leidu pelgalt akadeemikute hulgas – ainuüksi Moller ja Skaaring leidsid neid oma artiklit kirjutades sadu (Moller & Skaaring 2011:2). Kõigil, kes tegelevad poliitiliste ja teemade ja probleemidega (tänapäeval sisuliselt kõik inimesed), on poliitiliste kontseptsioonide suhtes isiklikud ja individuaalsetest väärtustest lähtuvad arusaamad (Birch 1993: 1), mis teeb demokraatiast eelkõige ideoloogilise kontseptsiooni (ibid: 7) kui konkreetse, ühtselt defineeritud mõiste. Kinnistunud demokraatiates läbi viidud uuring, milles sisaldas ka avatud küsimus demokraatia sisu väljakirjutamise kohta, näitas, et ka Lääne-Euroopa riikides ei suuda ligikaudu veerand respondentidest välja pakkuda demokraatia konkreetset definitsiooni (Dalton et al 2008: 5), mis annab märku, et lisaks protseduurilistele osistele ja institutsioonidele tuleb demokraatia uurimisel tegeleda ka subjektiivsete ning tunnetuslike aspektidega (ibid: 11). See tähendab, et magistritöö ei saa lähtuda ühest ja ainsast demokraatia kontseptsioonist ning alustab demokraatia kvaliteedi indikaatorite paika panemist demokraatia mudelite endi avamisega. Selle tarbeks annab käesolev peatükk ülevaate peamistest demokraatiat käsitlevatest mudelitest, mis ei ole ilmtingimata teineteist välistavad ja ümberlukkavad, kuid on vajalikud mõistmaks, milliseid komponente ning kuidas me demokraatia puhul empiiriasse ümber tõlgendada saaksime.

1.1 Klassikalised mudelid

Rääkides klassikalistest demokraatia mudelitest, läheme eelkõige ajas tagasi Vana-Kreekasse ja Ateena linnriiki ning tol ajaperioodil valitsevate ühiskonnaideaalide juurde. Just Ateenast, demokraatia hällist, sai alguse moodsa poliitilise mõtlemise käik. Tollal valitsevateks dogmadeks olid kodanikevaheline võrdsus ja vabadus ning õigluse ja seaduse printsiibid (Held 1993: 15), kuid neid mõisteid käsitleti oluliselt erinevalt kui seda teeb tänapäevane indiviidi- ja õiguste keskne valitsemismudel (ibid: 16). Kui tänapäeval tõstetakse pigem ette indiviidide huve ning demokraatia eesmärgiks on kõigile tagada minimaalsed vabadused, siis klassikaliste mudelite puhul olid esmakohal kollektiivi huvid ning võrdsus ja vabadus kehtisid vaid ühiskonna valitsevale osale. Samas ei saa öelda, et kõik tänapäeva demokraatiat puudutav saab esile seada indiviidide huvid. Võime siinkohal tuua näitena maksud. Kui maksude tasumine oleks vabatahtlik, hoiaks kindlasti suurem osakaal kodanikest selle tasumisest, kuid sellisel juhul kannataks ühiskond tervikuna – abivajajatele ei loodaks toetussüsteeme ning mitmed tänapäeval ise-enesestmõistetavana tunduvad hüved nagu haridus ja hooldatud ning arenev infrastruktuur ei saaks toimida.

Ateena demokraatia oli väikese rahva demokraatia – riigiasju ajasid eranditult kodanikest mehed ning sellise elukorralduse eelduseks olid väikesed linn-riigid, mis lubasid tõepoolest kõigil otsustusõiguslikel indiviididel riigivalitsemisest osa võtta ning orjajätk, mis andis valitsevale ühiskonnakihile füüsilise töö tegemise asemel aega poliitikaga tegelemiseks. Vana-Kreeka otsedemokraatia, mis oli tänapäevase demokraatiaga võrrelduna küll elitaarne, kandis siiski endas paljusid moodsa ajastu alusideesid. Võrreldes moodsat ning Vana-Kreeka demokraatiat, võib väita, et viimase puhul saame rääkida küll demokraatia mõistest, kuid mitte tänases päevas rakendatavast demokraatia mudelist (Birch 1993:45). Vähemalt mitte moel, millega me praeguseks harjunud oleme. Tollane arusaam demokraatiast, millele on ka mitmeid tuntuid kriitikuid (Held 1993: 13), põhines suuresti kogukonnavahelisel näost-näku suhtlemisel ning arvamusel, et iga kodanik oli võimeline poliitikale hinnangut andma kui ka selles osalema (ibid: 16-17). Täna on päeval on aktiivne osalus poliitikas kui poliitika loomine ja elluviimine jäänud valdavalt elukutselistele poliitikutele, ent see on siiski oma olemuselt Ateenast alguse saanud demokraatia, kuna me saame läbi poliitilise võitluse oma juhte ise valida (ibid; Dahl 1971; Schumpeter 1942). Mõned autorid peavad toonase demokraatia mõiste sissetoomist modernsete demokraatiamudelite konteksti siiski

provotseerivaks ja kohatuks. Seda eelkõige selle tõttu, et klassikaline demokraatia mudel on sündinud ja elanud eri aegadel ning paikades, olles omanud vägagi erinevaid sotsiaalseid ja kultuurilisi taustsüsteeme (Riker 1982: 5). Siiski peame tunnistama, et ka kõik tänapäeval hetkel eksisteerivad demokraatiad ei ole ühesugused ning on suur tõenäosus, et teatud demokraatiad täidavad neile seatud eesmärgid paremini kui teised (Manin et al 1999: 46).

Vahet olulisemateks märksõnadeks klassikalise mudeli puhul on osalus, vabadus ja võrdsus. Kõik need omadused koonduvad tänapäeval valimistele, mille sisu kannab käesolevas töös suurt rolli. Küll tasub mees pidada, et valimine ise ei võrdu demokraatiaga, rääkimata kvaliteetsest demokraatiast. Valimised peavad olema võimelised väljendama enamuse tahet ning seda peavad toetama parteid, kodanike omavaheline võrdsus ja toimiv sõnavabadus (Riker 1982: 5). Lisaks valdavatele põhimõtetele nagu kodanike vaheline võrdsus, vabadus ja seaduste ning õigluse austamine ja seaduse ülimalikkus, mis Vana-Kreeka algupärane demokraatia meile jätnud on, (Held 1993: 16), kehtib ka otsedemokraatia põhipostulaat, mille alusel peaksid kodanikud süsteemi toimimisse kaasatud olema, olles enamat kui pelgalt süsteemi alam (ibid: 18). Siinkohal jõuame aga klassikalise demokraatia väga tugeva kriitikani. Nimelt eeldab klassikaline demokraatia mudel, et eksisteerib „kõigi“ või „enamuse“ tahe, mille edu on garanteeritud. Sellisele ideele vaidleb vastu Schumpeter, kes leiab, et mitte-demokraatlikud valitsemisviisid võivad klassikalisele demokraatia mudelile seatud eesmärgid täita veelgi paremini kui viimane ise ning rakendab seetõttu uut, ratsionaalsemat ja realistlikumat demokraatia mudelit – protseduurilist.

Võttes arvesse otsedemokraatia ebapraktilisust tänapäeva mastaapides ning elukutseliste poliitikute olemasolu, oleme liikunud otse- (või osalusdemokraatiast) esindusdemokraatiani (või liberaalse demokraatiani), kus kodanike rolliks on valitsemise enda asemel valida endile esindajad, kes saadud mandaadi alusel ja olemasolevate seaduste piires valitsevat võimu ellu viivad (Held 1993: 15). Esindatuse saavutamise instrumendiks on valimised, kusjuures hääletamine on muutunud demokraatia keskmeks nii meetodis kui ka ideaalis (Riker 1982: 8). Kodanike vabadus hääletada, aga ka hääletatud saada, on kaitstud läbi kõnevabaduse, usulise vabaduse, majandusliku vabaduse ja võrdsuse valimiskasti ees (ibid: xi). Ainsaks ohuks neile vabadustele on türanlikud ametnikud, kuid pelgalt ajaliselt piiratud valitsemisaeg on piisav türannia

vältimiseks – rahva huvides mitte tegutsevad ametnikud lihtsalt kaotavad järgmistel valimistel oma positsiooni ning sellise põhimõtte olemasolu ei lase ametnikel alamate opresseerimise üle isegi mitte mõelda (ibid: 9). Seeläbi liigume Schumpeteri juurde, kes räägib valimiste rollile keskendudes demokraatiast kui protseduurist.

1.2 Protseduuriline mudel

Schumpeteri peamine kriitika klassikalise demokraatia suunas lähtub mõttest, mille alusel ei suuda klassikalised mudelid otsuste vastuvõtmisel garanteerida sellist tulemust, mida rahvas tegelikult tagab (Schumpeter 1942: 254). Teine peamine kriitikanool väidab, et mitte-demokraatlike otsustajate valikud võivad riigi kodanikele olla vastuvõetavamad kui demokraatlike institutsioonide lahendid, kuna mittedemokraatlikud valitsejad on otsuste langetamisel paremas positsioonis – nad ei pea leidma kompromisse ega tegema järeleandmiseid erinevate poliitiliste ideede ja ideaalide jaoks. Kolmas ja ehk ka tugevaim kriitika on otseselt klassikalise demokraatiamudeli tuuma, „rahva tahte“¹ kontseptsiooni pihta. Schumpeter väitis, et reklaamile, psühholoogide tööle ja eelnevatele töodel toetudes on „rahva tahe“ pelgalt sotsiaalne konstruktsioon, millel on vähene või täielikult puuduv ratsionaalne alus (ibid: 256-268). Schumpeteri sõnul on ajutiselt populaarsed ja kõneainet pakkuvad teemad masside juhtimiseks võimalusi loovad ning poliitikud oskavad neid väga osavalt ära kasutada. Seega on Schumpeteri sõnul klassikalise demokraatia mudeli tuum rahva tahte näol ei midagi enam kui võimuleihkajate konstruktsioon, millel ei pruugi olla reaalselt seost rahva enda hulgast tulevate ideede ja ideaalidega. Sellest tulenevalt ei näe Schumpeter rahvas ei midagi enam kui mehhanismi, mille abil valida välja neid isikuid, kes on realselt võimelised poliitikat looma ning poliitilisi otsuseid vastu võtma (ibid: 269). Selles valguses on poliitikud justkui müügimehed ning valitsuse juhtimine kuulub neile, kes valitsevad poliitilist „turgu“ (ibid: 282). Siiski ei tohi Schumpeteris näha demokraatiasse mitte uskuvat või demokraatia tülhingelist kriitikut. Kuigi ebatäiuslik, on demokraatiale omapärane võistluslikkus see, mis eristab teda kõigist teistest valitsemisüsteemidest. Ehk aitab

¹ Popular will

Schumpeterit enam mõista fakt, et eriala poolest oli ta eelkõige majandusnimene ning tema eesmärgiks oli luua empiirial põhinev ja „realistlik“ demokraatia mudel – omadused, mida ta klassikalises mudelis ei näinud. Seega leidis ta, et klassikalised demokraatia mudelid on jäänud liiga elukaugeks ega peegelda tema asjastu reaalsust. Suure populaarsuse tõi eelkõige tema kirjatööde ajastus, mis II maailmasõja järel relevantset olid. Schumpeteri tollal seatud hüpoteeside testimisega on edasi läinud ka sellised suurnimed nagu Dahl ning Almond ja Verba.

Demokraatia kui protseduuti all pidas Schumpeter silmas poliitilist meetodit, mis on institutsionaalne kogum jõudmaks poliitiliste (legislatiivsete ja administratiivsete) otsusteni, delegeerides teatud indiviididele õiguse poliitiliste teemade üle otsustada, kuna neil on kodanike hääl/toetus (ibid :269). Demokraatia oli võitlus rivaalitsevate poliitiliste juhtide vahel, mille eesmärgiks oli omandada õigus luua ja rakendada poliitilisi ideaale. Demokraatia võis jõuda üllate tulemiteni nagu sotsiaalne õiglus, kuid Schumpeter toonitas, et eesmärgid ja demokraatiat ennast ei saa segamini ajada (ibid: 165). Demokraatia tuumaks oli protseduur, mille kaudu valitsev osa ühiskonnast teatud korra järgi ümber vahetati, kuid mitte konkreetset otsused, mida võimulolijad vastu võtsid (ibid: 166). Schumpeter väitis, et rahva võim ei tähenda, et rahvas ise peab ilmtingimata võimu kandja olema, nagu see klassikaliste demokraatia mudelite puhul on, vaid et rahvas pelgalt valib need individid, kelle käes võim tegelikult on – seega on vältimatu, et poliitikast saab karjäär ning et enamik sise- ja välispoliitilisi teemasid on inimeste igapäevaelust väga kaugel (ibid: 262).

Schumpeteri protseduurilist mudelit ei saa siiski ilma kriitikata võtta – ka tema loodud mudelil on tugevad normatiivsed piirid. Schumpeter uskus, et sotsialism võtab Läänes kapitalismi üle ning tema arusaam demokraatiast kätkes väga kitsast arusaama „populaarsest“ või rahvalikust valitsusest. Samuti ei toetanud Schumpeter kodanike liigset osalust poliitikas. Tuues näiteks bolševikud ning natsi-Saksamaa, näitas ta klassikalise demokraatia „rahva tahte“ ohtlikkust. Oma kirjutistes olid Schumpeteril keskmise kodaniku poliitilise ja intellektuaalse võimekuse suhtes väga madalad ootused ning ta pidas manipulatsioonialdiks nii raadiot, miitingud kui ka muid poliitiliste ideede leviku kanaleid, kus oodati kodanikult minimaalset sisendit. Seega aga tulenes Schumpeteri sõnul juba inimese loomalikust loomust, kusjuures haridusel ei näinud Schumpeter siin olulist mõju, kuna tema sõnul ei saanud „inimesi redelist üles kanda“

ning nende loomust peita (ibid: 262). Nagu oma taustale kohane, võrdles Schumpeter valitsemist majandusega, kus tuleb pidevalt riske kaaluda ja võtta. Kui aga majanduses on tulek kohe näha, siis poliitikas see nii ei ole ning poliitika tundub inimestele abstraktsem.

Schumpeteri demokraatia definitsioon lähtub eeldusest, et inimestel on lõplikud ja ratsionaalsed seisukohad erinevatel teemadel ning demokraatia annab läbi valimiste nendele seisukohtadele sisu, mis lubab ideesid realiseerida (Schumpeter 1942: 269). Võimalik on see idee alternatiivselt ümber pöörata – rahva roll on lihtsalt moodustada kogu, mis arvamusi ja tegusid koondab (ibid). Teine variant on muidugi praktilisem, sest sealäbi on meil selge kriteerium, eristamaks demokraatlikke valitsusi teistest – esiteks moodustab selle rahva valikute summa; teiseks aitab see meil erinevalt eelmisest defineerida juhtimise rolli; kolmandaks aitab paremini mõista suhet grupihuvide ja avaliku tahte vahel; neljandaks on vaba võitlus vaba hääle eest; viiendaks aitab see tajuda piiri demokraatia ja individuaalse vabaduse vahel ja kuundaks aitab see liidrite määramise osa defineerida ka nendest vabanemise viisi (ibid: 269-272). Demokraatia ei tähenda, et inimesed ise valitsevad, nad lihtsalt saavad valida, kes valitsevad ja kes mitte (ibid: 285) ning rahva peamiseks rolliks on sealäbi valitsuse moodustamine (ibid: 273). Valimised on demokraatia instrumendiks – nad seovad kodanike huvi esindajate käitumisega (Powell 2000). Seega võib väita, et meil on klassistliku mudeli puhul populistlik arusaam demokraatiast kui rahva võimust ning Schumpeteri protseduuriline ja karm reaalsus demokraatiast kui pelgalt viisist türannia ärahoidmiseks (Miller 1993: 77).

Kokkuvõtlikult leidis Schumpeter aga, et reaalselt toimiv demokraatia saab olla vaid äärmiselt piiratud kontseptsiooniga demokraatia. Kriitikana Schumpeteri ja tema protseduurilise mudeli kohta on välja toodud tõsiasi, et Schumpeter käsitleb justkui oponeerivaid valitsejaid ning kodanikke, ilma, et nende vahel teisi suhtluskanaleid oleks. Sellisele lähenemisele oponeerib väga tugevalt Dahl, kelle sõnul on Schumpeter jätnud märkimata kõik kodanike ja eliidi vahel paiknevad ühiskondlikud grupid, mille kogumit nimetab ta polüarhiaks.

1.3 Polüarhia ja pluralism

Schumpeteri protseduurilise mudeli puhul on kodanik justkui isoleeritud ning haavatav isend maailmas, mis keerleb ümber poliitiliste eliitide. Polüarhia ning pluralismi mudelid väidavad, et reaalsus on palju kirjum ning vahemikku eliidi ning kodanike vahel täidavad erinevad ühingud, kodanikuliikumised, sotsiaalsed liikumised, huvi- ja survegrupid jne. Seega võib väita, et kui protseduuriline demokraatiamodel on staatiline, siis polüarhia ja pluralism tegelevad otseselt gruppidevahelise dünaamilise demokraatiamodeli loomise ja uurimisega. Dahli peamiseks sõnumiks on, et moodne demokraatia on palju võistluslikum ning enamaid osapooli arvestav kui Schumpeter seda näidata üritab (Dahl 1956: 186). See ei tähenda, et Schumpeteri lähenemine ja tema kriitika oleks üdini vale olnud – juba tollased empiirilised uurimused tõestasid Schumpeteri väiteid, mille kohaselt puudusid valijaskonnal laialdased poliitilised teadmised ning individidena võim poliitikat suunata. Küll ei leidnud pluralistid, et võimu koondumist kitsa grupi kätte pole võimalik vältida. Vastupidi, grupe eksisteerib suurel hulgal ning need on demokraatiat tugevdavad ja toetavad (ibid: 187). Selline lähenemine lähtus tõsiasjast, et tänapäevases maailmas pole klassikalise demokraatia mudelid kuidagi saavutatavad (ibid: 188) ning selle asemel, et anda hinnanguid, kuidas demokraatia peaks toimima, tuleb uurida selle tegelikkuses eksisteerivaid mehhanisme ning seeläbi hinnata demokraatia panust ühiskonna arengusse. Klassikalise pluralismi peamiseks esindajateks peetakse Trumani ja Dahli (Truman 1951; Dahl 1956, 1961, 1971) ning nende tööde aluseks on idee, et võim on jagunenud mitte-hierarhiliselt ning võistluslikult ning võim on pidevalt eri gruppide vahel kauplemisel. See ei tähenda, et valimiste ja parteide roll täiesti ära kaob – Dahli sõnul on need siiski „mingil määral kuvamas tavaliste kodanike eelistusi“ (Dahl 1956: 131). Kuigi uuringud näitasid, et väike osa valijaskonnas oli poliitikas aktiivne ning teadlik, ei olnud see pluralistide jaoks probleemiks, kuna inimesed said end realiseerida ka mujal ning kasutada valimisi vaid endale ebameeldivate isikute eemaldamiseks (ibid: 191). Veelgi enam, madal osalus võib näidata hoopiski usaldust neisse, kes valitsevad (Almond & Verba 1963) või peegeldada demokraatia head tervist (Lipset 1963: 32). Schumpeter väitis, et poliitika on eliidi käes, Dahl jällegi, et konsensus. Dahl ei väida samas, et kontroll poliitiliste otsuste üle on võrdselt jaotunud või et kõigil individidel ja poliitilistel osalejatel on otsuste tegemisel sama kaal (Dahl 1956: 145-146).

Moodsa, pluralistliku ja liberaalse demokraatia aluseks on arusaam, et ainult põhiseaduslik valitsus, piirates ja jagades enamuse ajutist võimu, on suuteline kaitsma indiviidide vabadust (Diamond 2003: 29). Seega pakub ta oma definitsiooni järgi kaitset inimõigustele, kuid see ei tähenda, et demokraatia ja õigused alati käsikäes käivad (ibid: 30). Esindusdemokraatia definitsioonid sisaldavad endas reeglina teatud minimaalsete vabaduste olemasolu nagu kõnevabadus, ajakirjandusvabadus, väljendamisvabadus jne, et need oleksid võistluslikud ja et nendes osalemine oleks mõtestatud (ibid: 32). Oht kerkib esile juhul, kui neid võetakse iseenesestmõistetavana, kuna see privilegieerib valimisi üle teiste demokraatia dimensioonide. Liberaalne demokraatia, mis nõuab, et kõik võimu osised, sealhulgas ka sõjavägi, oleksid kas otseselt või kaudselt valijaskonna ees vastutavad, on vaid esindusdemokraatiale seatud nõudmiste laiendamine (ibid: 34). Olulise laiendusena eeldab liberaalne demokraatia lisaks vertikaalsele vastutusele ka horisontaalset vastutust, mis tähendab, et ühed valitud grupid või isikud teostavad järelevalvet teiste võimule pääsenud isikute üle (ibid). Lisaks sisaldab liberaalne demokraatia suurel hulgal poliitilist ja kodanlikku pluralismi kui ka gurdvabadusi, et arvamusi saaks väljendada ja esitada ka väljaspool korralisi valimisi (ibid: 35). Küsimus, kui kaugemale peab esindusdemokraatia jõudma, et seda režiimi saaks nimetada liberaalseks demokraatiaks, on pigem normatiivne ja filosoofiline kuivõrd empiiriline küsimus (ibid: 36).

Täiuslikku demokraatiat meil paraku ei ole, küll oleme jõudnud Dahli poolt loodud kirjeldatud polüarhiani, kus kodanike ning valitsejate vahel on vaakumi asemel aktiivsed kodanikehuve kaitsvad grupeeringud ja rühmitused. Viimasel ajal räägitakse lisaks liberaalsele demokraatiale enam deliberatiivsest või arutlevast demokraatiast, mis väidab, et indiviididel on tõepoolest isiklikud huvid ja arusaamad, kuid poliitikas tuleb jõuda koostöö ja tulemusteni, mistõttu on muutustele avatud ka indiviidide huvid (Miller 1993: 74) – kui indiviididel on moraalsed eriarvamused, peaks demokraatia eesmärgiks olema arutelu, mille käigus jõutakse mõlemat osapoolt rahuldava tulemuseni (Gutmann & Thompson 2003: 18). Kuigi seda on ka otse- ja liberaaldemokraatias, siis arutlevas demokraatias peab olema arutelu keskne ja pidev. See omakorda nõuab vastastikkust, avalikkust ja vastutust, mis protsessi juhivad ning vabadusi ja võimalusi, mis juhivad poliitika sisu (ibid: 19). Seega on arutlev demokraatia eelkõige kompromisse loov, mitte pelgalt huvide eest seisev, nagu seda näeb ette liberaalne demokraatia (Miller 1993: 75).

Sellest tulenevalt ei püüa arutlev mudel väita, et on ainult õiged ja valed vastused, vaid leida tuleb kuldne kesktee erinevate arvamuste vahel (ibid). Fishkin on tabavalt kirjeldanud arutlevat demokraatiat kui valitsemisviisi, kus inimene mõtleks ise valikuid, mitte ei teeks oma otsust etteantud valikute põhjal (Fishkin 2003: 25).

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et poliäria lisab nii klassikalises kui protseduurilises mudelis puuduva kodanikuühiskonna elemendi, mis töötab nii sisendi kui vahendajana poliitiliste otsuste kujunemisel ja vastuvõtmisel.

1.4 Liberalism ja demokraatia konsolideerumine

Tänaasel päeval nimetab valdav osa maailma riikidest end demokraatlikuks, ehkki nad on oma olemustel äärmiselt erinevad. See on ka täiesti mõistetav, arvestades, et esindusdemokraatia jõudis oma täieliku vorminguni alles kõigile meestele ning naistele valimisõiguse jagamisega ning alles 20. sajandi lõpus saame hakata rääkima esindusdemokraatia konsolideerumisest (Held 1993: 20-21). Samast ajast leiame kasvavat kriitikat esindusdemokraatia suunas – nimelt on selle toimimist piiramas passiivne kodanikkond, parlamentaarsete institutsioonide erosioon täidesaatva võimu ja bürokraatia ees ning marksistlikust vaatepunktist vaadatuna ka kapitali poolt seatud piirangud (ibid: 22). Nimelt leiab marksism, et kapitalistlik majandus produtseerib pidevalt ebavõrdsust ning töötab seeläbi vastu demokraatia poolt ihaldatud vabadustele (ibid: 21). Samuti ei saa euroopastumise taustal märkimata jätta rahvusvaheliste organisatsioonide, institutsioonide ja lepingute erodeerivat mõju rahva võimu ja rahva poolt valitsemise printsiipidele (ibid: 37). Nende suundumuste taga võime eelkõige näha liberalismi, mis on keeruline ideede kogumik, mis hakkas koguma poliitilist ja intellektuaalset pinda erinevates Euroopa piirkondades alates 17. sajandist (Pareks 1993: 157). Liberalismi keskmes on indiviid, kes on ülim ja hävitamatu ühiskonna osa. Sellest tulenevalt on just indiviidide ümber üles ehitatud kogu ühiskondlik juriidiline, poliitiline, majanduslik, moraalne jne keskkond (ibid). Valitsuse ülesandeks on siinkohal pelgalt säilitada õiguste süsteem, mitte muuta ühiskonna ülesehitust või eesmäärke (teatud järeleandmisi on siinkohal heaoluühiskonna saabumisel tehtud), kusjuures esindatavad

huvid peavad kuuluma süsteemi indiviididele (ibid: 160). Läänest väljaspool on liberaalse demokraatia [paralleelselt kasutatakse ka elektoraalse, esindusliku, võistlusliku, elitistliku, protseduurilise, kapitalistliku või minimalistliku demokraatia mõistet (Dufek & Holzer 2013: 117)] puhul atraktiivsem pool just nimelt demokraatia, kusjuures liberaalsed väärtused jäävad tahaplaanile (Parek 1993: 172). Liberaalse demokraatia eesmärgiks on agregeerida indiviidide huvid kollektiivseks huviks nii ausal ja efektiivsel moel kui võimalik (Miller 1993:74), kusjuures riik ei tohi häirida inimeste püüdluseid ega nende huvide olemust (Pareks 1993: 161

Tulenevalt demokraatiaga seostuvatest positiivsetest aspektidest tegutsevad demokraatia legitiimsuse sildi all ka mittedemokraatlikud grupid ja ühendused. Siinkohal aitab piiri tõmmata konsolideerinud demokraatia mõiste. Kõige lihtsakoelisema ja samal ajal piisavalt ammendava vastusena küsimusele, milline on konsolideerinud demokraatia, tõi Schedler välja „demokraatia, mille püsivust võib eeldada.” (Schedler 2001: 66) Eelnevad tööd on demokraatia püsivuse hindamisel keskendunud kolmele peamisele strateegiale – käitumuslikule (*behavioral*), suhtluslikule (*attitudinal*) ja struktuursele (*structural*) (ibid: 66). Siinkohal mainiksin kohe ära, et Schedler toetas enim just käitumuslike mudelite kasutamist, väärtustades neid enam kui suhtluslike ja struktuurseid, millest viimaste alla kuulub ka majanduslik aspekt. Seletades käitumuslikku mudelit, tõi Schedler välja värvika võrdluse arstiteadusega, kus patsiendile diagnoosi panemiseks tuleb patsienti lihtsalt jälgida ning leida märke, mis viitavad probleemidele (ibid: 70). Demokraatia konsolideerumise hindamise puhul tuleks sel juhul otsida märke, mis viitaksid mittedemokraatlikele käitumisviisidele. Maeda tõi välja kaks laadi konsolideerumise hindamiseks – sisemise ja välimise ning lõi nende puhul matemaatilised mudelid muutujatega valitsemisüsteemist väliskaubanduseni (Maeda 2010: 1137-1138). Maeda leidis, et uute demokraatiate puhul ei mängi olulist rolli valitud institutsiooniline ülesehitus (ibid: 1142). Siinkohal on seos Schedleriga, kes jättis samuti institutsionaalsed tingimused tahaplaanile, omastamata neile määravat rolli demokraatia püsijäämises. Samuti ei omastanud kumbki autoritest märkimisväärset rolli ka majandusele. Kokkuvõtvalt võib öelda, et demokraatia konsolideerumist mõjutavad enim nende pidev jälgimine ja kõrvalkallete korral korrektureid tegemine tegutsejate endi poolt, mitte niivõrd kontrollimatud protsessid.

Valimiste laiema sotsiaalse tausta selgitamiseks on ehk pädevaim liikuda sotsiaalse

valiku teooria poole, mis räägib sellest, kuidas indiviiditaseme maitset, eelistused ja väärtused kogukonna või grupi tasandile koonduvad (Riker 1982: 1). Kuna demokraatia kontekstis on indiviidide eelistuste agregeerimise viisiks valimised, on sotsiaalne teooria valimiste mehhanismi seletamiseks hästi sobituv. Kahtlemata on sotsiaalse valiku teorias ka kitsaskohti. Nimelt ei õnnestu selle teooria järgi alati eelistusi agregeerida, kuna sisse tuleb vangidilemma. Näiteks võime eeldada, et iga indiviidi eelistuste ja väärtuste pagasisse kuulub värske õhuga keskkond, kuid selle saavutamiseks vajalikud maksud või piirangud ei sobitu indiviidi isiklike huvidega (Hardin 1993: 157). Seega on valitsuse poolt vastu võetud otsused tihti sotsiaalse valiku teooriaga vastuolus, kuna valitsuse poolt tehtud otsused ei tulene alati indiviidide motivatsioonidest ja eelistustest, vaid on neist üle (ibid: 164). Deliberatiivne ehk arutlev demokraatia suudab seda paradoksi vältida (Riker 1982: 89). Nimelt on arutleva demokraatia peamiseks postulaadiks, et inimesed ei ole määratud valimiste käigus mitte ainult oma eelistusi väljendama, vaid neid ka kujundama ja kohandama (ibid). Seega otsib esindusdemokraatia pidevalt teatud tasakaalu – ühelt poolt peab riigil olema teatud funktsioonide monopol, kuid teisalt ei tohiks ta nende läbi piirata oma kodanike vabadusi (Held 1993: 18), mistõttu pole demokraatiat kui valitsemisvormi raske mitte ainult luua, vaid ka hoida (ibid: 13), seda enam, et liberaalsel demokraatial pole universaalset ja ühist institutsionaalset vormingut (ibid: 14). Beetham väidab siiski enesekindlalt, et demokraatlikku alternatiivi liberaalsele esindusdemokraatiale ei ole (Beetham 1993: 58).

Sellest tulenevalt võime väita, et oleme neljanda demokraatia mudeliga teinud täisringi ning jõudnud tagasi punkti, kus demokraatia keskmeks on indiviid ning arenenud läänelikes ühiskondades näeme komponente kõigist eelpool käsitletud demokraatiamudelitest. See lubab meil järgmise peatüki jooksul defineerida igast mudelist lähtuvalt tervikliku indikaatorite komplekti, mille abil uurida valijate arusaami demokraatia korrektsest toimimisest.

2. Demokraatia kvaliteet ja subjektiivne rahulolu demokraatiaga

Käesoleva peatüki eesmärgiks on vastata küsimustele, mis on demokraatia kvaliteet ja mis on rahulolu demokraatiaga ning anda ülevaade viisidest, kuidas neid kahte

empiirilisel mõõta.

Seniste uuringute suurimaks probleemiks on tõsiasi, et meil on makrotaseme demokraatlikud institutsioonid ja karakteristikud ja mikrotaseme hinnangud (rahulolu demokraatiaga), ent meil puudub viis nende kahe seostamiseks (Aarts & Kees 2008: 8). Järgnevalt annab töö ülevaate, milliseid aspekte, lähtuvalt eelnevas peatükis vaadeldud demokraatia mudelite, saame me demokraatia kvaliteedi ning demokraatiaga rahulolu mõõtmiseks rakendada ning vaatab, milliseid tulemusi on senised uuringud pakkunud. Selle tarbeks vaatleb töö ploki teine alapeatükk laialtlevinud rahvusvahelisi indekseid ja nende meetodikat ning ploki kolmas alapeatükk indiviiditasemel toimunud uuringute tulemusi. Nende kahe peatüki alusel saame luua mudeli, mille abil vaadata töö kolmandas plokis valijate arusaama demokraatiast kui valitsemisviisist ning valijate hinnangut demokraatia toimimisele. Käesolev peatükk vaatab seniste uuringute lähtepunkte ning valib nendest sõltuvalt erakonnaeelistuse kui peamise ankrupunkti.

2.1 Demokraatia kvaliteedi ja rahulolu lähtepunktid

Valdav osa demokraatia-alasest kirjandusest on liigutanud oma fookuse demokraatia tähenduse ja selle kinnistumise pealt demokraatia kvaliteedile, mis on sarnaselt demokraatiale endale oma olemuselt täis subjektiivseid väärtuseid (Diamond et al 2005). Subjektiivsuse rolli rõhutab ilmekalt väide, et demokraatia kvaliteedile on oluline määr, mille ulatuses kogukonna liikmed oma ideelisi põhimõtteid jagavad (Thomassen 2007: 418) ning indiviidide põhimõtted on tihtipeale kaugel ratsionaalsusest ja loogikast. Segadust aitab vähendada põhimõtte, mille kohaselt on demokraatia kvaliteedi hindamise puhul oluliseks võime siduda omavahel makro-taseme demokraatia indeksid ning indiviidide mikro-taseme arusaamad demokraatia kvaliteedist (Ringen 2010), mis lubab analüüsi siduda ka objektiivsed ekspertarvamused. Suhtelisest subjektiivsusest hoolimata on demokraatia kvaliteedi alane kirjandus alates alanud aastatuhandest plahvatuslikult kasvanud (Roberts 2010: 4).

Kirjandus teemal rahulolu demokraatiaga ulatub 60ndatesse, legendaarse Almond ja Verba *The Civic Culture* teoseni, kus poliitiliste hoiakute ja demokraatia uurimise fookuseks oli valija suhestumine demokraatiasse. *Civic Culture* üheks komponendiks oli

valija rahulolu poliitiliste väljunditega kui süsteemi tulemlikkuse (*performance*) mõõtmine (Almond & Verba 1963: 192). Aja jooksul on sellest välja arenenud üldine kontseptsioon valija rahulolust demokraatiaga, mis on seotud nii toetusega rahvusriigile ja demokraatlikele printsiipidele kui ka spetsiifilise toetusega poliitikutele ja institutsioonidele (Norris 1999: 10) ning valijauuringud on muutunud suurimaks alaks poliitilise käitumise uuringus (Dalton & Klingemann 2007: 12). Sealjuures kasutatakse tihti peale ideoloogiaid kui institutsioone, mis aitavad lihtsustada elanikkonna ja parteide vahelise info liikumist ja mõtestamist (MacKuen et al 2013: 200). Oma uurimuses, mis käsitles endas 155 demokraatlikku valimist, mis olid aset leidnud 20 riigis üle 25 aasta, ei keskendunud Powell (2000) mitte niivõrd võitjate-kaotajate dihhotoomiale, vaid normatiivsele murele: kas valimised on sellised demokraatia institutsioonid, mille kaudu kodanikud poliitikaloomesse kaasatakse. Powelli sõnul on vabad ja võistluslikud valimised demokraatliku poliitilise süsteemi keskseks definitsiooniks (ibid: 4) ning valijakäitumise mõistmiseks tuleb lähtuda kolmest aspektist: esiteks parteide valikutest kandidaatide esitamisel; teiseks kodanike valikutest nende kandidaatide vahelises võitluses ning kolmandaks meetoditest, mis agregeerivad kodanike isiklikud otsused kogukonna otsuseks ehk valimisi ümbritsev seadusandlus (ibid: 23) Sealjuures on valimisdemokraatia olulisemaks omapäraks võimalus halbade või ebakompetentsete valitsejate eemaldamine (ibid: 47).

Roberts, kes ei väsi rõhutamast demokraatia ja demokraatia kvaliteedi sisulist erinevust (nagu ka Joakim ja Linde 2003), on demokraatia kvaliteedi kontseptsiooni aluseks võtnud mitte kodanike võimalused demokraatlikes protsessides osaleda, vaid võimaluste kasutamise kui kvaliteedi eeltingimuse (ibid: 5). Autor väidab, et demokraatia kvaliteeti saab oma olemuse tõttu rakendada ka mittedemokraatlikele režiimidele (ibid:26), mistõttu on eriti oluline alustada demokraatia enda defineerimisest ja selle tulemi põhjal tehtud juhtumivalikust. Magistritöös eelnevalt mainitud ja hiljem lahatavad demokraatiaindeksid aitavad küll defineerida demokraatia kvaliteeti kui protseduuri, kuid seal nende seletusvõime ka lõpeb. Protseduuridest ja institutsioonidest olulisemaks peab Roberts demokraatia kvaliteedi hindamise eeltingimusi nagu inimõigused ja seaduse ülimalikkus, (mis on enamasti kaasatud ka protseduurilistesse indeksitesse) aga ka kvaliteeti kui sotsiaalset tulemit ehk respondentide otsesest hinnangut demokraatia kvaliteedile (ibid:29).

Roberts'i teooria keskmes on kodanike ja institutsioonide vahelised sidemed, mida ta jaotab kolme kategooriasse: (1) valimisvastutus (*electoral accountability*), (2) mandaadi reageerivus (*mandate responsiveness*) ja (3) poliitika reageerivus (*policy responsiveness*) (ibid: 6). Siinkohal tõdeb autor ka ise, et sidemete olemasolu üksinda ei ole piisav ning tihtipeale on valijad poliitika suhtes liiga ükskõiksed või on nad võimetud koguma piisavalt informatsiooni, et olemasolevaid sidemeid rakendada. On selge, et Roberts'i lähenemises on kesksel kohal poliitikud ja erakonnad, kellele otseselt eelloetud sidemed mõjuvad ning eelkõige väljendub see valimistel. Käesolev töö eeldab Roberts'i raamatu põhjal, et inimeste hinnangud demokraatia kvaliteedile kui kodanike ja institutsioonide vaheliste sidemete toimimisele, on väga tugevas seoses inimeste erakonnaelistusega ja nende erakondade positsiooniga võimu toimimismehhanismides ehk parlamendis ja valitsuses. Siinkohal tuleb mees pidada, et demokraatia hindamine kas madala- või kõrgekvaliteediliseks ei ole normatiivne, vaid empiiriline hinnang ning kvaliteet ei viita demokraatliku valitsuse vajalikkusele ega toimimisele, vaid selle olemusele (ibid: 7). Seega võib definitsioonide järgi kõrgekvaliteediline demokraatia endiselt toota ebaefektiivseid/negatiivsete tagajärgedega poliitika, kuid selline jaotus lubab meil teha ennustusi, kus ja millal kerkib esile kõrgekvaliteediline demokraatia (ibid).

Diamond lähtus demokraatia kvaliteeti uurides kolmest kvaliteedi dimensioonist, mis oleksid autori nägemuses olnud universaalne analüütiline raamistik, mis on universaalselt rakendatav kõigile demokraatlikele režiimidele (Diamond et al 2005: xi).

- Protseduur – demokraatia kvaliteet tuleneb täpsest ja kontrollitud protsessist, mida viiakse läbi täpse, korduva meetodi ja ajastamisega [valimised]
- Sisu – kvaliteet on demokraatia struktuurilistest omadustest nagu selle disain ja süsteemi funktsioneerimine [poliitilised institutsioonid]
- Tulemus – kvaliteet on otseselt seotud valija rahuloluga, olenemata demokraatia protseduuriliste reeglite või sisuga [subjektiivne rahulolu]

Nende dimensioonide tulemina defineeris Diamond kvaliteetse demokraatiana valitsemisvormi, mis „pakub oma kodanikele kõrget vabaduse taset, poliitilist võrdsust ning kontrolli avalike poliitikate ja poliitikute üle läbi legitiimsete ja seaduslikult toimivate stabiilsete institutsioonide“ (ibid). Kvaliteedi täpsemaks mõõtmiseks lõi raamat kaheksa kvalitatiivsetest ja kvantitatiivsetest andmestikest kombineeritud alamliiki. Protseduurilist kvaliteeti mõõdeti läbi seaduse ülimalikkuse, osaluse, võistluslikkuse ning

vertikaalse ja horisontaalse vastutuse. Sisulist poolt mõõdeti läbi kodanike- ja poliitiliste vabaduste olemasolu ning poliitilise võrdsuse rakendamise. Tulemuse osa oli justkui kombinatsioon eelnevast kahest ning väljendus teoses reageerivusena [responsiveness](ibid: xii)

Siinkohal jõuamegi demokraatiate demokratiseerumine ehk demokraatia kvaliteedi ja valitsemise kvaliteedi hindamiseni (Fufek & Holzer 2013: 117). Demokraatia indeksid nagu Freedom House Index ja Polity IV näitavad sisuliselt kõigile Euroopa riikidele kõrgeid väärtuseid, kusjuures mitmel riigil on kõik mõõdetavad väärtused maksimumis või leiame me puuduseid ainult mõnes üksikus punktis (ibid: 121). Efektive demokraatia indeks (Index of Effective Democracy) (Alexander et al 2011; Beetham 2005; Welzel&Inglehart 2008) maalib teise pildi, kus efektiivsete demokraatiate grupist langevad paljud senised tipud välja (Fufek & Holzer 2013: 122). Ent siiski, loodagu uusi indekseid, ei saa me ialgi lahti normatiivsetest hinnangutest juhul, kui meie uuringute eesmärgid on kasvõi pisut ambitsioonikamad kui analüütiline kirjeldus hetke reaalsusest. Sellest tulenevalt vaatab järgmine peatükk põhjalikumalt demokraatia kvaliteedi mõistes ja indiviidide subjektiivset rahulolu demokraatia kvaliteedi ja demokraatia toimimisega.

Alates viimasest demokratiseerumise lainest ning Ida-Euroopa sotsialistlike riikide lagunemisest on Lääne-Euroopas täheldatud rahulolu vähenemist demokraatia toimimisega (Norris 2001; Pharr & Putnam 2000). Kuigi teemaga tegelenud autorid on püüdnud oma töösse kaasata põhjuseid, miks rahulolu demokraatiaga on vähenenud, on andmestiku puudumine selle ülesande kui mitte võimatuks, siis keeruliseks ja kaudseks muutnud – katsed on päädinud olemasoleva andmestiku ümbertõlgendamisega, mis ei luba teha otseseid järeldusi otsitavate muutujate kausaalsuses (Pharr & Putnam 2000). Mis veelgi enam – kuigi rahulolematus on püsiv ja laialdane nähtus valdavates Lääne demokraatias, peitub selle taga ka riikidevaheline ja -sisene variatsioon (Dogan 2005), mille täpsemaks lahkamiseks on senini puudunud piisavalt spetsiifilised andmestikud, mis on omakorda pärssinud demokraatiaga rahulolematus põhjuste süstemaatilist analüüsi (Munck & Verkuilen 2002). Kuigi leidub haritlasi, kes ei näe rahulolu laialivalgumises probleeme, tuleb mees pidada inimeste erinevaid mõttelõngasid ning igasuguste eelduste ohtlikkust (Canache et al 2001). Samuti tuleb uuringutesse kaasata regioonide ja kultuuride eripärasusi – näiteks leidis Roberts, et Ida-

Euroopas on täheldatud teatavat apaatiat ja kahtlust poliitikute suunal, mis väljendub respondentide toetuses pikkade demokraatlike otsustusprotsesside asendamisesse kiiremate, efektiivsemate ja tehnokraatlike viisidega (Roberts 2010: 3). Käesolev töö püüab leida seoseid rahulolus demokraatiaga ning parteielistusega, võttes aluseks respondendi valimisotsuse. Lisaks klassikalisele toetushäälele tuleb kaaluda ka protestihääle ning taktikaliste häälte olemasolu. Sisuliselt on protestihäääl hääl, mis on antud parteile, mida tavaliselt ei toetata. Selle eesmärgiks on saata signaal tavaliselt toetatavale parteile, väljendades nii vastuseisu kas partei konkreetse otsuse või poliitikaga (Catt 1996: 44). Igapäevaelust on see võrreldav boikotiga, kus sõnumit ei pea saama pakkuja, kelle toode valitakse, vaid pakkuja, kelle toode jäetakse valimata. Käesoleva töö andmestik ei luba eristada protestihääält, kuid laias laastus võib protestihääleks lugeda ka valimisest loobumist. Taktikalise hääle puhul antakse oma hääl valikute pingereal teisele või kolmandale parteile, kuna just neis nähakse suurimat konkurenti parteile või poliitikale, millele tugevalt vastu ollakse (ibid: 46). Kuigi mõttena lihtne, on selle praktiline rakendamine ülimalt keerukas, kuna selle jaoks peab indiviidil olema väljatoodav vastasseis kindla parteiga, tahe strateegiline otsus teha ning tahe ja võime koguda mõtestatud infot valiku tegemiseks (ibid: 47). Valimisest üldise loobumise puhul peame mõtlema, kas tegu oli majanduslik-ratsionaalsete aspektidega, kus ei nähtud saadavat kasu, või oli tegu moraalse aspektiga (Estlund 1992: 82; Goldman 2002: 267). Teisisõnu tahame me teada, kas valitakse ainult siis, mil valimata jätmine on „kulukam“ kui valimine (ibid). Olenemata põhjustest, miks valimata jäetakse (kõik valikud halvad; protest; ebapraktilisus), on siiski tegu osaga valijakäitumisest, mis omab tagajärge tulemile (ibid: 270).

2.2 Rahvusvahelised indeksid kvaliteedi ja rahulolu mõõtmiseks

Kuna nii protseduurilise kui sisulise demokraatia kvaliteedi uurimise ja hindamisega tegelevad mitmed rahvusvahelised organisatsioonid [s.h. Polity IV; Economist; Freedom in The World, Freedom House (nii Freedom in the World kui Nations in Transit)] ning Eesti paikneb neis riigina, kus demokraatlik valitsemisvorm on kinnistunud, võtab

käesolev magistritöö eelduseks, et Diamondi poolt loodud minimaalsed protseduurilised ja sisulised kvaliteedinõuded on Eestis rahvusvaheliste uuringute põhjal kinnistunud. Selle aluseks on läbi vabade, võistluslike ja õiguspäraste valimiste, toimivate demokraatlike institutsioonide, kaitstud põhiõiguste, tagatud väljendusvabaduse ning sõltumatu ajakirjanduse kaudu mõõdetavad indikaatorid (Mölder ja Pettai 2013). Siiski tuleb tõdeda, et Eesti ei ole mitte igas demokraatia hindamise kategoorias maailma esirinnas. Kui aga vaadata Eestit endiste kommunistlike riikide seas, oleme siiski tulemustelt tipus. Olgu märgitud, et Freedom House üldtabelis oleme grupis „Flawed democracies“ ehk vigadega demokraatia, kuid post-kommunistlike riikide seas oleme ka selle koondhindega esirinnas. Siinkohal koorub aga välja Freedom House indekseid miinus – nad aitavad küll identifitseerida riikide tugevused demokraatia kinnistumisel, kuid ei too välja riikide puudujääke (ibid: 6), mistõttu on tabelites väga palju kõrgete hinnangutega riike. Siinkohal tulevad abiks The Economist ja Nations in Transit. Economisti puhul tuleb siiski meeles pidada, et avaldatud andmed on vaid agregeeritud kujul ning meil on raske tulemusi reprodutseerida kui ka mõista, millistes alampunktides kui palju punkte me kaotame (ibid). Indeksitest on avatuim Polity IV, kuna kannab endas Muncki ja Verkulineni (2002) ideed, mille alusel on indeksid usaldusväärsed juhul kui nad on avatud andmetega ning reprodutseeritavad. Samas peame tõdema, et rahvusvahelised demokraatiaindeksid ei ole kunagi nii universaalsed, et täita kõiki neile seatud tingimusi korrektselt ja isegi kui nad seda oleks, ei oleks võimalik tõmmata ümberlukkamatut joont riikide vahel, mis oleksid demokraatlikud ja mis mitte.

Empiirilisel fikseeritavatest ja mõõdetavatest indikaatoritest on aga olulisem tulemuse dimensioon, mis on kõigest oma olemuselt subjektiivne ja väärtustepõhine, olles otsene põhjus eelmises peatükis mainitud demokraatia kriisile. Just demokraatia kinnistumine inimeste väärtushinnangutes ja käitumismustrites on demokratsiseerumise kõige ajamahukam ja keerulisem osa (Linz ja Stepan 1996). Siinkohal tuleb aga meeles pidada, et demokraatia ei suuda kunagi pakkuda kõigile oma kodanikele täielikku rahulolu. Kõiki idealistlikke künniseid ja eeltingimusi tuleb reaalsusele kalibreerida, pidades meeles, et respondentide subjektiivsete hinnangute tervikuna ei ole võimalik saavutada objektiivset rahulolu (Moravcsik 2004: 337-338). Veelgi enam, vastavalt Estlundi väitele on poliitiline võrdsus ning poliitiline kvaliteet teineteisest vastupidises suunas sõltuvad – kui me soovime rohkem võrdsust, kaotame me kvaliteedilt ning kui me

soovime kvaliteetset demokraatiat, peame loobuma teatud määral võrdsusest ning liikuma egalitaarsuse poole (Estlund 2002: 175). Seda võib nimetada koguni klassikaliseks demokraatia dilemmaks, kuna igasugune võrdsuse laiendamine võrdsete võimaluste loomise näol (näiteks sookvootide loomine ametikohtadele), piirab teatud määral teiste osapoolte vabadust (Thomassen 2002: 427).

Küll ei pea eeldama, et indeksitel põhinevad demokraatiate ja mittedemokraatiate dihhotoomia on kvaliteedi hindamiseks vajalik. Piisav on ühene skaala, mille ühes otsas oleks täiuslikkusele kõige lähedam demokraatia ning teises otsas täiuslikust demokraatiast kõige kaugemal asetsev režiim (Lijphart 2008: 89) ning demokraatia kvaliteedi kontseptsioon aitab sellist skaalat luua ja kasutada. Lijpharti sõnul on sisukaimad demokraatiate võrdlused loonud Dahl (1971) ja Vanhanen (1990). Neist esimene tegi seda läbi polüarhia mõiste, mille empiiriline pool kaasas 113 riigi paigutamist 31-astmelisele skaalale, kus ta leidis konsensusliku/proportsionaalse süsteemi kõrgemaid kvaliteedinäitajaid majoritaarsete süsteemide ees. Vanhaneni skaala põhines parteide võistluslikkusel (mille peamiseks indikaatoriks oli parteide hääletasaagi jagunemine valimised võitnud partei järel) ning valimisaktiivsusel. Just võistluslikkuse mudeli tõttu oli ka Vanhaneni empiiria eelistamas mitmeparteisüsteemi (Lijphart 2008:91). Anderson ja Guillory leidsid enda rahulolu uuringus, et kaotajad-võitjad skaalal esinevad erinevad hinnangud rahulolule demokraatiaga on mitmeparteisüsteemides väiksemad kui kaheparteisüsteemides (Anderson & Guillory 1997).

Üks uuemaid laialdaselt tunnustatud demokraatia kvaliteeti ja rahulolu määrav indeks on Efektiivse Demokraatia Indeks (*Effective Democracy Inde*) (Welzel et al 2003), mis aitab uurida sidemeid moderniseerumise, kultuuri ja demokraatia vahel (Alexander et al 2012: 41). Autorite sõnul on uus indeks näidanud, et demokraatia kvaliteedile aluse pannud kolmanda demokratiseerumislaine eelne demokraatia defitsiit on asendunud efektiivse demokraatia defitsiidiga (ibid: 42). Oma sisult omab indeks kahte peamist indikaatorit: demokraatlikud õigused ja seaduse ülimlikkus. Efektiivsuse tagamiseks peavad olema täidetud mõlema indikaatori nõuded. Sel moel saab riik indeksis minimaalse väärtuse ka juhul, kui kõik demokraatlikud õigused on olemas, ent nende rakendumiseks puudub seaduse ülimlikkus või vastupidi. Autorid ise leiavad, et indeks tegeleb küsimusega, mis on indeksite puhul tõeliselt oluline – siduda demokraatiale antavad hinnangud ja skoorid sotsiaalsete nähtustega (ibid: 59). Seeläbi on võimalik välja

tuua demokraatlikud puudujäägid ka neis riikides, kus elektoraalse demokraatia institutsioonid on olemas ja ka juurdunud (ibid).

2.3 Senised empiirilised leiud ning täheldatud suundumused

Senine teoreetiline ja empiiriline kirjandus on näidanud, et toetus demokraatiale kui valitsemisviisile ning hinnangud sellele, kuidas demokraatia konkreetsetes riigis toimib, on eraldiseisvad analüütilised kategooriad (Easton 1975; Norris 1999; Klingemann 1999). Samuti tuleb meele pidada, et toetus demokraatiale võib piirduda toetusega valitsemisinstrumentidele, mitte aga demokraatlikele väärtustele, mis sellega kaasnevad (Thomassen 2002: 421). Nimelt on võrdlemisi kindel, et kõik inivid soovivad head valitsust, kuid hakates arutlema, milline üks hea valitsus ja hea valitsemine üldiselt välja näeb, on konsensusse leidmine keeruline (Dahlberg 2013: 515). Siinkohal võib alustada ainuüksi valimissüsteemi mudelist endast. Uus-Meremaa on meile pakkunud võimaluse vaadelda, millised muutused leiavad aset juhul, kui valimismudelit muudetakse. Nimelt oli Uus-Meremaa Lijpharti järgi Westminsteri mudeli ideaaltüübiks (Lijphart 1984: 16), kuid 1993. aastal otsustati läbi referendumini asendada senine majoritaarne valimissüsteem proportsionaalse valimissüsteemiga. Sellise referendumini loomine põhines teaduslikel empiirilistel uuringutel, mille alusel oli proportsionaalne valimissüsteem võrrelduna majoritaarsega soosimas demokraatia kvaliteeti ja kodanike rahulolu demokraatia toimimisega (Karp & Bowler 2001: 58). Paraku ei kattunud senised empiirilised uuringud ning Uus-Meremaa praktika, kuna juba neli aastat pärast valimissüsteemi muutmist näitasid uuringud mitte tõusu, vaid langust rahulolus demokraatiaga (ibid: 58). Küll tõdesid Karp ja Bowler, et langus rahulolus ei olnud tingitud mitte muutunud institutsionaalselt korrast, vaid rahulolematusest valimiste tulemuse ning loodud koalitsiooniga (ibid: 62). Valdav osa uuringutest, mis on tegelenud demokraatia või demokraatia toimimise hindamisega, on keskendanud demokraatia sisenditele. Dahlbergi sõnul on see aga viga, kuna rahulolu sisenditega ei tähenda automaatselt rahulolu nende toimimisega ehk väljunditega (Dahlberg 2013: 516) – teisisõnu, valitsuse kvaliteet ületab süsteemi kvaliteedi. Näitena võib inivid toetada poliitiliste parteide võrdseid võimalusi kui põhimõtet, kuid olla samal ajal rahulolematu selle printsiibi toimimise suhtes oma elukohas. Dahlberg ise leidis, et süsteemi väljundid, mida käesolev magistritöö mõõdab

läbi toetavate parteide edukuse valimistel, on rahulolu määramisel olulisema tähtsusega kui süsteemi väljundid. Pärast empiiriliste andmete analüüsimist leidis Dahlberg, et rahulolu demokraatia toimimisega on kõrgem neis süsteemides, mis on (1) proportsionaalsed, (2) vähesel määral polariseeritud, (3) mõõdukad mitmeparteisüsteemid koos (4) tugevate ideoloogiliste sidemetega parteide ja valijaskonna vahel (ibid). Selle empiiriliseks näiteks on Iraak, mis on edukalt läbi viinud mitmed valimised, mida iseloomustab nii suur osalus kui suhteliselt kõrge ausus ja läbipaistvus, kuid legitiimsust valijate suunas pole tekkinud (Rothstein 2009).

Russell Dalton (1999) väitis, et nõrgenev side parteide ja valijaskonna vahel Lääne demokraatiates ei tähenda pelgalt parteide keskse demokraatia nõrgenemist, vaid märgib kestvat valijaskonna eemaldumist poliitikast. Kuna Daltoni järgi võime oodata nn. *spill-over* efekti, kus toetuse nõrgenemine ühele demokraatia aspektile võib põhjustada toetuse nõrgenemist ka teistele demokraatia aspektidele, on oluline välja selgitada, kuidas parteide ja valijaskonna vaheline side rahuloluga suhestub. Sama meelt oli ka Holmberg (2003), kes kasutas 20 riigi küsitlusandmeid ning leidis, et valijate suhestumine parteidega määrab nende hinnangu parteide vajalikkusele oma riigis. Ta leidis, et ka väga erinevates demokraatlikes süsteemides on end kindla parteiga tugevalt siduvad valijad parteide vajalikkusega enam rahul kui parteisidemeid mitteomavad respondendid ning Holmberg väitis, et parteisidemed ei ole olulised vaid valijakäitumisele, vaid üldistele uuringutele, mis tegelevad parteidel põhinevate poliitiliste süsteemidega. Uuringud on näidanud, et mõningatel juhtudel on poliitilised vähemused demokraatia toimimisega suuremal määral rahul kui poliitiline enamus, mis paneb küsimuse alla nii „rahva tahte“ kui demokraatia legitiimsuse aluse kui ka Schumpeteri põhimõtted valimistest kui vastutuse ja legitiimsuse allikast (Rothstein 2009: 319). Rothsteini hinnangul ei oma sisendid ehk valimised indiviidile sisuliselt mingisugust otsest mõju, samas kui väljund ehk valitsuse otsus võib muuta indiviidi igapäevaelu (ibid: 323). Eksisteerib arvestatav kogum uurimisküsitlusel põhinevaid uuringuid, mis tegelevad kodanike rahulolu demokraatia avamisega ja rahulolu või rahulolematuse põhjuste selgitamisega, sealjuures näidates, et süsteemi toimimine ja efektiivsus on tunduvalt suurema kaaluga kui „rahva tahtel“ põhineva demokraatia ideaal (Diamond 1999: 192). Seda kinnitas omakorda Gilley, kes leidis 72 riigi andmestikku uurides, et kooslus seaduse ülimlikkusest, korrupsiooni ohjamisest ja valitsuse efektiivsusest omab suurt, koguni suurimat osakaalu

kodanike hinnangus demokraatiale (Gilley 2006: 57). Ladina-Ameerika andmestik kinnitas samuti ideaalide varjujäämist tulemustele (Sarsfield & Echegaray 2006: 169) ning näitas, et valitsuse efektiivsuse alla kuuluv korrupsioonimäär kaalub üle koalitsiooni kuulumise (Seligson 2002). Seega on kokkuvõtvalt valitsuse mitterahuldav töö demokraatia rahulolu määramisel olulisem kui parteiline kuuluvus või koalitsioon-opositsioon kuuluvus. Inimesed omastavad oma valitsejate poliitilist autoriteeti kas (1) traditsioonist, (2) karismast, (3) valitsuse poolt pakutavatest toodetest ja teenustest või (4) usust valitsejaid määrava süsteemi ausususse ja toimimisse (Beetham 1991).

Kuigi valijakäitumises puudub laiaulatuslik konsensus rahulolu lätete kohta, ei tähenda see viimase leidmise võimatust tulevikus (Catt 1996:1) ning üks lähtepunkte selle leidmiseks on lähtumine inimeste poliitilistest eelistustest. Valijaskonna seotust parteidega ning parteilojaalsust on uuritud empiiriliselt juba 1952. aastast, mil parteieelistus selgitada läbi respondendi valimisvaliku küsimise (Weisberg et al 2003: 83). Käesoleva töö keskendumine parteidele lähtub tõsiasjast, et parteid on nii praktiliselt kui ka normatiivselt esindusdemokraatia aluseks (Klingemann et al 1994:4) ning parteide kesksust tänapäeva demokraatias ilmestab tõik, et valitsemisperioode liigitatakse ja mäletatakse eelkõige neid moodustavate parteide või nende juhtide järgi (Dalton et al 2011: 4), mitte valitsemisperioodil toimunud muudatuste või muude oluliste tunnuste järgi. Daltoni järgi seovad valijaid ja parteisid omavahel viis peamist lüli – kampaania, osalus, ideoloogia, esindatus ja poliitika (ibid: 7), mille kollektiivseks tuumaks on side kodanike ootuste ja lootuste ning neid ootuseid teostavate institutsioonide vahel. Daltoni enda sõnastuses on parteide ja valijate vaheline side justkui liim, mis seob erinevaid poliitilisi uskumusi, suunab valijakäitumist ja pakub poliitilisele süsteemile stabiilsust (Dalton et al 2010: 38) ning elektoraalsed valikud on demokraatlike süsteemide toimimisprotsessi keskmeks (Dalton & Klingemann 2007: 10). Eelkõige tähendab see lähtumist klassikalisest huvide esindatuse ideest, mille aluseks on vasak-parem skaala – ideaalis tähendaks see, et inimesed paigutavad end vasak-parem skaalal ning saadud ideoloogilise lähtepunkti järgi tehakse valik end esindama sobiva partei kasuks, millele järgneb parteide poolne ülesanne muuta valijate huvid ja tahted toimivateks poliitikateks (Klingemann et al 1994: 4). Paraku on reaalsus ideaalist kaugel. Kui enne 1980ndaid valdas arusaam, et inimesed on poliitilisel maastikul orienteerudes pädevad ning on parteide ideoloogilistest erinevustest eristatavad, siis 90ndatel sai selgeks, et senised

sotsiaalsed ja parteilised eelistused ei kanna ning individuaalset valimisotsust on oluliselt raskem tabada (Dalton & Klingemann 2007: 10). Poliitiliste vaadete, sealhulgas parteiprogrammide paigutamine vasak-parem skaalale on peadmurdev töö ka poliitikaekspertidele, tavakodanikest rääkimata (Dalton et al 2011: 81). Oleks haruldane leida piisavalt haritud ja aktiivne valija, kes vaevuks kõiki parteiprogramme läbi töötama ja nende alusel valimisotsuseid tegema (Kuklinski & Peyton 2007: 45; Klingemann et al 1994: 20). Pessimism kodanike poliitiliste teadmiste kohta sai alguse Philip E. Converse (1964) küsitlusandmestikul põhinevast tööst, millest selgus, et avalikkusel oli vaid udune arusaam poliitilistest teemadest (*public affairs*). Converse leidis, et respondentide vastused lähtusid pigem vajadusest öelda küsitlejatele mingigi vastus vaikimise asemel ning tema hilisem töö väitis (1975), et tavainimeste ja poliitikute poliitilised raamistikud on väga erinevad, kuna respondendid ei suuda hoomata erakondade ideoloogilist tausta. Seda enam, et kodanikel on hoiakud (*attitudes*), mitte eelistused (*preference*) ning hoiakud tulenevad eelkõige psühholoogilistest kalduvustest (Bartels 2003: 45;52). Ometigi on valimised demokraatia kõige olulisem osa ning valijakäitumine on politoloogia üks laiemaid valdkondi.

Valikute tegemise ja nende seletamise osas on kolm peamist suunda. Esimene neist leiab, et ainult väike osa valijaskonnast omab adekvaatseid teadmisi ja huvi otsuste tegemiseks ning ülejäänud käivad nende jälgedes (Kuklinski 2007: 49). Teisel juhul, mis on veelgi pessimistlikum, usutakse, et kõik valijad lähtuvad hetkelistest ajenditest ning reaalseid teadjaid ning aktiivseid valijaid polegi (ibid: 51) ning massid, kellel endal vajalikud teadmised puuduvad, lükkavad eemale ekspertide ja teadlasti nõuandeid, tehes „valesid“ valimisotsuseid (Estlund 1993: 71). Kolmas, optimistlikum suund, leiab, et valijad on kõigest hoolimata poliitikatest teadlikud ning on võimelised vastavalt ideoloogilistele arengutele oma vaateid muutma (Kuklinski 2007: 53). Ometigi eeldab demokraatia toimimine, et erinevate poliitiliste jõudude vahel pakutakse arvestatavaid alternatiive, mille vahel kodanikud enda huvisid enim esindava partei kasuks valiku teevad ning parem-vasak skaala annab meile kui mitte enam, siis kuju ja arusaadavust muidu väga keerulisele poliitilisele reaalsusele (Mair 2007: 208). Paraku näitavad uurimused, et paljudel valijatel puuduvad nii oskused, aga ka huvi tähendusrikkaid valikuid teha (Dalton et al 2011: 81) ning skaala hägustumise taustal toimub parteiprogrammide liikumine konsensuslikku tsentrisse (Mair 2007: 215 Sellise tendentsi

tagajärjena on märgatud püsivate (vasak-parem skaalal stabiilsete) parteiprogrammide asendumist võistluslike ja valimiste eel relevantsete poliitiliste agendadega (Dalton & Klingemann 2007: 11; Dogan 2005: 11), mille tulemusena on empiirilised uurimused näitamas valijate üha vähesemat seostumist kindlate parteidega (ibid: 7; Dalton & Wattenberg 2000). Samas leidub autoreid, kes leiavad, et inimeste hoiakud on endiselt sõltuvuses parteieelistusega ka sellistel personaalsetel teemadel nagu hoiak abordi legaliseerimise suhtes (Sniderman & Levendusky 2007: 451), kuna suhestumine konkreetse parteiga mõjub justkui filtrina informatsioonile, mida inimene vastu võtab ja mille põhjal ta järeldusi teeb (Catt 1996: 5). Selle tõestuseks räägib leid, mille kohaselt vaid ligikaudu veerand valijaskonnast kujundab oma valimisotsuse kampaaniaperioodi jooksul (ibid: 4). Traditsiooniline parteide omavaheline vastandumine samadel teemadel on asendunud parteidevaheliste temaatikate erinevusega (Klingemann et al 1994: 35) ning hetkel ei osata öelda, kas see suundumus toetab või nõrgestab demokraatia kvaliteeti (Dalton & Klingemann 2007: 11), kuid eelkõige paistavad sellest kasu lõikavat äärmuslikud ja radikaalsed parteid, mis avab tee demagoogiale ja poliitilisele ekstremismile (ibid). Indiviidide suhestumist parteidega võib aga vaadelda kui suhestumist ühe osisega demokraatlikest printsiipidest (Dalton 2000: 11) ning tõdemus, et usaldus parteide ja poliitikute vastu on sama madal kui usaldus kasutatud autode müügimeeste ning kinnisvaramaaklerite vastu (Dogan 2005: 26), on murettekitav ning seab parteid üle maailma vähim usaldatud poliitiliste institutsioonide sekka (ibid: 24). Selles valguses on tähendatud ka üksikkandidaatide kasvavat edu, kes parteidelt „hääli võtavad“ (Dalton & Wattenberg 2000) ja ei hääleta niivõrd konkreetsete indiviidide või erakondade poolt, kuivõrd hääletatakse nende vastu (Dogan 2005: 25). Selle ilmestamiseks on alates 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistest kasutusele võetud termin „Tarandit tegema“. Küll ei ole üksikkandidaadid ega ka parteide nimekirjas kandideerivad indiviidid valimisotsusel niivõrd määravaks kui erakonna sümpaatsus (Dogan 2005: 48).

Küpsetes demokraatias nagu Rootsi, näeme, et võitjad ja kaotajad on demokraatia toimimisega võrdväärselt rahul (Anderson & Tverdova 2001: 327). Kui aga rahulolu demokraatiale jagada väiksemateks osisteks nagu usaldus parteidele, usaldus kohtusüsteemile jne, näeme veelgi lähedasemaid tulemusi ning seda eriti proportsionaalsetes valimissüsteemides (ibid: 31). Blais ja Gelineau kasutasid

paneeluuringut, mis viidi läbi enne valimisi ja vahetult pärast valimisi. Laias laastus jagunesid valijad kaheks grupiks, kellest esimene ootas võitu (senine koalitsioon) ja teine leppis pigem kaotusega (senine opositsioon). Artikli autorid jagasid need inimesed omakorda nelja gruppi – optimistlikud võitjad ja pessimistlikud võitjad; optimistlikud kaotajad ja pessimistlikud kaotajad (Blais & Gelineau 2007: 433). Valimisjärgne paneel näitas, et võitjate rahulolu suurenes, kaotajatel see ei muutunud. Ka nende seas, kes ei oodanud võita, aga tegid seda siiski, ei olnud märgata suurenenud rahulolu demokraatiaga (ibid: 437). Mis jäi autoritel veel uurimata, ning mida käesolev magistr töö teeb, on võitjad-kaotajad dihhotoomiale lisaks vaadata valimistest eemalehoidjate hoiakuid (ibid: 425). Samuti tuleb Eesti kontekstis arvesse võtta tõsiasi, et alternatiivsete valikute puhul, mida proportsionaalne süsteem pakub, ei pruugi tekkida selget võitjat (Rieker 1982: 2). Eelkõige olukorras, kus valimistel on enam kui üks mandaati jagav piirkond, on raske ennustada võitjaid (ibid: 25) ning paratamatult ei saa kolme või enama alternatiiviga valimised paista kõigile ei ausad ega mõistlikud (ibid: 65).

Huvitaval kombel ei sõltu rahulolu võidu marginaalist – mida suurem oli edumaa kaotajate vahel, seda väiksem on seos rahuloluga (Howell & Justwan 2013: 334). Kaotajate rahulolematuse süsteemiga peitub tõsiasi, et nad soovivad saada võitjateks ning on seeläbi suurema tõenäosusega alati olemasolevat süsteemi muutma (Anderson & Tverdova 2001: 323), kusjuures ka kaotuse marginaal ei mängi rahulolus rolli – kaotamine poole või 20 protsendiga ei mõjuta rahuolu demokraatiaga (Howell ja Justwan 2013: 334). Eelkõige noortele demokraatiatele on omapärane kaotajate suurem pettumus, kuna kodanikud ei ole veel demokraatlike mehhanisme tundma õppinud ega näe kaotuse järgselt võimalust järgmiste valimiste jooksul võitjateks tulla – sama saab väita ka võitjate kohta (ibid: 324). Sellest tulenevalt oleme paradoksaalses olukorras, kus vaesemad ja madalama haridustasemega inimesed, kellel oleks demokraatiast ja muutustest enim võita, on poliitiliselt passiivsed ja apaatsed (Birch 1993: 83). Ideaalis peaksid valimised olema legitimeeriv jõud, et ka kaotajad jätkaksid süsteemi toimimise jätkumist (Esaiasson 2011: 103). Noorte demokraatiate võtjad muutuvad ehk liiga eufooriliseks ja unustavad kriitilise mõtlemise valitsuse ja valijate suhtes (Moehler & Lindberg 2009: 1448). Kaotajad jällegi ei näe võimalust võita ja eemalduvad demokraatlikest printsiipidest (ibid). Moehler ja Lindberg leidsid Afrobaromeetri andmestikku töödeldes, et võitjad ja kaotajad on hinnangul demokraatia toimimisse tugevalt polariseerunud (ibid:

1449) ning kui ei toimu rahulikku ja korrapärast võimuvahetust, tähendab see demokraatia hääbumist piirkonnas (ibid). Et süsteemi pikali ei lükataks, peavad võitjate ja kaotajate arusaamad demokraatia toimimisest teineteisele lähemale jõudma (1451). Uurides valijale olemasolevaid valikuid ja selle seost demokraatia rahuloluga, leidsid Ezrow ja Xezonakis läbi keskmise (*mean*) valija muutuja, et mida suurem on olemasolev valik tema poliitilistele vaadetele lähedal olevatest parteidest, seda suurem on tema rahulolu demokraatia toimimisega (Ezrow & Xezonakis 2011: 1153). Konsensuslikes süsteemides on see side väiksem, kuna süsteem on loodud vähemusi automaatselt kaitsma (ibid: 1155). Paljudes süsteemides võib näha juba valimiskünnise ületamist kui võitmist (Howell & Justwan 2013: 336), kuigi stabiilsete koalitsioonidega riikides võime oodata sarnaselt tugevaid tendentse nagu majoritaarsetes süsteemides (ibid: 342). Majoritaarsetes süsteemides on panused kõrgemad – sisuliselt kõik või mitte midagi (ibid: 334). Seega võib üldistavalt väita, et toetus demokraatiale tuleneb eelkõige süsteemi disainist, aga siiski näeme toetuse erinevusi ka riikide sees (Henderson 2008: 3) – pakkudes eelkõige huvi neile, kes huvituvad poliitilisest kultuurist, sotsiaalsest kapitalist ja institutsionaalsest ülesehitusest. Valdav osa uuringutest keskenduvad CSES (Comparative Study of Electoral Systems) andmestikule, kus rahulolu demokraatiaga mõõdetakse neljal astmel – väga, küllalt, mitte väga või mitte üldse rahul demokraatia toimimisega oma riigis. Henderson leidis, et parlamentaarsete ja presidentaalsete riikide rahulolus erilist vahet ei ole (ibid: 20) ning rahulolu arhetüüp ehk suurima rahuloluga süsteemi iseloomustavad kahekojaline parlament, unitaarriigi staatus, konstitutsionaalne monarhia ja kõrge SKP.

2.4 Erakonnaelistuse roll demokraatiaga rahulolu määral

Töö eelnevates peatükkides läbi käinud rahulolu demokraatia toimimisega (*Satisfaction With Democracy*) on erakonnaelistusele rakendatud varemgi. Senised uuringud on näidanud, et rahulolu demokraatia toimimisega sõltub mitmetest poliitilistest teguritest, millest olulisem on inimese poolt toetatava erakonna käekäik valimistel: inimesed, kelle toetav erakond on valimise „võitjate“ hulgas, mis tähendab eelkõige pääsemist valitsusse, on demokraatia toimimisega enam rahul kui „kaotajad“. Ka

käesolev töö kaasab võitjad-kaotajad dihhotoomia, määratledes võitjatena neid erakondi, kes olid empiiria kogumise perioodil koalitsioonis ning kaotajatena neid erakondi, kes olid samal perioodil opositsioonis. Samuti lisab töö eraldiseisva grupina need inimesed, kes ei seosta end ühegi parlamendis figureeriva parteiga. Ennekõike on eesmärgiks senine SWD võimalikult detailseteks indikaatoriteks lahti seletada ning olemasolev andmestik on selleks sobilik.

Kuna käesolev töö on sidumas tugevalt demokraatia kontseptsiooni ja demokraatiat erakonnaelistusega, on vajalik ka keskendumine esindamise rollile demokraatias. Demokraatiat ja esindatust/esindajate valimist ühendab eeldus, et demokraatlikud valitsejad on valijaid esindavad, kuna nad on valitud: kui valimised on vabad, osalus laialdane ning kodanikud naudivad poliitilisi vabadusi, tegutsevad valitsejad nende inimeste huvides (Manin et al 1999: 29). See võib lähtuda kas mandaadist, mis tähendab, et parteid on valimistele välja pandud programmile saanud mandaadi, et seda ellu viia või on nad oma seniste tegude ees tulevikus vastutavad ehk valitsejad peavad mõtlema, kuidas nende teod mõjutavad tulevast valimistesaaki (ibid). Küll ei ole mandaadi kontseptsiooni järgi valitudel otsust kohustust saadud mandaati jälgida või puhtalt kodanike huvides otsuseid vastu võtta (ibid: 38). Seda enam, et valitsusele on raske anda laialdasi, kuid samas konkreetseid ülesandeid – eriti, kui tegu on proportsionaalsete süsteemide ja koalitsioonivalitsustega (ibid: 47). Selleks puhuks kehtib vastutuse kontseptsioon, mille raames jäävad poliitikud võimule vaid siis, kui nad on tõepoolest täitnud valijate huve ning kodanikud on selle eest valmis neile andma uue mandaadi (ibid:40). Teisisõnu on tegu retrospektiivse hääletamisega, mille puhul antakse hinnang varasemalt saadud juhendite täitmisele (ibid: 41). Paraku on koalitsioonivalitsuste puhul tihti keeruline välja hääletada neid poliitikuid ja parteisid, kes said ülesannetega halvasti hakkama ning sisse hääletada neid poliitikuid ja parteisid, kes võiksid ülesannetega paremini hakkama saada (ibid: 47), arvestades, et vahepealsel perioodil on valitsus teinud sadu erinevaid otsuseid erinevatel teemadel (ibid: 49) ning neid kõiki ühe otsusega hinnata on lausa võimatu ülesanne (ibid: 51). Demokraatia teooria on traditsiooniliselt eeldanud, et kuigi poliitikute ja kodanike huvid võivad erineda, on valimised instrumendiks, mille läbi kodanikud saavad veenduda, et poliitikud käituvad nende huvides ja viivad ellu nende poliitilisi eelistusi (Maravall 1999: 154). Välja on kujunenud agentide ja klientide suhe, kusjuures klientide avalik arvamus on poliitika tõukejõuks

(ibid: 156). Mündi teise poolena on poliitikute huvides avalikku arvamust mitte ainult jälgida, vaid ka mõjutada ja kujundada ning sellele aitab kaasa tõik, et valitsused on üle elanud ka väga ebapopulaarseid otsuseid ja perioode (ibid: 158). Hääli ei ole võim iga teatud aasta tagant, vaid tähendab võimule saajate kohustust vastutada ning seda võimu võidakse vajadusel uuesti välja kutsuda (Beetham 1993: 63). Probleem seisneb pigem faktis, et muud mõjutamisvahendid nõuavad ressursse nagu aeg ja raha, mis on elanikkonna seas ebaproportsionaalselt jagunenud (ibid: 64). Esinduslikud demokraatiad võtavad vastu rumalaid otsuseid. Neid süsteeme ei väärtusta nende poliitikad ja seadused, vaid nende mitteotsesed sotsiaalsed mõjud. Tocqueville vaatab peidus, mitteotseseid ja pikaajalisi tagajärgi, mida demokraatia pakub (Holmes 1993: 33). Demokraatlik valitsemine teeb vähem asju hästi, aga kokkuvõttes rohkem (34). Siinkohal toimub põhimõtteline otsus keskenduda Dahli (1971) demokraatia raamistikule, mis on otsesemalt suunatud institutsioonidele ja protsessidele, sealhulgas töö fookuses olevatele poliitilistele parteidele.

Osa senistest demokraatia kvaliteedi alastest teostest lähtub Robert Dahli minimalistlikust definitsioonist, mille järgi nõuab demokraatia (1) üldist täiskasvanute valimisõigust; (2) korduvaid, vabasid, võistluslikke ning ausaid valimisi; (3) enam kui ühte tõsiseltvõetavat parteid ning (4) alternatiivseid informatsiooniallikaid. Just Robert Dahl on näinud enim vaeva demokraatia kontseptsioonis konsensussele jõudmiseks, olenemata Lijpharti väitest, et demokraatia on „kontseptsioon, mis sisuliselt eirab definitsiooni“ (Lijphart 1977) ning kuigi üldist konsensust demokraatia definitsioonil pole saavutatud, on meil kogumik süstemaatilisi mustreid, mille abil saame määratleda demokraatlikke ja mittedemokraatlikke režiime (Moller & Skaaring 2011: 1). Põhjus, miks pealtnäha enesestmõistetavad omadused demokraatiauuringutest kadunud pole ning miks ka pikaajastes ning kinnistunud demokraatias räägitakse mitte pelgalt demokraatia probleemidest, vaid demokraatia kriisist, on valdavalt järgmised: laialdane avaliku usalduse langus valitsusse ja poliitilistesse institutsioonidesse; kasvav avalikkuse eemaldumine parteidest ning laialtlevinud arusaam poliitikutest kui korruptiivsetest, enesehuvidest lähtuvatest ja mittereageerivatest indiviidest (Diamond et al 2005: ix). Institutsioonid mängivad siinkohal olulist rolli, kuna nende kogumina saab vaadata, milliseid tulemeid rahvas neilt ootab ning millised on tulemid realsuses (Roberts 2010: 23). Dahli (1971) definitsiooni osiste tulemiks on reeglite kogum, mis lubab kodanikel

valida oma juhte läbi võistlusliku protsessi ning möödas konsensuslikus demokraatiavormis võime juhtidena vaadelda eelkõige parteisid. Oma esindajata valimise kaudu omastavad kodanikud kolm erinevat võimuliiki: (1) võim sanktsioneerida võimulolijaid; (2) võim valida uusi esindajaid ja (3) võim esitada petitsioone valimiste vahel (Roberts 2010: 32). Käesolev magistritöö püüab leida, kas inimesed, kes neid võimeid ei rakenda, omavad demokraatiast ja selle kvaliteedist teistsugust arusaama kui kindlate parteide toetajad. Sellest tulenevalt on käesoleva töö oluline roll, aga ka väärtus omavahel siduda demokraatia empiirilist ja normatiivset kirjandust.

Kuna demokraatiat kui valitsemisvormi on kombeks seostada mitmete positiivsete nähtustega ühiskonnas nagu elatustaseme tõus, sotsiaalpoliitika, majanduse areng jne, vaadatakse demokraatia hindamist tihtipeale normatiivsena. Sellisel moel saab aga demokraatiat ning seeläbi demokraatia kvaliteeti seostada kõigi poliitika ja ühiskonna aspektidega, mis muutuks äärmiselt ebapraktiliseks (Roberts 2010: 24). Eriti võttes arvesse tõsiasja, et ülimald väärtused, mille poole demokraatia püüdleb, on endiselt individuaalsed ega allu ratsionaalsele arutelule (Schumpeter 1942: 251). Näiteks on ratsionaalne arvata, et tervis on kõigile kodanikele prioriteet, kuid põhimõttelised vastasseisud vaktsineerimise osas muudavad keerulises konsensusle leidmise küsimuses, mis aitab tervise tõusule kaasa (ibid: 252). Schumpeter lõi paralleeli avaliku tahte ja reklaami vahel, kus poliitilised teemad ja avalik toetus nendele teemadele on justkui toote loomine ja selle turustamine potentsiaalsele kliendile (Schumpeter 1942: 263), kusjuures pakutavad poliitilised agendad on inimeste arvamuste aluseks, mitte arvamuste tulemiks (Sniderman & Levensky 2007: 446). Siinkohal on oluline eristada huve ja soove. Nimelt võime soovida ka asju, mis ei ole otseselt meie huvides – näiteks rahu maailmas, kuigi me elame üldiselt rahulikus piirkonnas ning selle soovi täideviimine ei aitaks kaasa meie huvide täitumisele teistes sfäärides (Christiano 2002: 32). Seega pole hääl iseenesest midagi, kuid me võime seda vaadelda kui vahendit, mis aitab meid huvide täitumisele lähemale (ibid: 38). Sama analoogiat järgides peame tegema eristuse demokraatia hindamisel ning demokraatia kvaliteedi hindamisel.

Koalitsiooni ja opositsiooni põhimõtteline vastandumine tähendab teatud määral kõrvaleheitmist ning eemalejätmist, mis on Lijpharti sõnul ebademokraatlik ja ohtlik (Lijphart 1984: 22), kuna nende poliitiliste gruppide toetajad, kes ei pääse kunagi koalitsiooni, võivad demokraatlikust paradigmat üleüldse eemalduda (ibid: 23;

Anderson & Tverdova 2001: 326). Kui indiviid ei suuda kehtivas süsteemis võitjaks tulla, võib ta kaotada süsteemi vastu usalduse (Klingemann et al 1994: 7; Dalton et al 2010: 49) ning loobuda valimistel osalemast (ibid: 61). Pidades silmas, et Eesti kontekstis ei ole mittekodanikel võimalust oma huvi parlamendi valimistel kaitsta, võime eeldada nende madalamat rahulolu demokraatia toimimisega. Lijphartile räägib osaliselt vastu tees, et demokraatia ongi disainitud valimiste järel kaotajaid ja võitjaid tootma ning eeldusel, et võitjad on demokraatiaga kaotajatest enam rahul, ei tähenda ebademokraatlikkust ega ohtlikkust (Anderson & Tverdova 2001: 324). Küll tasub silmas pidada, et proportsionaalsetes süsteemides ei ole võitjaid ja kaotajaid nii kerge eristada kui majoritaarsetes süsteemides, kuna koalitsioonid on pidevas muutumises (Klingemann et al 1994: 33), mis küll käesolevat magistritööd ei mõjuta, kuna küsitluse eelne koalitsioon oli püsinud pikka aega. Valimisest loobumise asemel võidakse valida eeldatava võitja poolt ka siis, kui ratsionaalsetest huvidest vaadatuna puudub partei ja valija vahel ideoloogiline side (Dalton et al 2010: 60), kusjuures seda efekti võimendab proportsionaalse esindatuse süsteem enam kui majoritaarne süsteem (Singh 2014: 309-310). Suurimat kasu saavad siinkohal optimaalsed võitjad (*optimaal winners*) ehk need, kelle legitiimne poliitiline eelistus omab ka eeldatavat võidupositsiooni (ibid: 308). Kui vanades demokraatias on stabiilsed parteisüsteemid ja nende parteide toetajad lüüks ühiskonna ja riigi vahel (Epperly 2011: 832), siis Ida-Euroopa kontekstis on valijate suur volatiivsus seganud parteisüsteemi väljakujunemist (ibid). Inimesed otsivad valimiste ajal lühiajalist edu oma konkreetsetes huvides sfääris ning võivad sellest tulenevalt vastu võtta otsuseid, mis on neile pikas plaanis kahjulikud (Schumpeter 1942: 261). Üks pealtnäha lihtsamaid seletusi võitjate ja kaotajate erinevates hinnangutes demokraatia kvaliteedile peitub psühholoogilises tõsiasjas, et inimestele lihtsalt meeldib võita (Anderson & Tverdova 2001: 323; Howell ja Justwan 2013: 335) ning mida olulisem on võistlus – näiteks üleriiklikud valimised kohalike vastu – seda olulisemaks võitmine muutub (Anderson & LoTempio 2002: 335). Siinkohal mängivad psühholoogilised faktorid veelgi suuremat rolli (Singh et al 2011: 697). Valikut uuriv kirjandus on näinud, et alati ei ole ratsionaalselt eeldatav tulu, mis valimisotsuse loob. Tihti on selleks lihtsalt sümpaatia kas partei või kandidaadi vastu. Võitja-kaotaja dihhotoomia on justkui lihtsustatud viis rahulolu näitamiseks, kuid võitja suhestamine valija vasak-parem skaalaga on keerulisem (ibid: 697).

Eelnevast arutluskäigust lähtudes püstitan töö keskse hüpoteesi järgnevalt:
„Valitsuskoalitsioonis olevate parteide toetajate rahulolu demokraatia toimimisega on suurem kui opositsioonis või parlamenti mitte pääsenud erakondade toetajatel.“

3. Demokraatiale omistatud tähenduse ja demokraatiaga rahulolu seos erakonnaelistusega

Käesolev magistritöö peatükk teisendab töö esimeses osas käsitletud demokraatia mudelite olulised plokid empiiriliselt mõõdetavateks indikaatoriteks ning kasutab neid leidmaks vastust töö teise ploki peamisele küsimusele, kuidas demokraatia kvaliteeti mõõta.

3.1 Andmed ja meetodid

Euroopa Sotsiaaluuringu idee tekkis 1990ndatel aastatel, mil kahtlused rahvusvaheliste uuringute võrreldavuses ja üldises sotsioloogiliste uuringute metodoloogilises täpsuses viisid Euroopa Sotsiaaluuringu sünnini. Euroopa Sotsiaaluuring eesmärgiks on teenida teadlasi, uurimis- ja arendusgruppe teadus- ja arendustegevuse, avalikus- ning ettevõtlussektoris. Uute andmete kogumist alustatakse iga kahe aasta tagant. Uuringut ennast pärjati esimese sotsiaal- ja humanitaarteaduste projektina 2005. aastal Euroopa Liidu Descartes teaduspreemiaga. Seni olid sellise teadusliku tunnustuse pälvinud vaid globaalsed täppis- ja loodusteaduste töörühmad.

Esimene rahastus leiti koostöös Euroopa Teadusnõukoguga, kuid hiljem on Euroopa Sotsiaaluuringut finantseerinud Euroopa Komisjon ja 34 riigi erinevad institutsioonid. Euroopa Sotsiaaluuringut Eestis on rahastanud Eesti Teadusfond, haridus- ja teadusministeerium, riigikantselei, sotsiaalministeerium, justiitsministeerium, Eesti Käitumis- ja Terviseteaduste Keskus, Eesti teaduse rahvusvahelistumise programm. Eestis on andmeid kogutud aastatel 2004, 2006, 2008-2009, 2010-2011, 2012, 2014². Euroopa Sotsiaaluuringu läbiviimist Eestis korraldab Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi juures tegutsev töörühm Mare Ainsaare juhtimisel. Eestikeelne info uuringu kohta on leitav aadressil www.ess.ut.ee. Euroopa Sotsiaaluuringut võib lugeda üheks kõige produktiivsemaks sotsiaalteaduste projektiks Eestis Esimene andmete kogumise voor toimus 2002. aastal ehk Eesti liitus projektiga uuringu teises voorus. Eestis kasutab

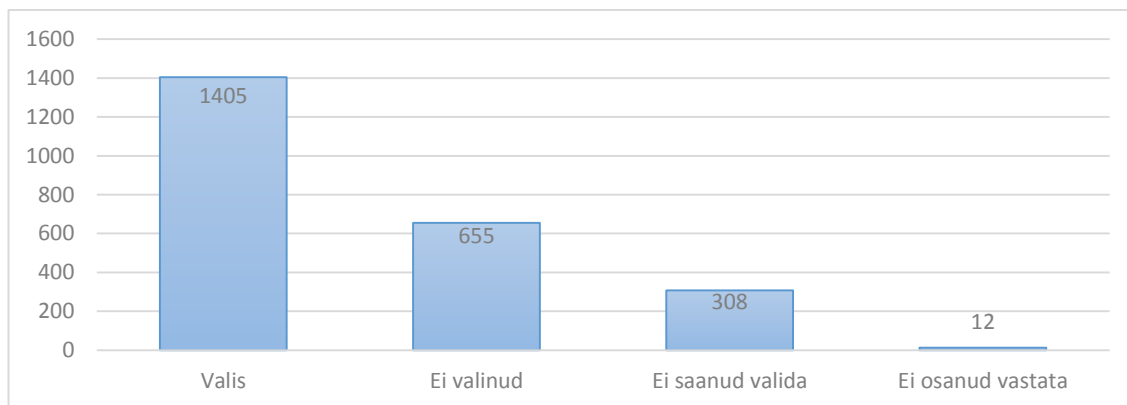
² (<http://www.yti.ut.ee/et/euroopa-sotsiaaluuring/euroopa-sotsiaaluuring-eestis>)

ESS uuringu andmeid üle 1100 inimese ja igal aastal publitseeritakse selle uuringu põhjal 50-60 Eesti kohta käivat artiklit, peatükki.

Andmeid kogutakse silmast silma intervjuude käigus iga kahe aasta tagant alates 2002. aastast. Uuring sisaldab nii aastast aastasse korduvaid küsimusi kui ka vahelduva sisuga erimooduleid, mis uurivad süvitsi mõnd Euroopa ühiskondade jaoks olulist teemat. Uuringu erimoodulid on keskendunud sellistele teemadele nagu näiteks immigratsioon, tervis, heaolu, kodanikuaktiivsus, ühiskondlik õiglus, vananemine ja perekond. Euroopa Sotsiaaluuringu 2012. aastal läbi viidud küsitlusvooru üks erimoodulitest käsitles demokraatiat. Uuriti, kui oluliseks Euroopa elanikud demokraatiat peavad, mida demokraatia nende arvates tähendab ja kuidas nad hindavad demokraatia toimimist oma koduriigis. Demokraatiat puudutavad küsimused töötati välja rahvusvahelises koostöös Hanspeter Kriesi (Universität Zürich), Leonardo Morlino (Istituto Italiano di Scienze Umane), Pedro Magalhães (Universidade de Lisboa), Sonia Alonso (Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung) ja Mónica Ferríni (European University Institute) juhtimisel.

2012. aastal viidi Euroopa Sotsiaaluuring läbi 30 riigis. Käesolevas aruandes esitatud tulemused põhinevad versioon 1.0 andmestikul, kuna Eesti andmestikku hilisemates versioonides kohandatud ei ole. Aruanne põhineb 2012. aasta uuringu andmete esimesel versioonil (ESS Round 6 2012). Eesti valim koostati juhuvalimi printsiibil isikuvalimina. Valimi koostamise aluseks oli rahvastikuregister. 2012. aasta uuringu andmeid koguti 2012. aasta septembri algusest kuni 20. jaanuarini 2013. Kokku küsitleti Eestis 2380 inimest, vastamise määr oli 67,8%. Vastanute analüüs soo, vanuse haridustaseme ja regiooni järgi (Ainsaar jt. 2013) näitas, et tegemist on riigi ja regiooni tasandil Eesti rahvastiku suhtes esindusliku uuringuga (Ehin; Ainsaar; Talving & Reiljan 2014: 5).

Kuna töö fookuses on valimisotsus ja selle seostumine hinnangutega demokraatia erinevatele aspektidele, on uuringu koguvallimist jäetud välja valimisõigust mitteomavad isikud (vanuselistel ja muudel põhjustel), keda oli andmestikus 308 ning need 12 respondenti, kes ei osanud valimistel osalemist puudutavale küsimusele vastata. Küll on eraldiseisva grupina kaasatud need indiviidid, kes teatud põhjusel valimisest loob

Joonis 1. Vastanud valimiskäitumise lõikes. Vastanute arv: 2380

Soolise jaotuse kohaselt oli meessoost respondente 42% ning naissoost respondente 58%. Respondendid jaotati rahvusgruppidesse koduse keele järgi, mis on kõige usaldusväärsem tunnus eri rahvuskogukondade eristamiseks Eestis (Espenberg jt 2013). Inimesi, kes kodus kõnelevad peamiselt eesti keelt, nimetatakse käesolevas uuringus „eestikeelseteks valijateks“. Inimesi, kes kõnelevad kodus peamiselt vene keelt, nimetatakse „venekeelseteks valijateks“. Valimisse kuuluvast 2380-st respondentist 1698 ehk 71,3% kasutas kodus peamiselt eesti keelt ja 648 vastanut ehk 28,5% vastanutest rääkis kodus peamiselt vene keelt. Respondente, kelle peamine kodune keel ei olnud ei eesti ega vene, oli valimis vaid neli (0,16% kõigist vastanutest). Seega on siinkohal välja toodud ainult kaks statistiliselt olulist gruppi.³

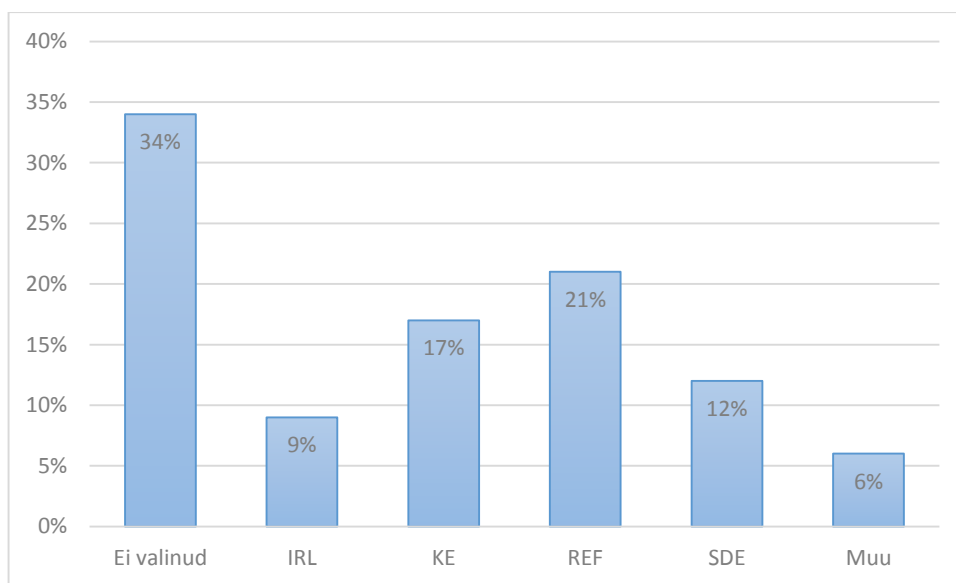
Sotsiaaluuringu haridustaset puudutav küsimus kodeeriti ümber viisil, mis jaotab vastajad haridustaseme järgi kolme gruppi – algharidus (24,7%) , keskkharidus (49,9%) ja kõrgharidus (25,4%).

3.2 Muutujad ja nende operatsionaliseerimine

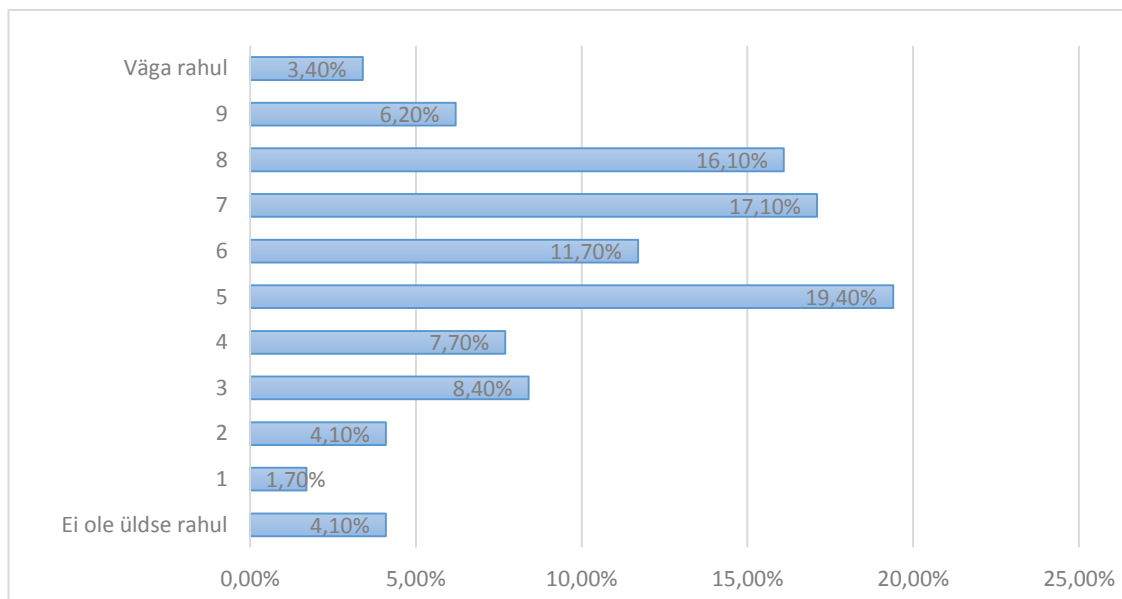
Analüüsi üheks keskseks tunnuseks on „valimisotsus“. Muutuja on kodeeritud viisil, mil selle kuus eri väärtust väljendavad [2011. aasta parlamendivalimistel] (1) hääletamisel mitte osalemist, (2) hääletamist Erakond Isamaa ja Res Publica Liidu (IRL) poolt, (3) hääletamist Eesti Keskerakonna (KE) poolt, (4) hääletamist Eesti Reformierakonna (REF) poolt, (5) hääletamist Sotsiaaldemokraatliku erakonna (SDE)

³ Ümber sõnastada

poolt ja (6) hääletamist mõne muu erakonna poolt. Valimis hõlmatud 1929 respondendist 655 ei valinud, 178 valis IRL-i, 331 valis KE, 406 valis REF-i, 239 valis SDE ning 120 mõne muu erakonna poolt (visualiseeritud kujul Joonis 2). Lisaks on eraldi kodeeritud koalitsioon-opositsioon muutuja, mille aluseks on Andrus Ansipi kolmas valitsus(5. aprill 2011 – 26. märts 2014). Selle valitsuse koalitsiooni kuulusid Reformierakond ja Erakond Isamaa ja Res Publica liit ning opositsiooni kuulusid Keskerakond ja Sotsiaaldemokraatlik erakond. Sellest muutujast on välja jäänud nii parlamenti mitte pääsenud väikeste erakondade toetajad kui ka valimistel mitteosalenud isikud. Andmestikus esindab koalitsiooni toetajaid 584 ning opositsiooni toetajaid 570 respondenti. Kuna Eesti kontekstis katab koalitsiooni ja opositsiooni jagunemine suuresti ka parem-vasak skaala jaotuse, ei ole vastava spetsiifilise analüüsi tegemine vajalik. Teatud mõttes referentsina kajastab joonis 3 kõigi respondentide hinnangut küsimusele „Kuivõrd rahul olete demokraatia toimimisega Eestis?“, mille põhjal võime oodata eelkõige positiivseid hinnanguid demokraatia eri komponentidele.

Joonis 2. Vastanud valimisotsuste lõikes. Vastanure arv: 1929

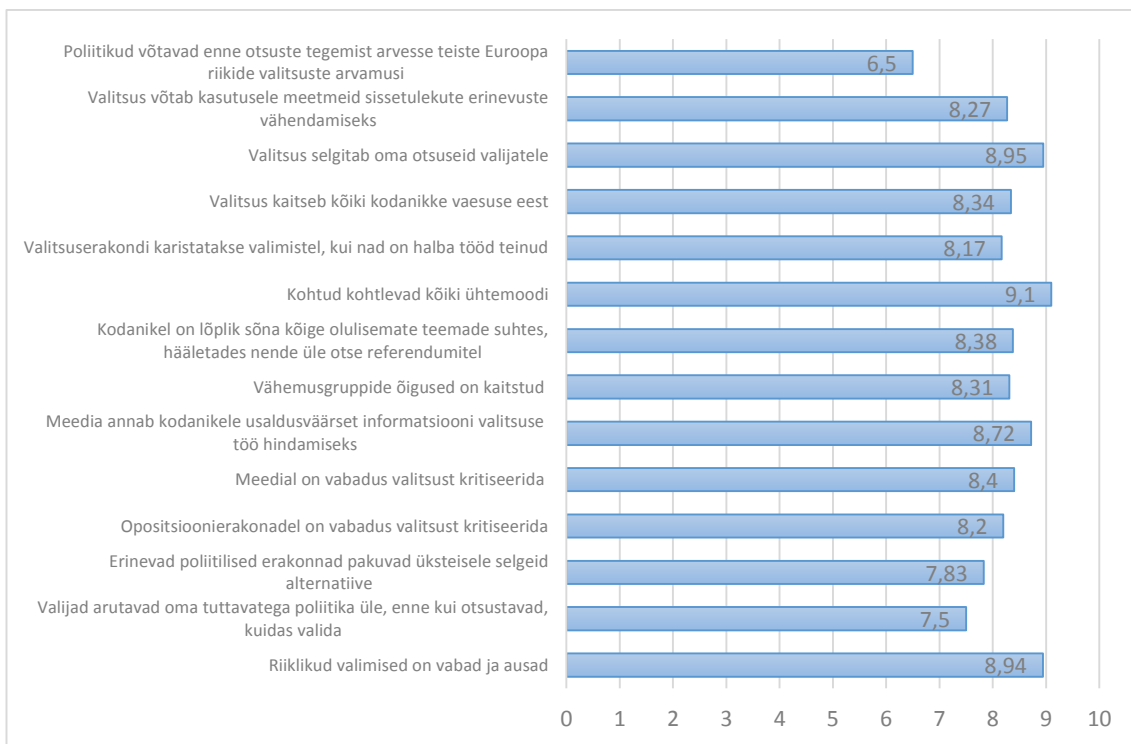
Joonis 3. Hinnangud Eesti demokraatlikkusele. Vastanute arv: 2291

Analüüsitavaid muutujaid on kokku 14, mida vaadeldakse nii erakonnaelistuse kui koalitsioon-opositsioon lõikes. Järgevalt annab töö kiire ülevaate, milliseid esimeses peatükis analüüsitud demokraatia mudelid ja komponente uuringu küsimused peegeldavad. Klassikalise, Ateenaliku ning otsedemokraatia mõõtmiseks saame kasutada küsimust „Kodanikel on lõplik sõna kõige olulisemate poliitiliste teemade suhtes, hääletades nende üle otse referendumitel“. Kuna on selge, et Vana-Kreeka mudeli otsene toomine tänasesse päeva pole võimalik, saame siiski vaadata, kui oluliseks peavad inimesed valijate otsest sisendit poliitiliste otsusta vastuvõtmisele ning kuidas nad hindavad selle toimimist. Protseduurilise mudeli mõõtmiseks saame kasutada küsimusi, mis puudutavad eelkõige elektroalset dimensiooni. Andmestiku vastavad teemale küsimused „Riiklikud valimised on vabad ja ausad“, „Erinevad poliitilised erakonnad pakuvad üksteisele selgeid alternatiive“, „Opositsioonierakondadel on vabadus valitsust kritiseerida“ ja „Valitsuserakondi karistatakse valimistel, kui nad on halba tööd teinud“. Polüarhiat ning pluralismi aitavad hinnata küsimused „Vähemusgruppide õigused on kaitstud“, „Valijad selgitavad oma otsuseid valijatele“ ning ka „Valijad arutavad oma tuttavatega poliitika üle, enne kui otsustavad, kuidas valida“. Viimane küsimus liigub aga konkreetsemalt edasi deliberatiivse demokraatia mudeli poole, kuhu kuuluks ka väide „Poliitikud võtavad enne otsuste tegemist arvesse teise Euroopa riikide valitsuste arvamusi“. Liberaalse demokraati mudeli alla sobituksid enim küsimused, mis tegelevad

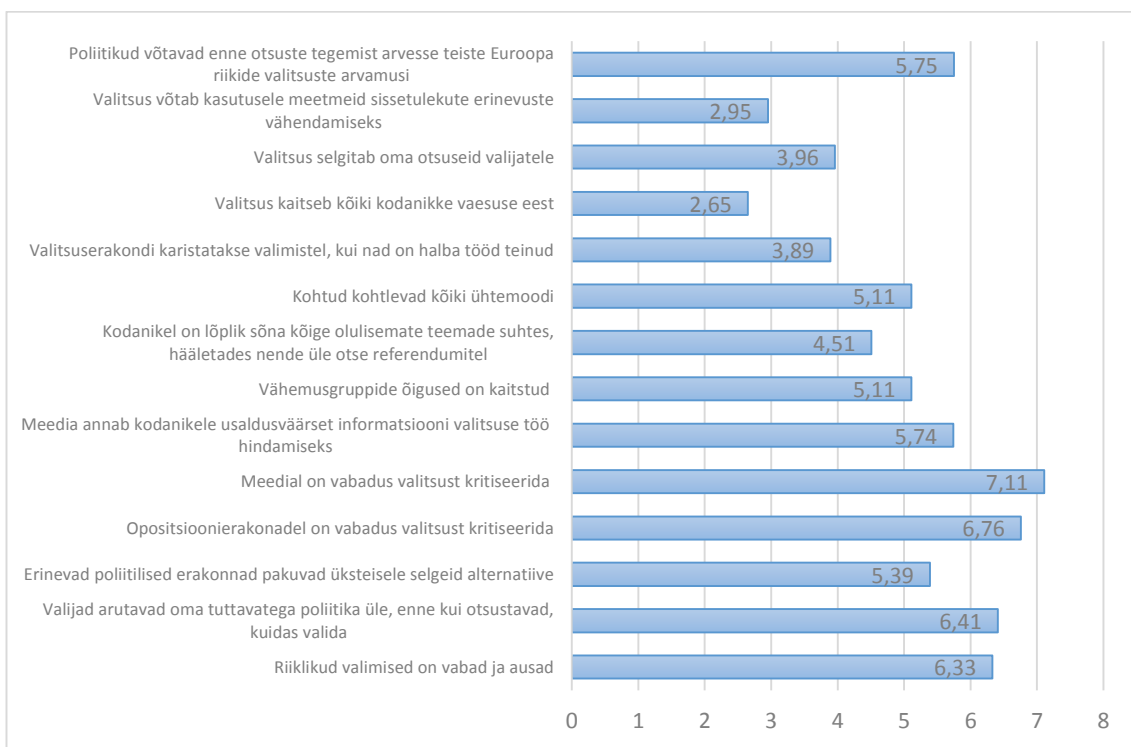
indiviididele võrdsuse ja vabaduse tagamisega, mida peegeldavad uuringu kontekstis kohtud ja meedia. Küsimustena on kaasatud „Meedia on vabadus valitsust kritiseerida“, „Meedia annab kodanikele usaldusväärset informatsiooni valitsuse töö hindamiseks“ ning „Kohtud kohtlevad kõiki ühtemoodi“. Viimasena saame vaadata majandusliku ja sotsiaalse võrdsuse mudeleid läbi küsimuste „Valitsus kaitseb kõiki kodanikke vaesuse eest“ ning „Valitsus võtab kasutusele meetmeid sissetulekute erinevuse vähendamiseks“.

3.3 Kirjeldav statistika ja dispersioonanalüüs

Magistritöö järgnevad muutujad on valitud Euroopa Sotsiaaluuringu 2012/2013 küsimustiku alaplokist, mis uurivad nii respondentide üldiseid hinnanguid demokraatia erinevatele aspektidele kui ka nende hinnanguid nende tahkude toimimisele Eesti kontekstis. Eelkõige annab küsimustiku ülesehitus võimaluse empiirilisel eristada hinnangud demokraatiale kui ideelisele valitsemisvormile ning demokraatiale kui reaalsele valitsemisvormile. Muutujaid on kokku 28, millest esimesed 14 küsivad hinnanguid demokraatia aspektide olulisuse kohta üldiselt ning teised 14 hinnanguid demokraatia aspektide toimimise kohta Eestis. Peamiseks analüüsivahendiks on dispersioonanalüüs (ANOVA), mille eesmärgiks on kontrollida gruppidevaheliste erinevuste statistilist olulisust. See lubab vastata küsimusele, kas rahulolu hinded on seotud inimese erakonnaelistusega ning sellele lisanduv Tukey-test aitab täpsemalt määratleda, milliste erakondade toetajad on omavahel sarnased ning milliste erakondade toetajad on omavahel erinevad. Järgnevalt on referentsina joonistel 4 ja 5 kajastatud kõigi respondentide vastuseid küsimustele, mida hiljem analüüsitakse põhjalikumalt erakonnaelistuse ning opositsioon-koalitsioon lõikes.

Joonis 4. Hinnang võimalike demokraatia tunnusoonte olulisusele. Vastajatelt küsiti: „Kui oluline on Teie arvates demokraatia jaoks üldiselt, et ...?“ Tulbad väljendavad keskväärtusi skaalal 0-10, kus 0 tähendab „ei ole üldse oluline“ ja 10 tähendab „äärmiselt oluline“. Vastanute arv: 2234-2324 (sõltuvalt väitest).

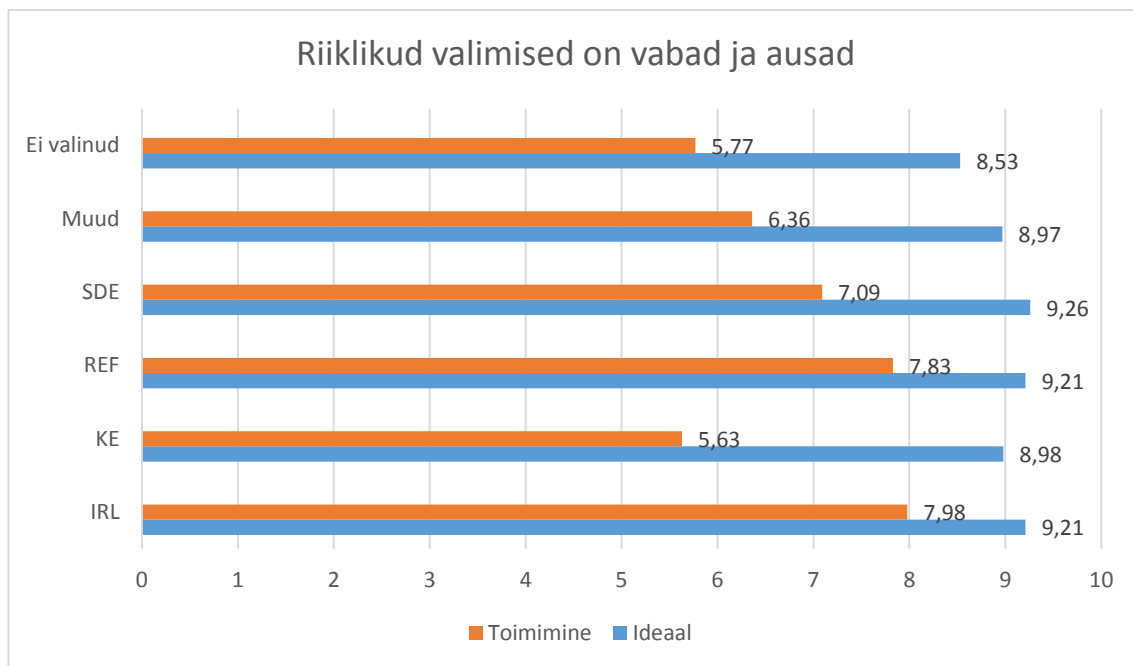
Joonis 5. Hinnangud demokraatia toimimisele Eestis. Vastajatelt küsiti: „... mil määral iga järgnev väide Teie meelest Eestis kehtib?“ Tulbad väljendavad keskväärtusi skaalal 0-10, kus 0 tähendab „ei ole üldse

oluline“ ja 10 tähendab „äärmiselt oluline“. Vastanute arv: 2234-2324 (sõltuvalt väitest).

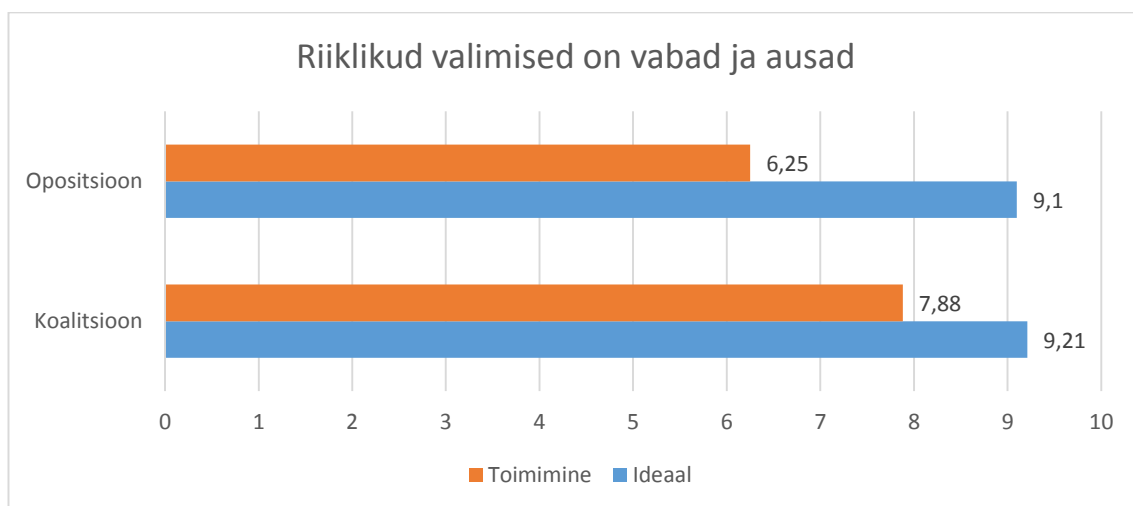
Nagu esmasest vaatlusest selgub, on hinnangud demokraatia erinevate tunnusoonte olulisusele üpris kõrged (Joonis 4). Vaadates samade tunnusoonte hindamist Eesti kontekstis, on aga näha suurt erinevust – nii mitmedki küsimused saavad hinnanguks neli või vähem palli võimalikust kümnest (joonis 5). See tähendab, et vastajad näevad Eesti demokraatia toimimisel suuri puudujääke. Saamaks teada, millistes punktides täpsemalt probleeme nähakse, vaatab töö hinnangute keskmiseid väärtuseid nii erakonnaelistuse kui ka opositsioon-koalitsioon jaotuse lõikes.

Vaatlemaks, kas hinnangud demokraatiale nii üldises kui Eesti kontekstis on sõltuvad erakonnaelistusest, on läbi viidud ühesuunaline ANOVA test ehk dispersioonanalüüs. ANOVA eesmärgiks on selgitada, kas kolme või enama (teineteisest sõltumatu) muutuja keskmistes väärtustes on statistiliselt olulisi erinevuseid. Testi tulemused näitasid, et hinnangud Eesti demokraatia toimimisele erinevad valimisotsuse lõikes ja need erinevused on statistiliselt olulised ($p < 0,05$). Kuna ANOVA test näitab vaid seda, et testitud muutujate vahel on olulisi statistilisi erinevusi, kuid ei täpsusta, milliste spetsiifiliste gruppide vahel need erinevused peituvad, on vaja täiendav *post hoc* test. Selleks puhuks sobiv Tukey test aitas leida iga küsimuse puhul märkimisväärseid statistilisi erinevuseid või nende puudumist lähtuvalt valijakäitumise muutujast.

Ühesuunaline ANOVA test demokraatia tunnusoonte olulisusele üldiselt näitas, et statistiliselt olulised erinevused hinnangutes, erakonnaelistusest lähtuvalt, puudusid ($p > 0,05$) küsimustel „Valitsus selgitab oma otsuseid valijatele“ ja „Poliitikud võtavad enne otsuste tegemist arvesse teiste Euroopa riikide valitsuste arvamusi“. Hinnangutes, mis puudutasid hinnanguid Eesti demokraatia toimimisele, oli kõigi küsimuste puhul erakonnaelistusest lähtuvalt statistiliselt olulisi erinevusi. Järgnevalt on graafitud muutujate juures loetletud 14 küsimust nii erakonnaelistuse kui koalitsioon-opositsioon lõiked ning graafe on kommenteeritud dispersioonanalüüsi tulemustega.

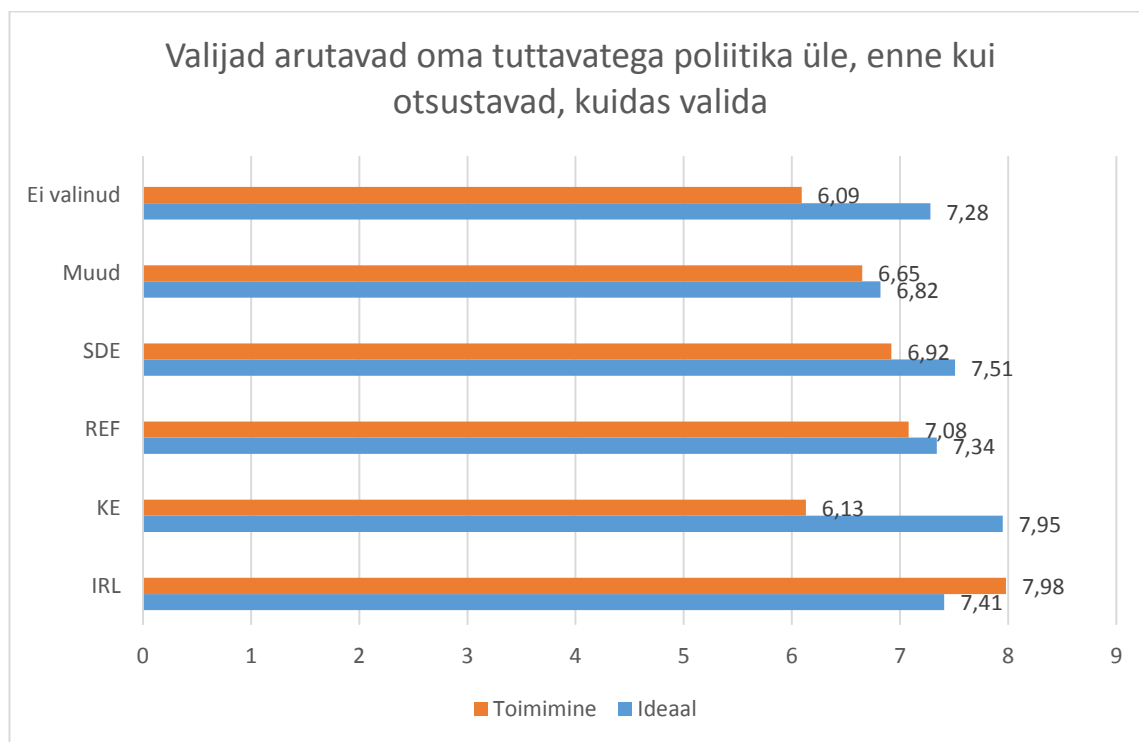
Joonis 6. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv 1854-1879, sõltuvalt küsimusest.

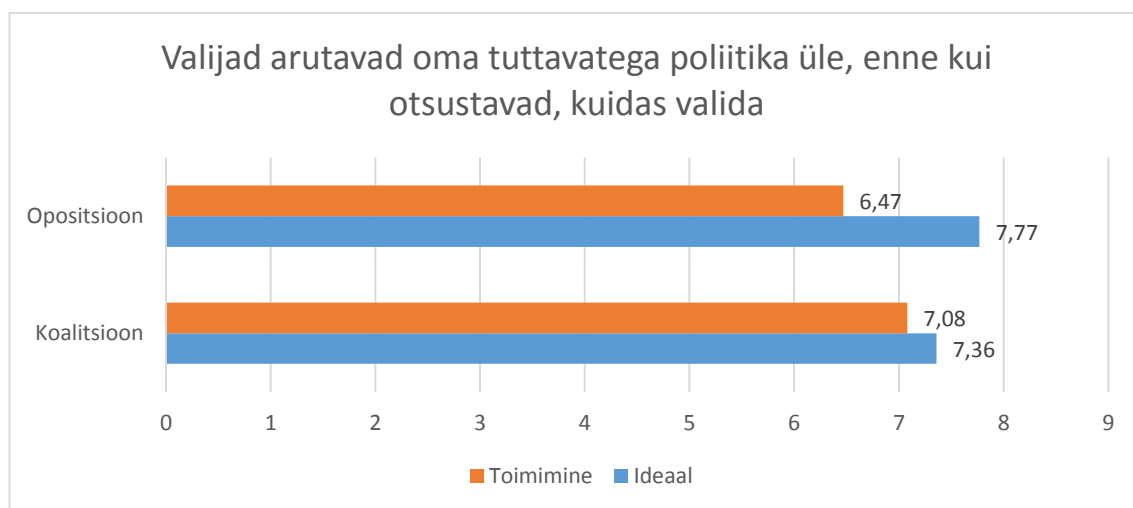
Joonis 7. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1140 – 1146, sõltuvalt küsimusest.

Dispersioonanalüüsi järgi on omavahel tugevas korrelatsioonis valimistel mitteosalenud ning Keskerakonna muude erakondade poolt hääletanud, mis on ka mõistetav – usu puudumisel valimiste vabadusse ja aususesse otsustatakse valimistelt eemale jääda või leitakse, et väikese partei või opositsioonierakonna poolt hääletades ei ole näha soovitud tulemust. Samas on näha, et koalitsioonierakondade toetajad annavad valimiste vabadusele ja aususele kõrged hinded, kuna nendele on valimised kaasa toonud soovitud tulemuse. Samuti tasub märkimist, et madalaim hinnang valimiste vabadusele ja

aususele tuleb grupilt, kes ise valimistest osa ei võtnud. Demokraatia mudelite kontekstis sobitaks antud küsimus eelkõige elektroalsete printsiipide valdkonda.

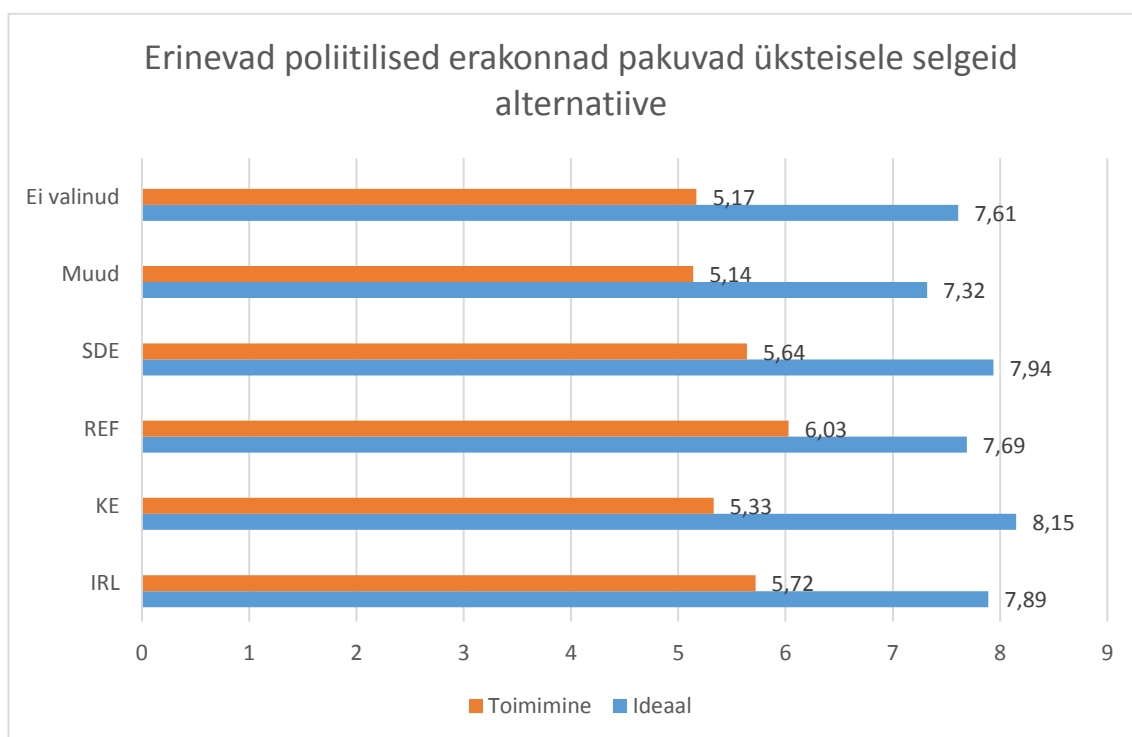
Joonis 8. Hinnangud erakonnaeelistuse lõikes. Vastanute arv: 1833 – 1866, sõltuvalt küsimusest.

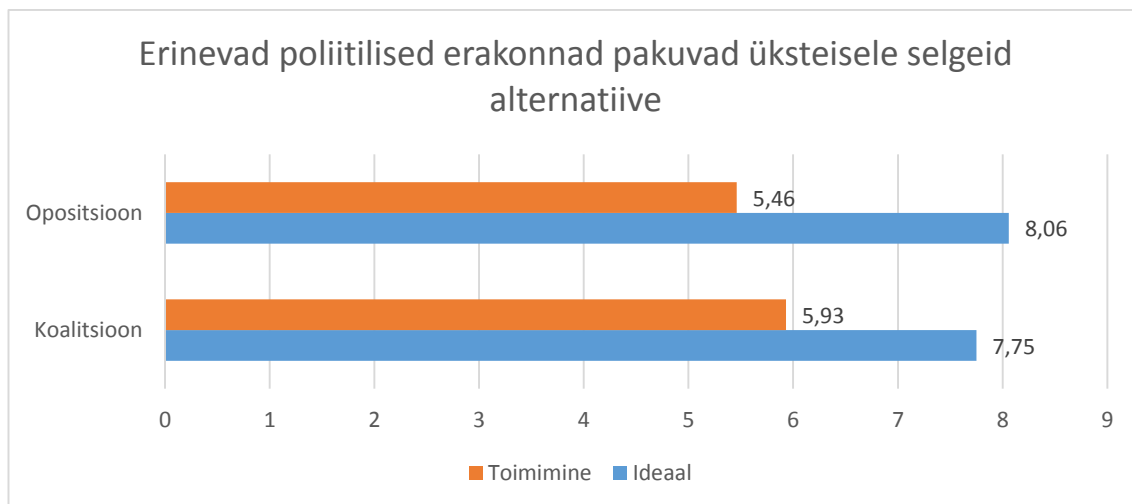
Joonis 9. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1124-1139, sõltuvalt küsimusest.

Dispersioonanalüüs näitas, üldiselt peetakse antud punkti demokraatia toimimisel väga oluliseks ning kõrgemaid ootuseid omavad eelkõige opositsioonierakondade valijad. Kui aga vaadata hinnanguid antud demokraatia aspekti toimimisele Eestis, koorub selgelt

välja, et eelkõige näevad puudujääke väikeste parteide valijad ning isikud, kes erinevatel põhjustel valimistest osa võtta ei saanud või tahtnud. Omavahel omavad väga sarnaseid hinnanguid koalitsioonierakondade toetajaid, kuid siiski tasub märkida, et hinnangud aspekti toimimisele on märgatavalt madalamad kui vastavad ootused. Nagu eelnevalt mainitud, kategoriseerib antud küsimus eelkõige deliberatiivse demokraatiamudeli raamistikku ja madalad hinded näitavad eelkõige seda, et kodanike aktiivsust poliitikas ei peeta rahuldavaks.

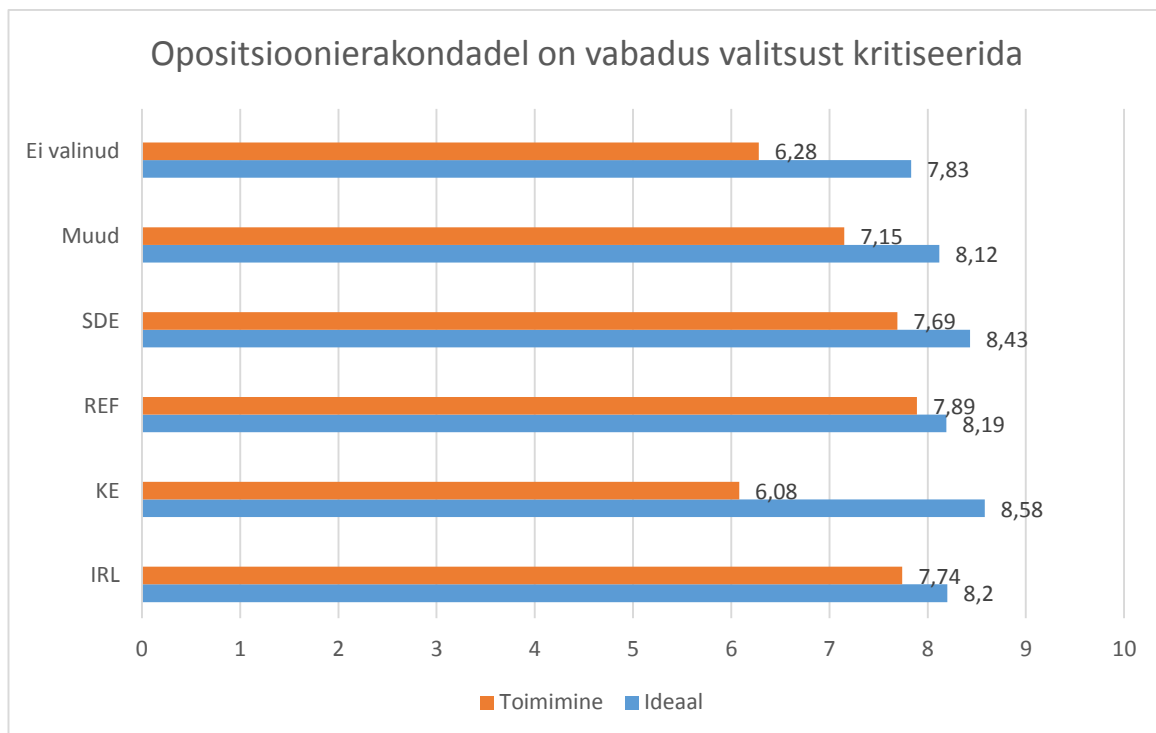

Joonis 10. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1791 - 1825, sõltuvalt küsimusest.

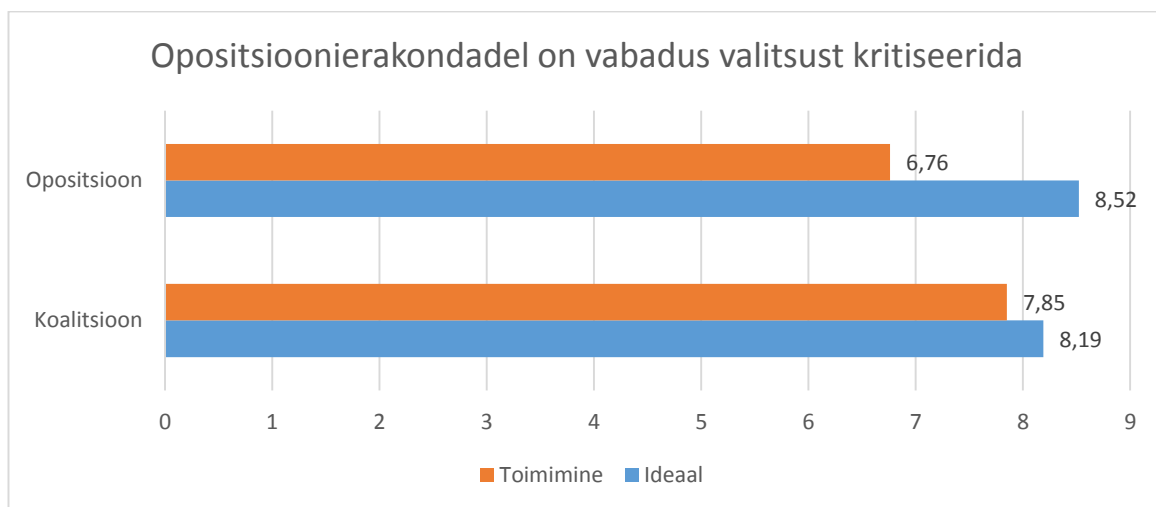

Joonis 11. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1107-1124, sõltuvalt küsimusest.

Dispersioonanalüüs näitas taas kõikide gruppide tugevaid seoseid – ideaalid demokraatiale on antud aspektid üsna sarnased ning demokraatialt oodatakse eelkõige protseduurilise mudeli valguses tugevat elektoraalset võistluslikkust ning parteide näol üksteisele tõsiseltvõetavaid rivaale. Keskmisest kõrgemad ootused on taaskord opositsioonierakondadel, kuid antud aspekti peavad väga oluliseks ka koalitsioonierakondade toetajad ning tugev konkurents on proportsionaalse valimissüsteemi puhul eriti oluline. Vaadates hinnanguid poliitilise konkurentsi toimimisele Eestis, on hinnangud nii opositsiooni kui koalitsiooni toetajate hulgas ootustest mõnevõrra madalamad. Oma vastustes on sarnased hinnangud taaskord väikeste parteide toetajatel ning valimiste mitteosalejate hulgas. Pisut kõrgemalt hindavad seda opositsioonierakonnad ning koalitsioonierakonnad näevad poliitilist konkurentsi kõige paremini toimimas. Nende vastuste puhul tasub silmas pidada, et respondendid võisid vastamisel silmas pidada mitte ainult võistluslikkuse ja alternatiivide olemasolu, vaid ka nende võimalusi edule ning sellest aspektist lähtuvalt on opositsiooni ning parlamenti mitte pääsenud erakondade madalamad hinnangud mõistetavad.

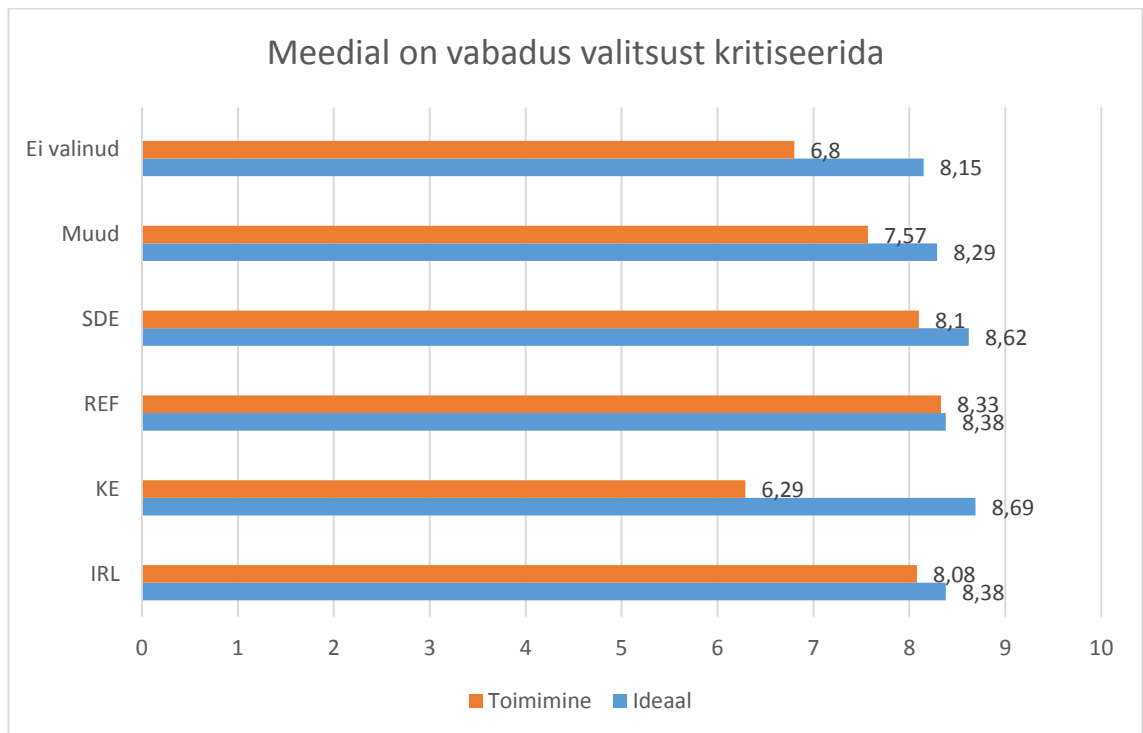
Joonis 12. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1830-1853, sõltuvalt küsimusest.

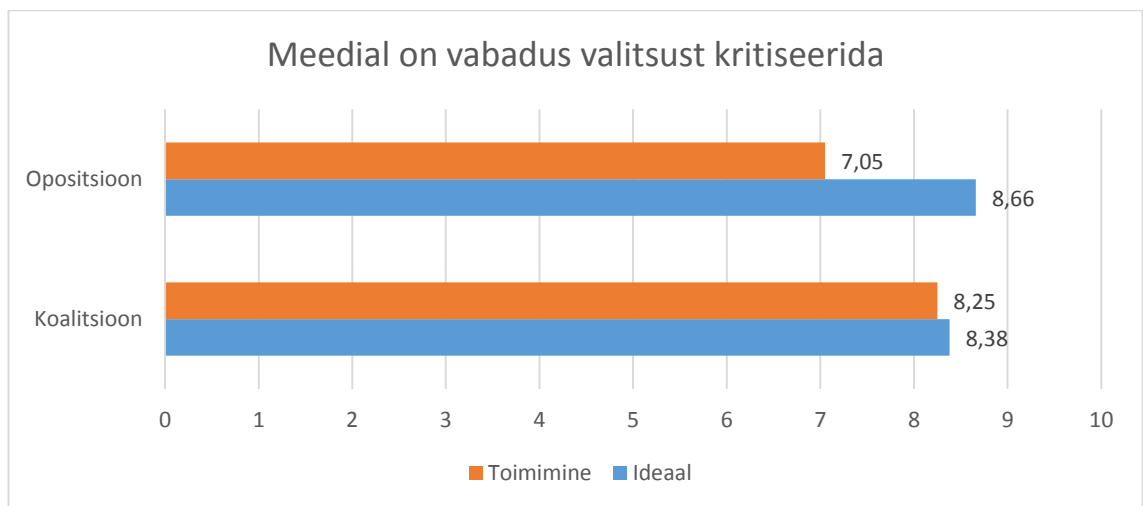
Joonis 13. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1124-1125, sõltuvalt küsimusest.

Opositsioonierakondade vabadust valitsust kritiseerida pidasid nii ideaalis kui ka toimimises olulisemaks eelkõige opositsiooniparteid toetajad. Siinkohal oleks oodanud ka kõrgemaid hindeid nii parlamenti mittepääsenutelt kui ka valimistelt eemale jääjatelt kuid on võimalik, et need respondendid ei samastanud ennast opositsiooniga selle laiemas tähenduses, väljaspool valitsust. Nagu võis eeldada, pidas antud protseduurilist aspekti olulisemaks opositsiooni toetajaskond, keda see küsimus kõige otsesemalt puudutab. Rahulolematust vastava võimalusega Eesti kontekstis on opositsiooni toetajate vastustest

üsna selgesti kajastuv ajal, mil koalitsioonierakondade toetajad antud võimaluse olemasolu väga kõrgelt hindavad.

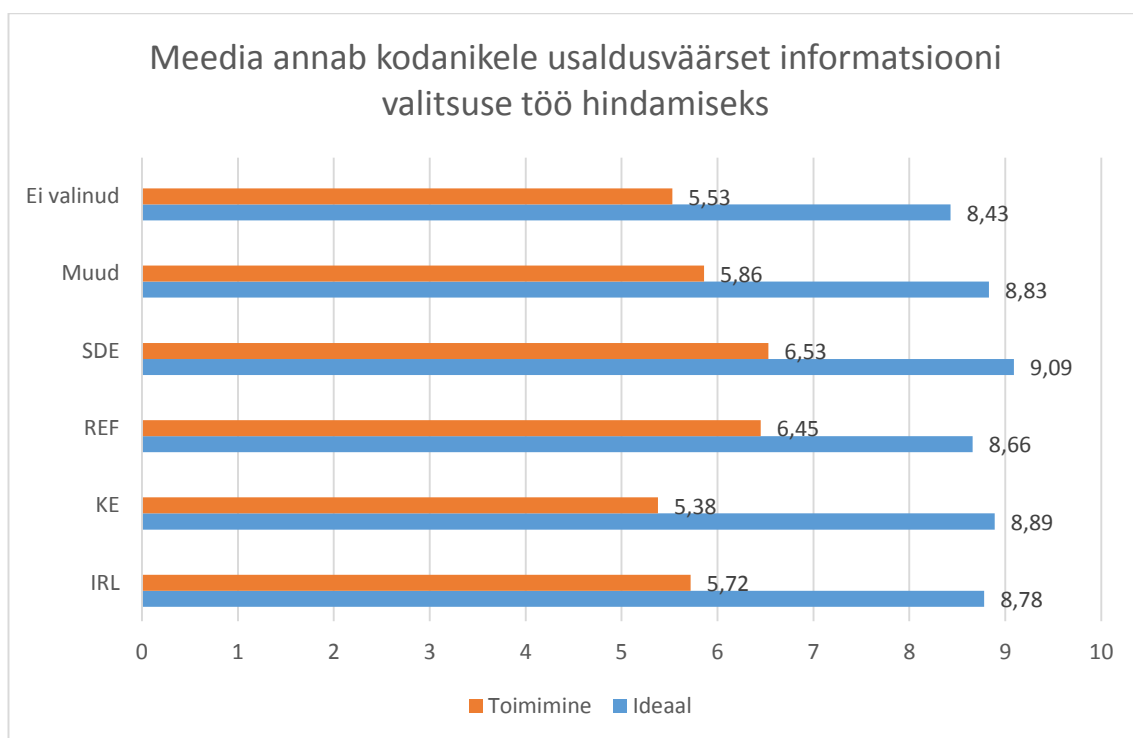
Joonis 14. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1872-1873, sõltuvalt küsimusest.

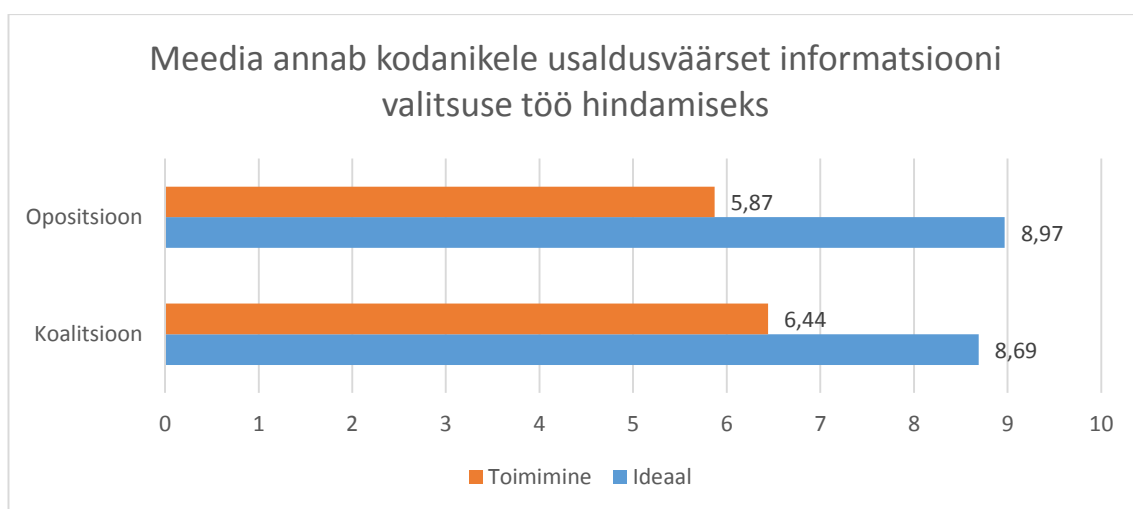
Joonis 15. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1141, sõltuvalt küsimusest.

Eelkõige liberaalset, aga teatud määral ka deliberatiivset demokraatiat peegeldav küsimus näeb nii opositsioonilt kui koalitsioonilt kõrgeid ootuseid. Dispersioonianalüüsi tulemusena paistab aga silma, et üks opositsioonierakond omab teisest opositsioonierakonnast meedia vabadusele tunduvalt madalamat hinnangut. Selleks on

Keskerakond, kelle valijad on antud juhul pessimistlikumad nii mittevalijatest kui ka väikeste erakondade toetajatest. See tulemus on huvitav eelkõige selle tõttu, et koalitsiooni ja opositsiooni hinnangutesse toob suure vahe üksainus erakond. Enamike küsimuste puhul valitseb opositsiooni ja koalitsiooni kuuluvate erakondade puhul suurem omavaheline ühtekattuvus.

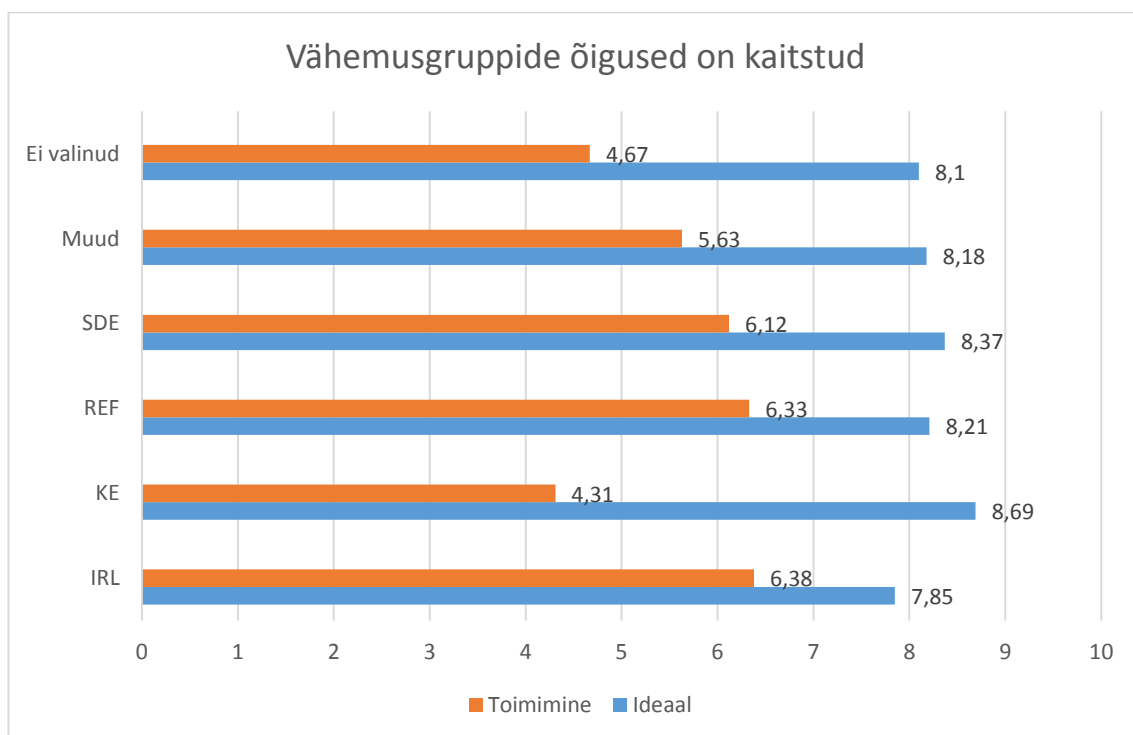

Joonis 16. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1861 - 1888, sõltuvalt küsimusest.

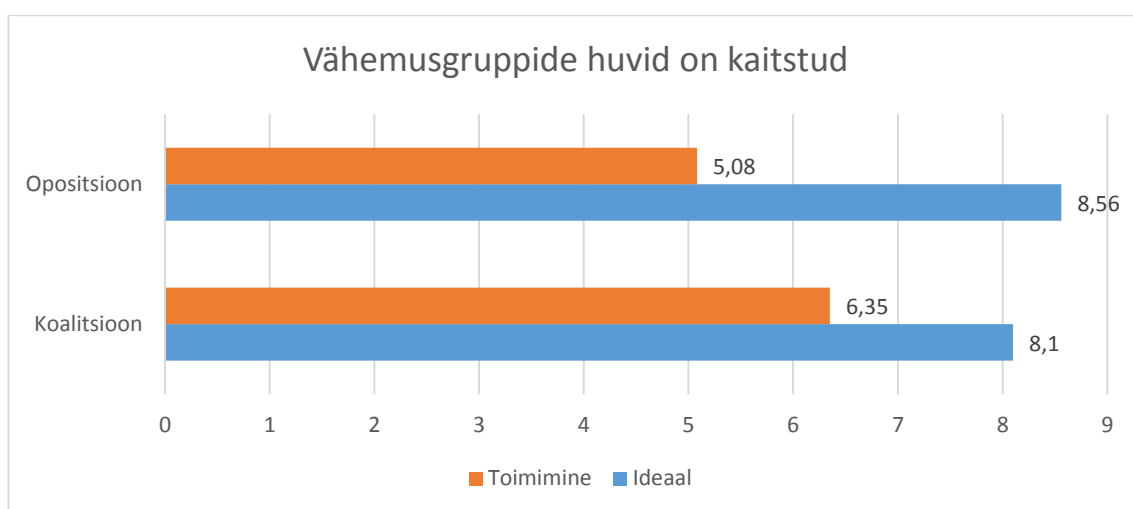

Joonis 17. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1132- 1145, sõltuvalt küsimusest.

Sarnaselt eelmisele küsimusele joonistub taaskord välja Keskerakonna eristumine opositsioonikaaslasest Sotsiaaldemokraatidest, kes hindavad antud aspekti toimimist Eestis veelgi kõrgemalt kui seda teevad koalitsioonierakonnad. Mõnevõrra huvitav on ka tõsiasi, et IRL kui koalitsioonierakond hindab meedia tööd usaldusväärse info jagamisel pessimistlikumalt nii opositsioonierakonnast kui ka parlamenti mitte pääsenud erakondadest.

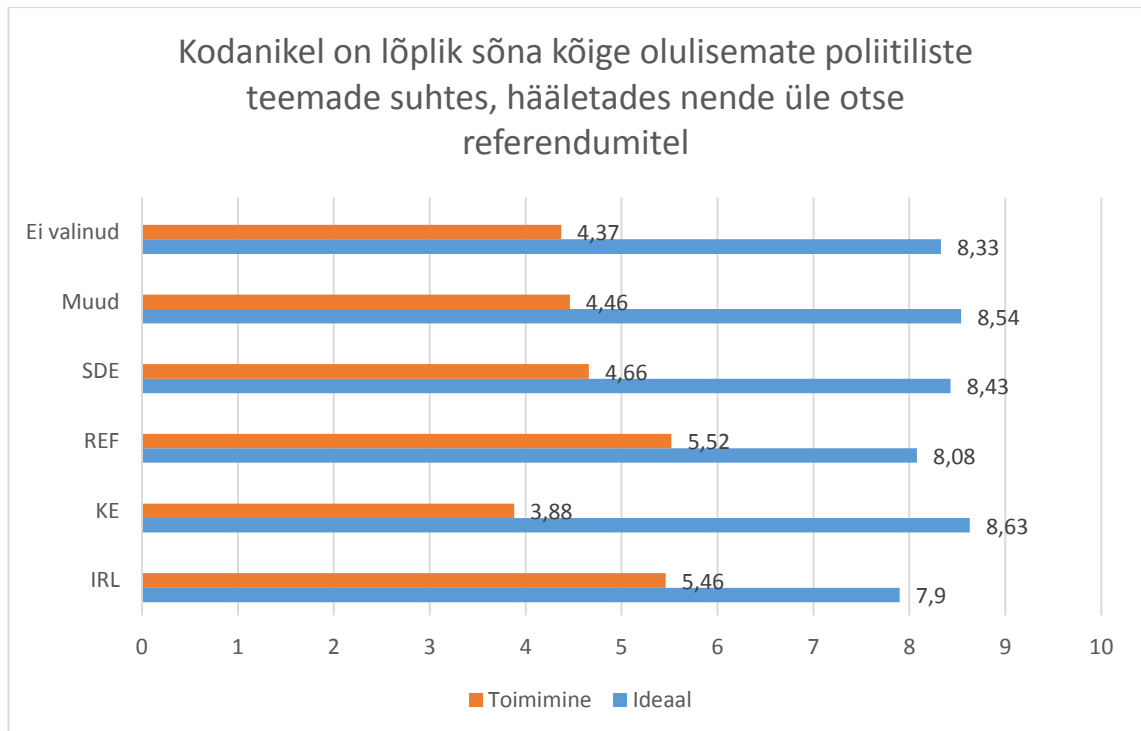

Joonis 18. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1781- 1867, sõltuvalt küsimusest.

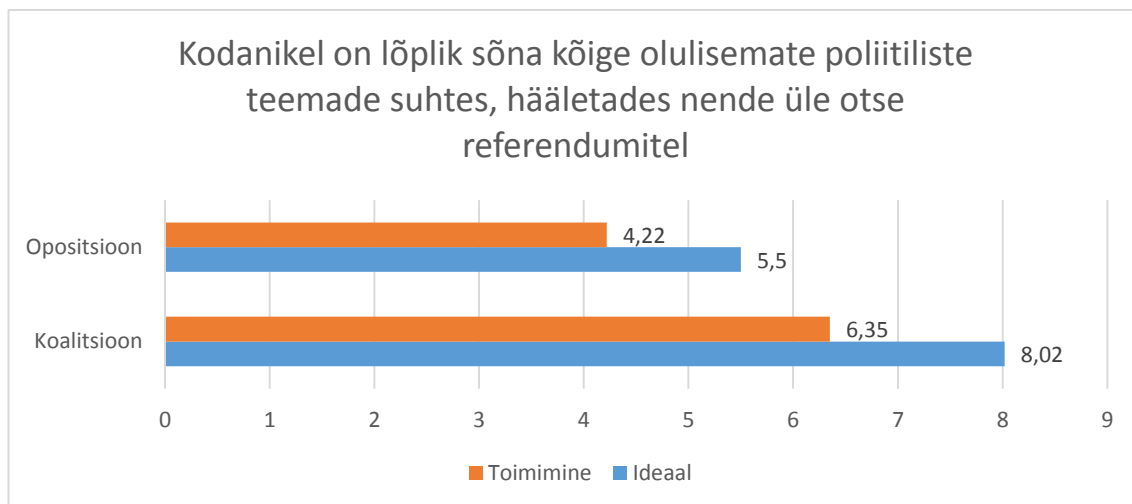

Joonis 19. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1080-1135, sõltuvalt küsimusest.

Vähemusgruppide huvide kaitsmise küsimuse puhul näitas dispersioonanalüüs teistest eristuvana eelkõige IRL-i ootuste madalamas ning Keskerakonda ootuste kõrgemas spektris. Arvestades, et IRL kujutab endast eelkõige konservatiivsema ja rahvuslikuma grupi esindajat ning Keskerakond eelkõige venekeelse elanikkonna eest seisjat, on tulemused ootuspärased. Ootuspärane on ka Sotsiaalerakonna suhteliselt kõrged ootused. Antud aspekti toimimise puhul lööb Keskerakonna seisukoht eriti tugevalt välja. Keskmiste hinnete poolest on Keskerakonna toetajate hinded veelgi madalamaid neist respondentidest, kes mingil põhjusel valimistel osaleda ei saanud. On üsna julge eeldada, et viimaste seas oli ka kodakondsuseta respondente, kellel valimisõigus lihtsalt puudus. Sellest aspektist lähtudes on Keskerakonna madal hinnang veelgi tähelepanuväärsem ning näitab, et demokraatia sotsiaalse dimensiooni puhul näeme taaskord opositsiooni enda sees suuremaid lõhesid kui opositsiooni ja koalitsiooni vahel.

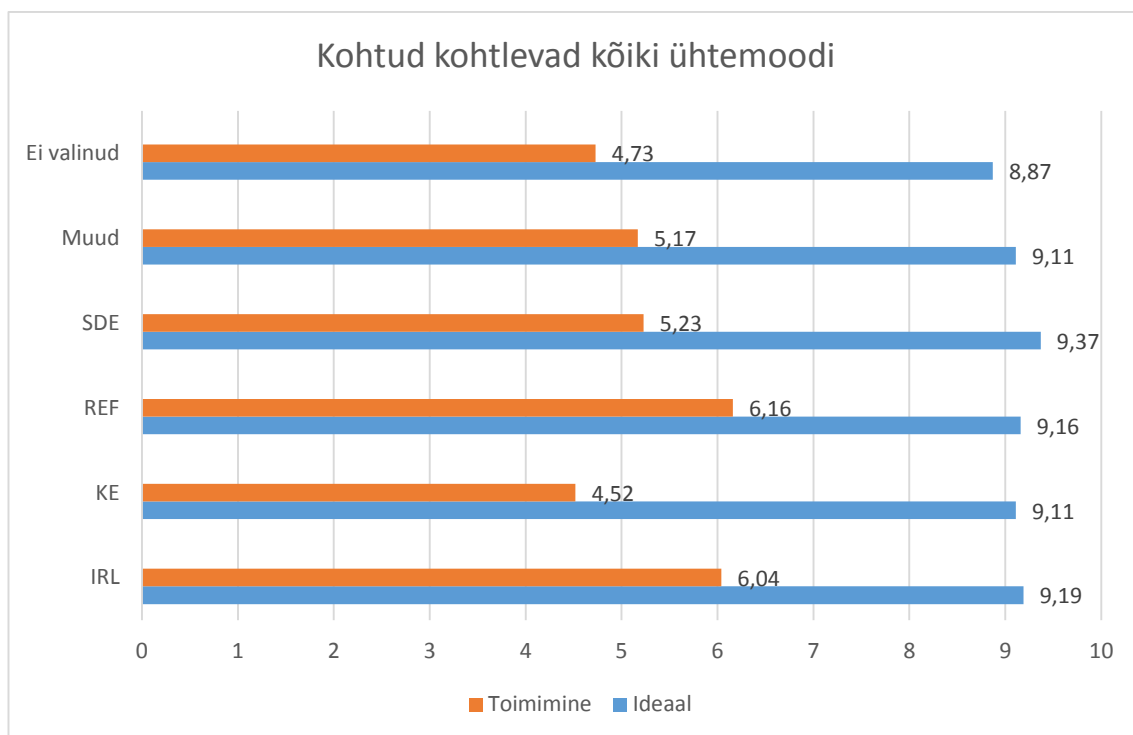

Joonis 20. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1814-1869, sõltuvalt küsimusest.

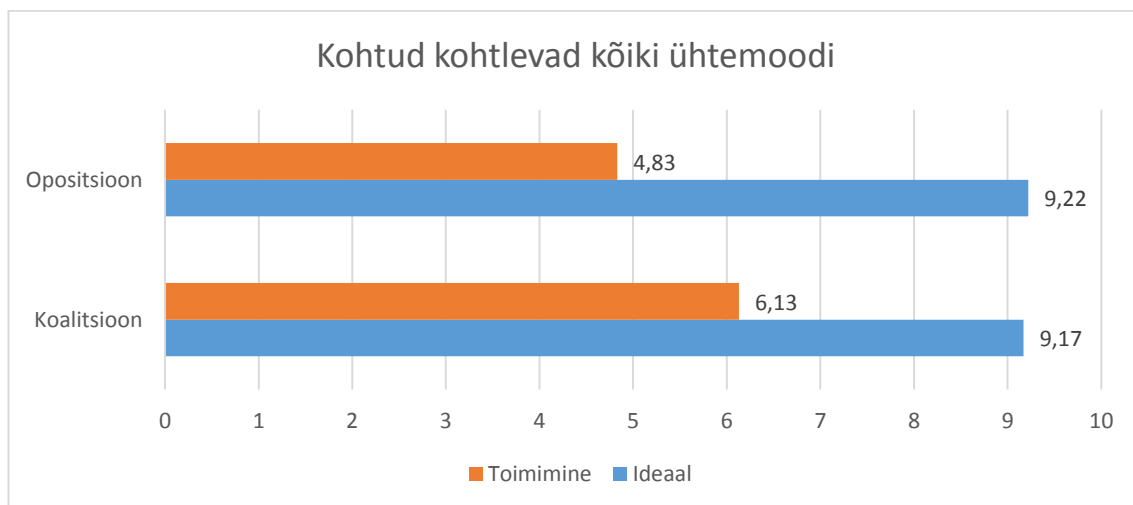

Joonis 21. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1109-1138, sõltuvalt küsimusest.

Kodanikele lõpliku sõna jätmist referendumide kaudu saame kõige otsesemalt seostada klassikalise demokraatia mudeliga, kus valitseb rahva tahte elluviimine selle kõige puhtamal kujul – kodanike enda, mitte nende poolt delegeeritud esindajate otsusel. Mõnevõrra huvitav on näha kõigi osapoolte kõrgeid ootuseid referendumitele. Seda enam, et Eestis korraldatakse neid väga harva. Antud andmestiku põhjal võib järeldada, et valijaskond sooviks referendumite näha tihemini. Nagu juba mainitud, siis nende korraldamise maksumusest kui ka ajakulust sõltuvalt korraldatakse referendumite harva ning sellest ka kõigi osapoolte madalad hinnangud selle demokraatia aspekti toimimisele Eestis. Dispersioonanalüüsi kaudu jaotusid sarnastesse gruppidesse eelkõige koalitsioonierakondade toetajad ja kõik teised. See on ka täiesti mõistetav, kuna koalitsioonierakondadel on oma poliitika teostamiseks vahendid juba käes ning referendumite korraldamine nende rolli pigem kahanda ning opositsioonierakondadele oleks see hea võimalus pakkuda välja omapoolseid alternatiive. Samas näitavad üldised madalad hinnad, et ka koalitsioonierakondade toetajad sooviksid tähtsaid otsuseid delegeerimise asemel ise otsustada.

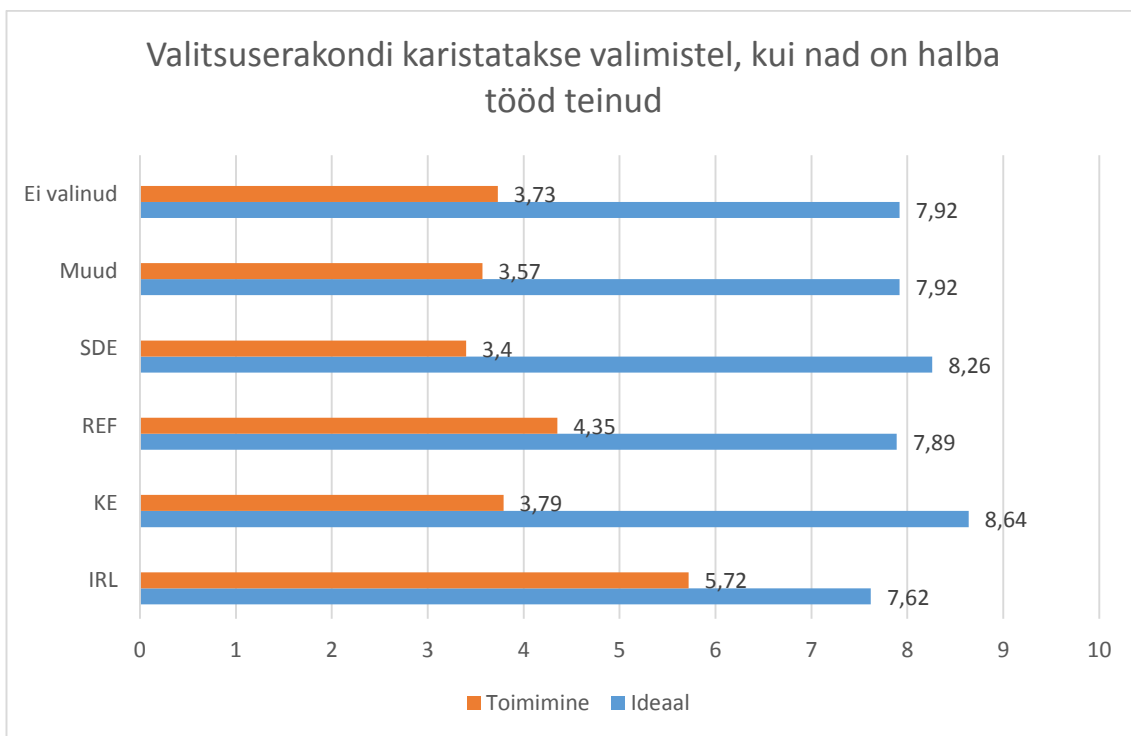
Joonis 22. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1825-1882, sõltuvalt küsimusest.

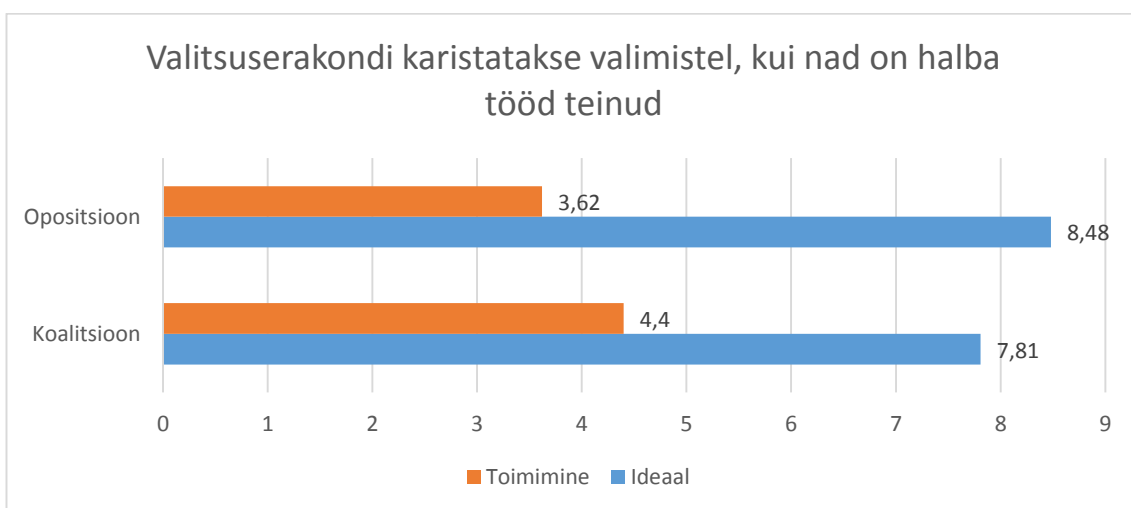
Joonis 23. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1109-1143, sõltuvalt küsimusest.

Taaskord liberaalse demokraatia mudeli alla sobitub kohtute erapooletuse küsimus omab ideaalide hinnangute koha pealt kõrgemaid ootuseid. See tähendab, et kohtusüsteemile ja selle iseseisvusele on erakonnaelistusest sõltumata kõrged ootused ning võimude lahusus on oluline kõigile osapooltele. Paraku näitab dispersioonanalüüs, et erinevalt koalitsioonierakondadest on kõik ülejäänud respondendid kohtute erapooletuse suhtes pessimistlikult meelestatud. See omakorda loob väga suured lõhed

opositsiooni ja koalitsiooni vahelistesse hinnangutesse. Ideaalis oleks võimude lahususe printsiibi kehtimise puhul antud aspekt seostamatu erakonnaelistusega, mistõttu on tegu olulise tähisega.

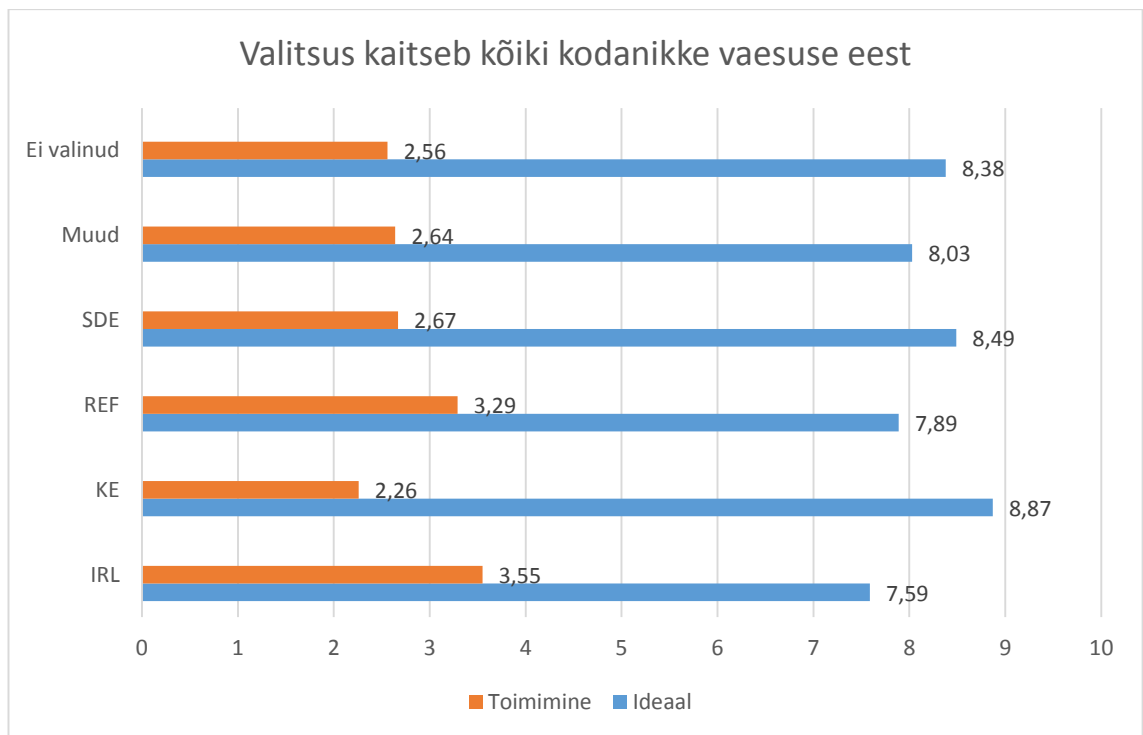
Joonis 24. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv:1781-1842, sõltuvalt küsimusest.

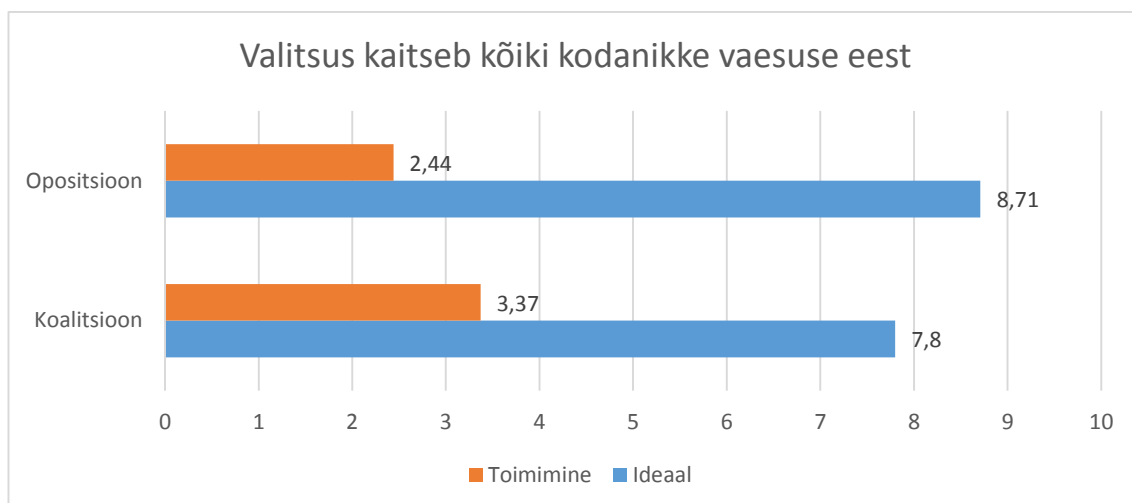
Joonis 25. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv:1093-1121, sõltuvalt küsimusest.

Elektoraalse ja seega protseduurilise demokraatia jaoks olulise valitsuserakondade hindamise küsimuse puhul on selgelt näha, et opositsioonierakonnad

ootavad valimistelt suuremat retrospektiivsust ning juba tehtud töö hindamist. Veidi madalamad on hinnangud koalitsioonierakondade puhul, kus võime eeldada, et valimiste eesmärgiks on tulevaste poliitikate ja sammude valimine, mitte niivõrd tehtud töö hindamine. Üllataval kombel näitas dispersioonanalüüs, et kuigi ootuspäraselt eristuvad koalitsioon ning kõik teised osapooled, on ka koalitsioonierakondade hinne karistamise mehhanismi toimimisele väga madal. Üleüldised madalad hinnangud on seletatavad Reformierakonna tugeva ja püsiva eduga viimaste valimiste jooksul, mil valitsemisega pole praktiliselt kaasnenud „valitsemise hinda“ toetuse vähenemise näol.

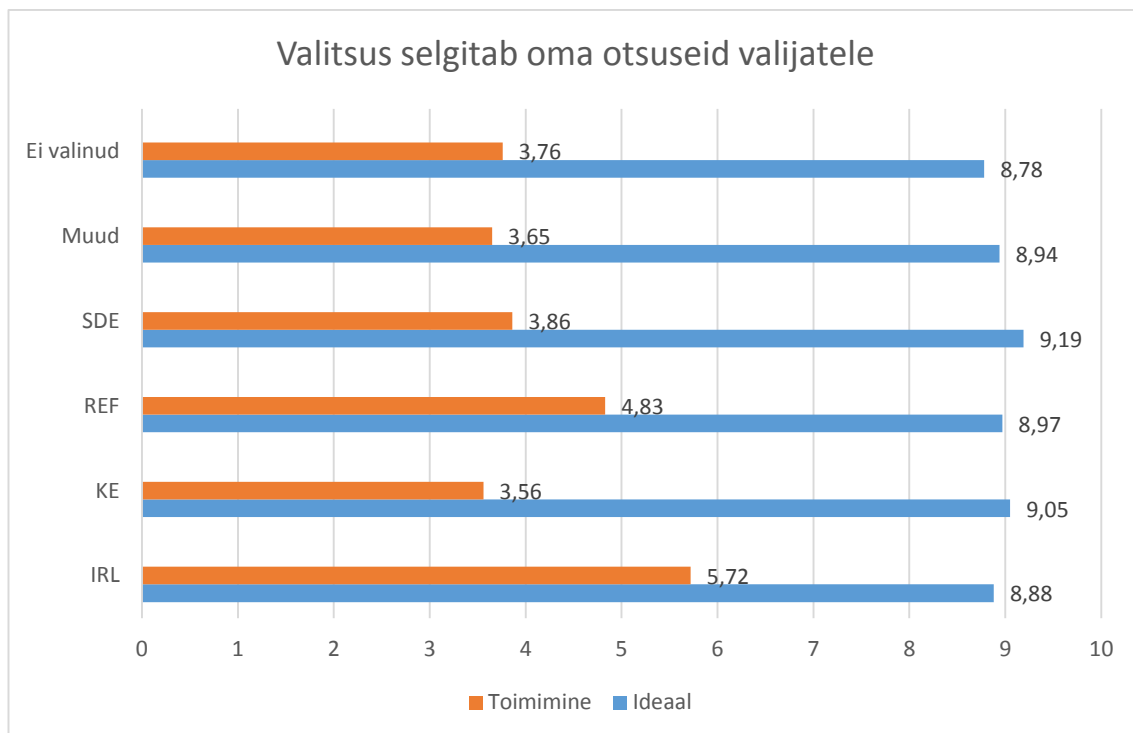

Joonis 26. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv:1881-1888, sõltuvalt küsimusest.

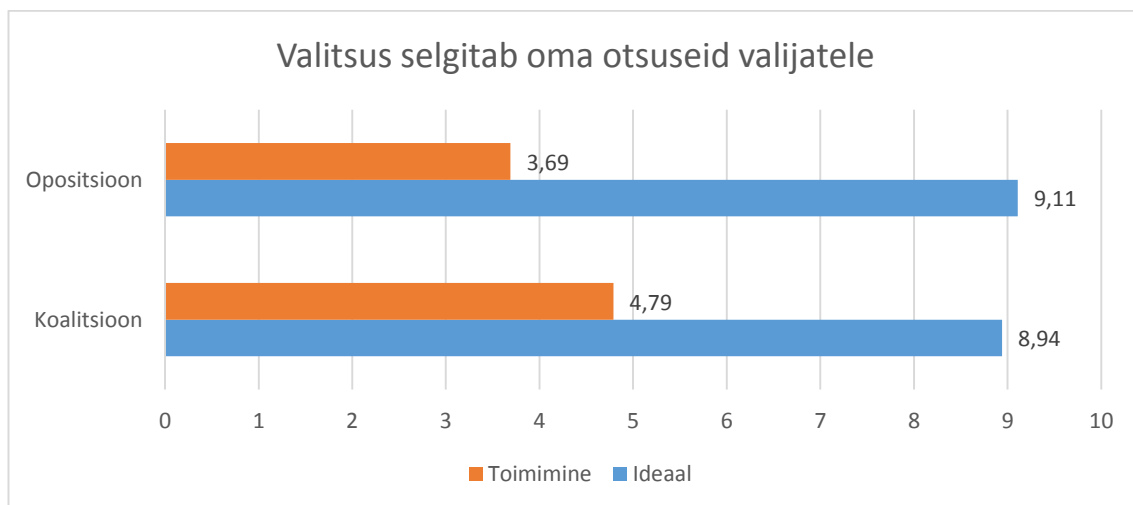

Joonis 27. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. arv:1142-1144, sõltuvalt küsimusest.

Kaitset vaesuse ees puudutav demokraatia aspekt on eelkõige oluline Sotsiaaldemokraatidele ning Keskerakonnale, mis ei ole nende parteide poliitilist suunitlust arvesse võttes üllatav. Sama kehtib Reformierakonna ja IRL toetajate madalamatele hinnangutele. Mis aga on üllatav, on suur vahe ideaalide ning reaalse toimimise vahel. Me võiksime eeldada, et IRLi ja Reformierakonna ootused on madalamad, kuid need lähenevad siiski kaheksale punktile kümnest ajal, mil hinnangud aspekti toimimisele ei toimi koalitsiooni koondhinnangus üle 3,37 punkti. Veelgi tugevamat lõhet näeme opositsiooni tulemustes, kus ootused ja tegelikkus erinevad teineteisest enam kui kolmekordselt. Tegu on kõikide küsimuste lõikes suurima vahega ja seda nii opositsiooni- kui ka koalitsioonierakondade seas. See näitab, et demokraatia sotsiaalset aspekti peetakse puudulikuks erakonnaeelistusest sõltumata.

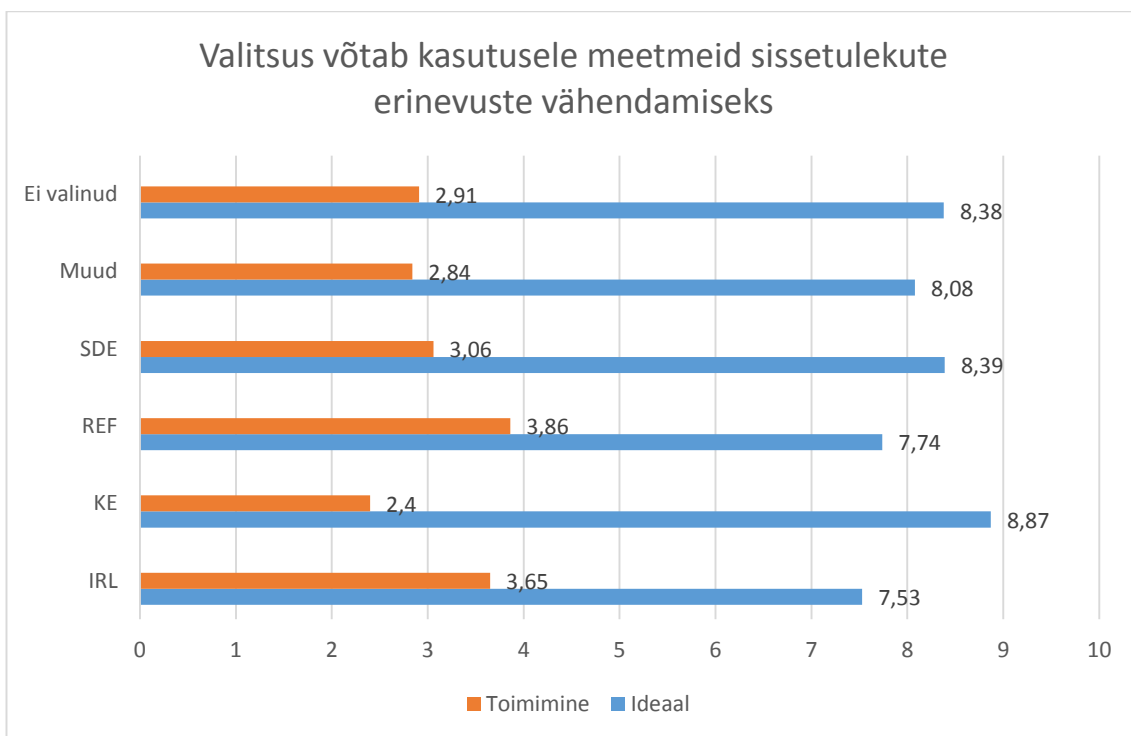
Joonis 28. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv:1865-1890, sõltuvalt küsimusest.

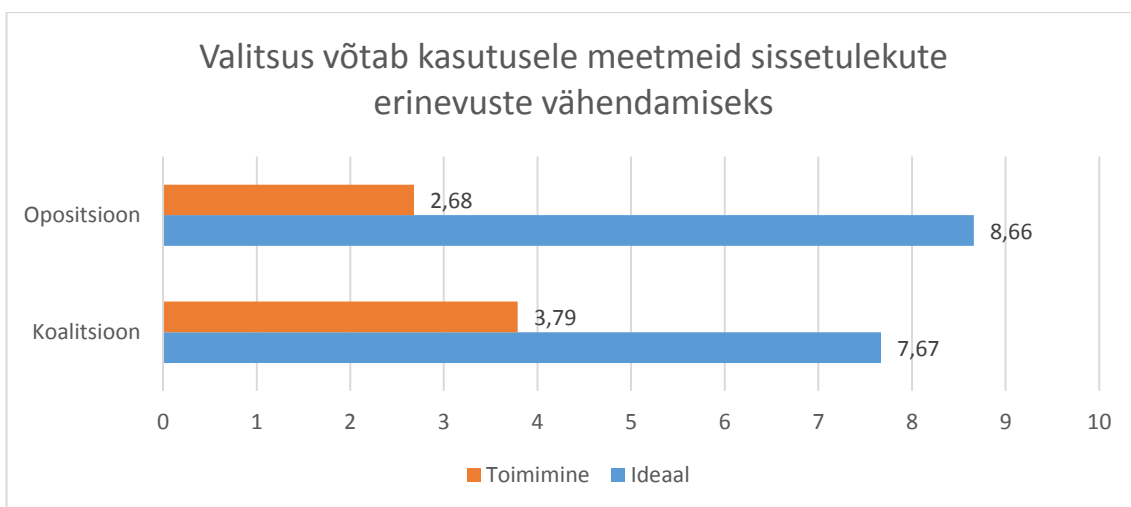
Joonis 29. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv:1140-1148, sõltuvalt küsimusest.

Liikudes tagasi deliberatiivse ja arutleva demokraatia juurde, saame vaadelda valitsuste selgitustööd oma valijate ees. Ootuspäraselt on kõigil osapooltel kõrged ootused ning valitsuse teavitustööd peetakse demokraatia oluliseks osaks. Tegu on ühega kahest küsimusel, mille ideaalide hinnangutel ei ole eri gruppide vahel statistiliselt olulisi erinevuseid. Paraku näitab dispersioonanalüüs, et hinnangud demokraatia toimimisele Eesti kasvavad koalitsiooni ning kõigi teiste osapoolte vahel kasvavad üksteisest lahku.

Mitte ükski grupp, kes ei kuulu koalitsiooni, ei hinnanud antud punkti kõrgemalt kui punktiga „4“. Samuti väärivad märkimist, et ka koalitsiooni toetajate hulgas leiti, et valitsuse teabetöö ei ole piisav. See näitab, et valitsuse reageerivus ning valitsejaga suhtlemine on oluline kõigile osapooltele ning ka koalitsioonierakondade toetajad suudavad antud punktis kriitilised olla.

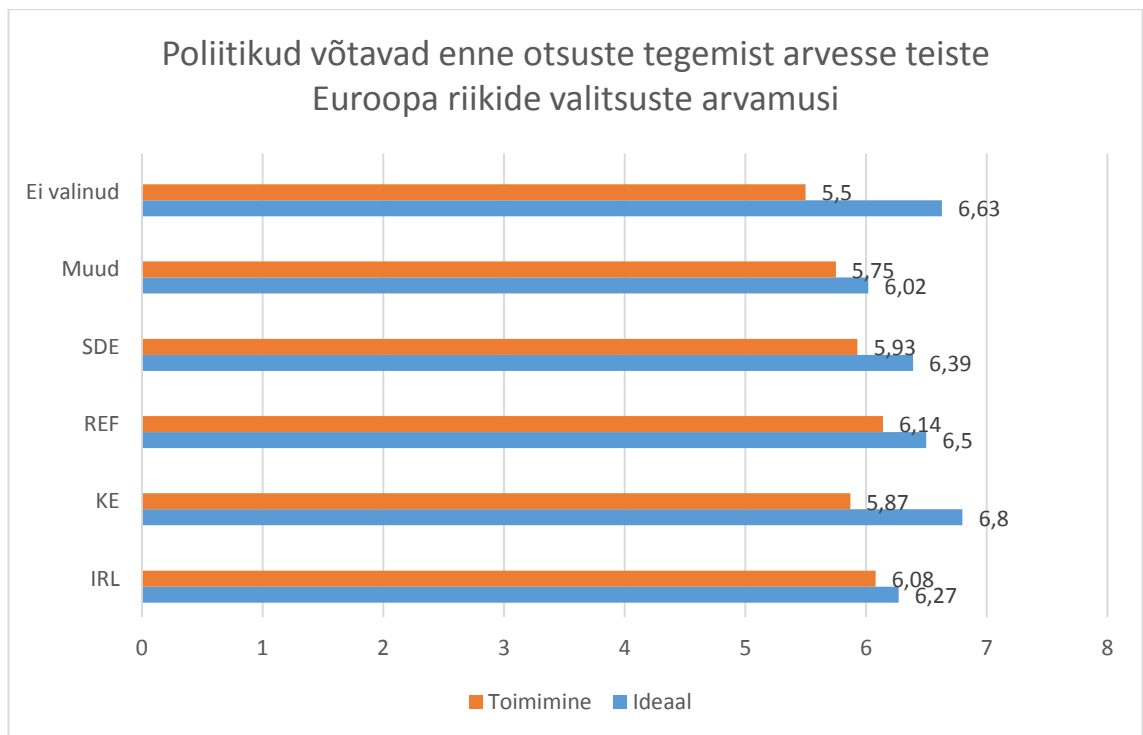

Joonis 30. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1863-1872, sõltuvalt küsimusest.

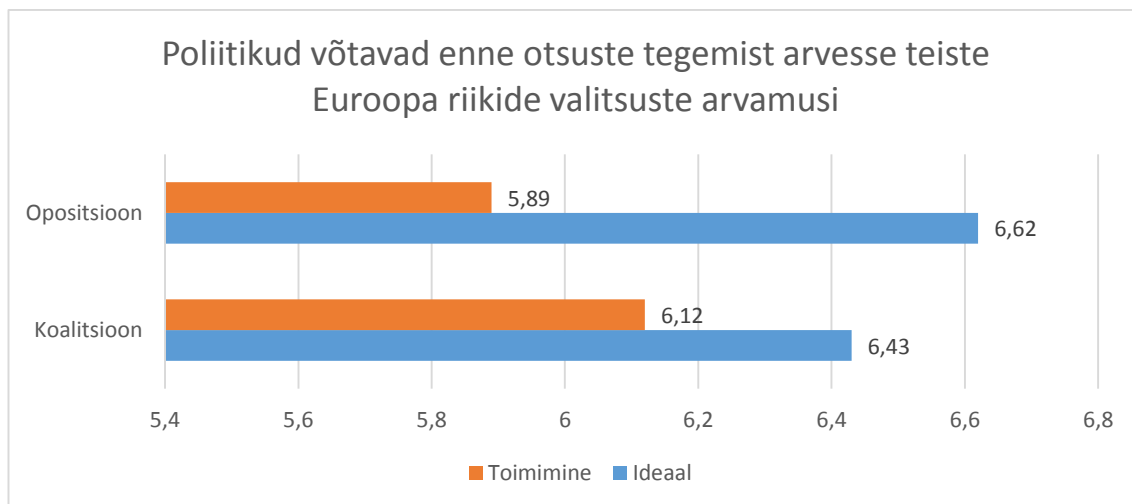

Joonis 31. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv: 1133-1148, sõltuvalt küsimusest.

Sarnaselt kaitset vaesuse eest puudutavale küsimusele on ka sissetulekute erinevuste vähendamist puudutav küsimus kõrgete keskmiste ootustega, kuid väga madalate hinnetega selle toimimisele. Taaskord võime näha olukorda, kus vahe ootuste ning reaalsuse vahel kasvab enam kui kolmekordseks. Dispersioonanalüüs näitab oodatavat sarnasust koalitsioonierakondade vahel. Ülejäänutest eristub taaskord Keskerakond, kellel on erakondade lõikes suurimad ootused, kuid madalaimad hinnangud. Taaskord on näidatud, et demokraatia sotsiaalsete aspektide toimimine Eestis ei vasta ootustele ei koalitsiooni ega ka opositsiooni toetajate hulgas.

Joonis 32. Hinnangud erakonnaelistuse lõikes. Vastanute arv: 1730-1826, sõltuvalt küsimusest.

Joonis 33. Hinnangud opositsioon-koalitsioon lõikes. Vastanute arv:1071-1128, sõltuvalt küsimusest.

Eelkõige deliberatiivse demokraatiamudeli alla paigutuv, teiste Euroopa riikide liidrite arvamust kaasav aspekt, omab küsimuste seas kõige madalamaid eelduseid nii opositsiooni kui ka koalitsiooni seas. See ilmestab, et eelkõige peetakse oluliseks riigi iseseisvust ega näha Eesti valitsuste töötamist Euroopa Liidu kontekstis. Sellest tulenevalt näeme mõnevõrra ootamatult, et Keskerakonna toetajate ning valimistel mitte osalenud respondentide ootused on antud kontekstis kõrgemad koalitsioonierakonna toetajate omadest. Ühtlasi on tegemist teise ja viimase küsimusega, mille ootuste hulgas ei olnud gruppidevahelisi statistiliselt olulisi erinevuseid.

3.4 Järeldused ja tõlgendused

Nagu magistritöö analüüsist selgus, on sõltumata erakonnaelistusest või valimistel osavõtmisest indiviidide ootused demokraatia ideaalidele ühtlaselt kõrged. Küll kujunes väga selgelt välja, et rahulolu nende aspektide toimimisega Eestis erineb väga tugevalt. Erinevused hinnangutes peegelduvad eelkõige skaalal koalitsioon-opositsioon, kuid viimaste vaated on reeglina kattuvad ka väikeste parteide toetajate omadega ning valimistel mitte osalenud respondentide vaadetega. Sellest tulenevalt leidis kinnitust magistritöö hüpotees, mille alusel on rahulolu demokraatiaga suurem juhul kui respondendi poolt eelistatud erakond on valitsuskoalitsioonis. Seda selgitab töös kajastatud võitjate ning kaotajate dihhotoomia, kus võitjad on kehtestatud mängureeglitega rahul, kuna need on endaga kaasa toonud neile soodsa tulemuse. Samuti selgus analüüsi käigus, et koalitsiooni kuuluud parteide toetajad olid oma hinnangutes ühtsemad kui opositsiooniparteid. Viimaste puhul oli eelkõige pessimistlikumaks pooleks Keskerakonna toetajaskond, kelle hinnangud ühtisid pigem valimistel mittehääletanud isikute kui teiste parteide toetajatega. Võimaliku seletusena võib siinkohal näha Keskerakonda kui peamist väljundit venekeelsele elanikkonnale. Sellest tulenevalt on võimalik, et vastav valimisõiguslik grupp toetab Keskerakonda ning valimisõigust mitte omav grupp omab viimasega sarnast demograafilist koostist ning seega ka poliitilisi vaateid.

Pannes analüüsi tulemused demokraatia mudelite konteksti ning alustades klassikalise demokraatia mudeliga, näitasid andmed selgelt, et inimesed ootavad suuremal hulgal otsustusvõimalust läbi referendumite korraldamise. Eesti Vabariigis on referendumid ehk rahvahääletusi korraldatud ainult iseseisvuse taastamise, sellest tuleneva põhiseadusega seotud küsimuste ning Euroopa Liiduga liitumise küsimusega. Sellest tulenevalt võib eeldada, et referendumid jäävad ka tulevikus enam kui haruldasteks ning inimesed väljendavad oma poliitilist tahet eelkõige läbi Riigikogu valimiste. Siinkohal ei tasu madalates hinnangutes näha madalakvaliteedilist demokraatiat, vaid kõrgete ootustega elektoraati.

Liikudes edasi protseduurilisi demokraatia aspekte vaatlevate küsimusteni, näeme, et küsimusteni, võime taaskord tõdeda kõrgete ootuste olemasolu ning ootustest mõnevõrra madalamat rahulolu. Üldjoontes pidasid respondendid valimisi Eestis vabadeks ja

ausateks ning keskmiseid hinnanguid viisid alla eelkõige Keskerakonna ning valimistel mitteosalenute hinnangud. Selle põhjusteks võib olla juba sarnaselt kirjeldatud kattuv demograafiline taust või ka tõsisasi, et demokraatlikku mängu ebaausaks pidavad respondendid otsustasid valimistel mitte osaleda. Küll ei ole tulemused murettekitavalt madalad. Mis puudutab erakondade võimet teineteisele alternatiive pakkuda, siis on nii opositsiooni kui ka koalitsiooni toetajate hinnangud võrdlemisi kattuvad. Kuigi hinnangud konkurentsi olemasolule ei ole kuigi kõrged, on märkimisväärne, et erinevate erakondade toetajaid kui ka valimistel mitteosalejad näevad mänguvälja sarnaselt ning seega ei saa väita, et teatud poliitilisel ideoloogial või seda ideoloogiat esindavatel jõududel oleks poliitiliste ideede monopol. Võrdlemisi sarnane olukord puudutab opositsiooni võimalust valitsust kritiseerida. Ka siinkohal näeme ülejäänud grupist eristumas mittevalijaid ning Keskerakonna toetajaid, kuid hinnangute vahed ei ole suured ning respondendid ei näe otseselt konkurentsi mahasurumist või tsensuuri. Suuri üllatusi ei too ka küsimus, mis puudutab valitsuserakondade karistamist. Siinkohal oli oodatult pessimistlikum opositsiooni toetav valijaskond, kuid tähelepanu väärib asjaolu, et ka koalitsiooni toetajad andsid antud punktile pigem madalad hinnangud. Pigem näitab see, et valimiste ei lähtuta niivõrd retrospektiivsetest otsustest kui võrd lähtutakse erakondade valimisteks ettevalmistatud platvormidest ning lubadustest.

Polüarhia ning pluralismi mudeleid katvate küsimuste puhul näeme aga tunduvalt suuremaid erinevuseid mitte ainult koalitsioon-opositsioon teljel, vaid ka antud liitude sees. Vähemusgruppide kaitset puudutava küsimuse puhul ei olnud käärid kõige suuremad ning eelnevatest hinnangutest lähtuvat eristusid teistest gruppidest Keskerakonna toetajad ning valimistel mitteosalenud, kes olid vähemusgruppide kaitse toimimise suhtes Eestis kõige pessimistlikumalt meelestatud. Valitsuse selgitustööd puudutava küsimuse puhul joonistus väga selgelt välja lõhe koalitsiooni ning kõigi teiste gruppide vahel, kusjuures viimased hindasid antud punkti toimimist Eestis vähem kui nelja punktiga. Samuti tasub märkida, et ka koalitsiooni toetajate hinnangud jäid võrdlemisi madalale. See näitab, et valijaskonna ning valitsuse vahel on info lõhe ning valijad ei näe, et valitsus oma tegevust piisavalt seletaks. Ku siinkohal saaks vaadelda ka küsimust, mis puudutas valijate omavahelist arutlemist poliitiliste teemade üle, sobitub see pigem deliberatiivse demokraatia mudeli alla ning järgnev lõik võtab kokku järelejäänud küsimuste tulemused.

Deliberatiivset mudelit aitavad ennekõike mõõta aruteluküsimused, mis vaatlesid nii valijate kui ka valitsuse tasandit. Valijate tasandil oli näha, et kõik grupid pidasid tuttavatega arutamist enne otsuste tegemist võrdväärselt oluliseks. Nagu ka teiste küsimuste puhul. Olid erinevused sees eelkõige Keskerakonna ning mittevalijate hinnangutes, kuid näiteks koalitsiooni hinnangutes oldi antud punktis ideaalile äärmiselt lähedal. Seda seletab asjaolu, et erinevatelt enamikest küsimustest on respondentidel selle konkreetse demokraatia toimimise aspekti üle otsene kontroll ning sisuliselt hindavad nad antud küsimusega iseendid. Mis aga puudutab valitsuse arutlemist teiste Euroopa juhtidega, näeme kõigi osapoolte suhteliselt sarnaseid ning võrdlemisi madalaid ootuseid ning opositsioonierakondade hinnang antud aspekti toimimisele on võrreldav koalitsioonierakondade toetajate hinnangutega. Sellest tulenevalt võime hinnata kõigi gruppide arusaama Euroopa rollist Eesti valitsusele sarnaseks.

Eelviimase punktina vaatab töö hinnanguid neile aspektidele, mis liigituksid kõige paremini liberaalse demokraatiamudeli alla ning puudutavad meedia ja kohtusüsteemi vabadust ja iseseisvust. Siinkohal näeme kõigi osapoolte kõrgeid ootuseid, millele on kontrastiks pigem madalad hinded. Meediat puudutasid küsimused, mis hindasid meedia vabadust valitsust kritiseerida ning meedia tööd usaldusväärse info edastamisel. Meedia vabadust valitsuse kritiseerimisel hindas kõige madalamalt Keskerakond ning teiste gruppide hinded olid pigem positiivsed ja sarnased. Keskerakonna madalate hinnangute tõttu näeme siiski ka märkimisväärset erinevust opositsiooni ja koalitsiooni vahel. Mis puudutab meedia võimet seda vabadust kasutada ning edastada objektiivset infot valitsuse tööle, siis siinkohal tekkisid ootuste ja hinnangute vahele käärid ning märkimist väärrib ka asjaolu, et võrdlemisi madalad hinnangud meedia tööle andsid ka koalitsioonierakondade toetajad. See võib näidata, et meedia ei tegele valitsuse töö kajastamisega oodatud määral või on uudiste loomisel ja kajastamisel selektiivne. Küsimuse puhul, mis puudutas kohtute subjektviisust, näeme väga kõrgeid ootuseid ning madalaid hinnanguid. Kuigi me võime selgelt eristada koalitsiooni hindeid kõigist ülejäänutest, näeme ka seal puudujääke. Sellest võime järeldada, et valijaskond tervikuna ei näe kohtusüsteemi kui sõltumatut ning kuna võimude lahususe printsiip on üks demokraatia alustalasisid, on antud hinnangud murettekitavad.

Viimasena vaatab töö küsimusi, mis puudutasid majanduslikku ja sotsiaalsed sidusust ja võrdsust rõhutavaid demokraatiamudeleid. Siinkohal näeme kõige suuremaid

erinevuseid ootuste ja tegeliku toimimise vahel ning seda olenemata erakonnaeelisest või valimistel osalemisest. Esimene antud ploki küsimus puudutas valitsuse kaitset vaesuse eest. Siinkohal on selge, et kuigi opositsiooni ja koalitsiooni vahel on nähtav erinevus, tuleneb see lisaks positsioonist valitsuses ka erakondade põhikirjadest ja ideoloogiatest. Üsna huvitaval kombel on ka liberaalsema majandusplatvormiga erakondade toetajad pidanud valitsuse kaitset vaesumise eest oluliseks. Hinnangud aga selle saavutamisele on pehmelt öeldes madalad – kui koalitsioonierakondade toetajad hindavad selles valdkonnas hakkamasaamist veidi enam kui kolme punktiga võimalikust kümnest, siis kõigi teiste gruppide puhul on keskmine hinne pigem kahe ja poole punkti juures, mis on kõigi eelnevate aspektidega võrreldes vaieldamatult madalaim hinnang. See ilmestab, et kuigi kõik grupid peavad valitsuse rolli vaesuse ärahoidmisel oluliseks, ei leia keegi, ka opositsiooni toetajad, et valitsus selle tööga hakkama saaks. Arvestades, et koalitsioonis on ka pigem liberaalset majandusmudelit toetavad erakonnad, on see ka mõistetav. Sarnaseid jooni näeme teise küsimuse juures, mis käsitles endas valitsusepoolseid meetmeid sissetulekute erinevuse vähendamiseks. Siinkohal jätkub sama muster, mis eelmise küsimuse puhul. Ootused ja hinnangud on pigem sõltuvuses parteide majandusmudelitest ning hinnangud demokraatia toimimisele vastavas punktis on madalad – koalitsiooni puhul alla nelja ning opositsiooni puhul alla kolme punkti. See ilmestab selgelt, et inimesed ootavad demokraatialt üldist heaolu ning näevad demokraatiat kui heaolu ja võrdsuse loojat. Paraku on hinnangud Eesti võimele seda heaolu tagada väga madalad ning just nimelt sotsiaalses-majanduslikus aspektis näeme hinnangute põhjal suurimaid probleeme demokraatia kvaliteediga.

Kokkuvõte

Antud magistritöös anti ülevaade erinevatest lähenemistest demokraatiale ja neist lähtuvatest kontseptuaalsetest demokraatia mudelitest. Viimased on alates Vana-Kreeka klassikalisest demokraatist kuni tänapäevase sotsiaal-majandusliku heaolumudelini rõhutanud demokraatia erinevaid aspekte ning nende mudelite lahkamine ja analüüsimine aitas määratleda, millised aspektid võiksid demokraatiade hindamisel olla piisavalt relevantset ja universaalset hindamaks demokraatia kvaliteeti. Töö teine peatükk avas põhjalikumalt kvaliteedi ja rahulolu mõiste demokraatia kontekstis ning lõi eelduse empiiriliseks analüüsiks Eesti andmete põhjal. Peatükk võttis kogu antud valdkonna peamised uurimused ja tulemused ning nende tulemuste toel võeti Eesti kontekstis hinnangute aluseks inimeste erakonnaelistus, mis fikseeriti eelmistel riiklikel valimistel erakonnale antud hääle põhjal. Lisaks kaasas analüüs endasse need respondendid, kes erinevatel põhjustel valimistest osa ei võtnud. Samuti uuris magistritöö paralleelselt võitjate ja kaotajate dimensiooni läbi koalitsiooni- ja opositsioonierakondade toetajate hinnangute. Rangelt võttes peegeldas see dimensioon ka poliitilist parem-vasak skaalat ning sellest lähtuvalt antud skaalale eraldi analüüsi ei tehtud. Andmeanalüüs kätkes endas nii keskmiste väärtuste mõõtmist esialgse pildi saamiseks kui ka dispersioonanalüüsi, grupeerimaks omavahel erinevate erakondade toetajate vaateid. Magistritöö hüpotees väitis, et demokraatia toimimisega ehk demokraatia kvaliteediga on rohkem rahul need respondendid, kelle eelistatud erakond kuulub koalitsiooni.

Töös seatud hüpotees sai valdavalt kinnitust. Kõigis hinnangute aspektides domineeris positiivsemana koalitsioonierakondade toetajate hinnang. See toetub väga tugevalt senistele uuringutele, mille põhjal on demokraatliku süsteemi „võitjad“ selle toimimisega rahul ning soovivad olemasoleva süsteemi kinnistumist ajal, mil „kaotajad“ väljendavad rahulolematust ning soovi olukorda muuta. Kõige huvitavamad tulemused koorusid välja küsimustes, mis puudutasid meedia ja kohtu erapooletust ning valitsuse rolli sotsiaalse võrdsuse tagamisel. Selgus, et ka koalitsioonierakondade toetajad olid väga skeptilised kohtusüsteemi erapooletuses, mis oli mõnevõrra ootamatu tulemus. Samuti andsid koalitsioonierakondade toetajaid madalad hinnangud meedia võimele edastada objektiivset ja adekvaatset infot. Kõige suuremad erinevused ootuste ning demokraatia toimimise puhul puudutasid vaieldamatult sotsiaalmajanduslikke aspekte.

Mõnevõrra üllatavalt selgus, et ka valdavalt liberaalset majandusmudelit toetavate koalitsioonierakondade valijad ootasid valitsuselt tugevat rolli vaesuse ärahoidmises ning majandusliku võrdsuse tagamises. Sõltuvalt koalitsioonierakondade majandusmudelitest olid antud demokraatia aspektidele oodatud mõnevõrra madalamad hinnangud. Küll ei olnud oodatud niivõrd madalad hinded, kus vahe ootuste ning reaalsuse vahel kasvas enam kui kolmekordseks.

Kasutatud kirjandus

Aarts, Kees & Thomassen, Jacques (2008) „Satisfaction With Democracy: Do Institutions Matter?“, *Electoral Studies*, Vol. 27, lk. 5-18

Alexander, C. Amy; Inglehart, Ronald & Welzel, Christian (2012) „Measuring Effective Democracy: A Defense“, *International Political Science Review*, Vol. 33/1, lk. 41-62

Anderson, J. Christopher & Tverdova, V. Yuliya (2001) „Winners, Losers, and Attitudes about Government in Contemporary Democracies“ *International Political Science Review*. Vol.22/4, lk. 321-338

Anderson, J. Christopher ja LoTempio, Andrew (2002) „Winning, Losing and Political Trust in America“ *British Journal of Political Science*. Vol.32/2, lk. 335-351

Bartels, M. Larry (2003) „Democracy With Attitudes“, kogumikus *Electoral Democracy*. MacKuen, B. Michael & Rabinowitz, George (eds.) Ann Arbor: University Of Michigan Press, lk. 48-82

Beetham, David (1993) „Liberal Democracy and the Limits of Democratization“, kogumikus *Prospects of Democracy: North, East, South, West*. Held, David (ed.) Cambridge: Polity Press, lk. 55-73

Birch, H. Anthony (1993) *The Concepts and Theories of Modern Democracy*. New York. Routledge

Blais, Andre & Gelineau, Francois (2007) „Winning, Losing and Satisfaction with Democracy“ *Political Studies*. Vol. 55, lk. 425-441

Bobbio, Norberto (1989) *Democracy and Dictatorship*. Minneapolis: University of Minnesota Press

Catt, Helena (1996) *Voting Behavior: A Radical Critique*. London: Leicester University Press

Christiano, Thomas (2002) „Democracy as Equality“, kogumikus *Democracy*. Estlund,

David (ed) Oxford: Blackwell Publishing, lk. 31-50

Cho, Youngho (2013) „Appraising the Quality of Democracy as a Developmental Phenomenon: How South Koreans Appraise the Quality of Their Democracy“, *Social Indicators Research*, Vol. 116/3, lk. 699-712

Converse, Philip (1964) „The Nature of Belief Systems“, kogumikus *Ideology and Discontent*. Apter, E. David (ed.) New York: Free Press, lk. 61-206

Dahl, Robert (1971) *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press

Dahlberg, Stefan & Holmberg, Sören (2013) „Democracy and Bureaucracy: How their Quality Matters for Popular Satisfaction“, *West European Politics*, Vol. 37/3, lk. 515-537

Dalton, J. Russell; Shin, C. Doh & Jou, Willy (2008) „How people understand democracy“, kogumikus *How People View Democracy*. Diamond, Larry & Plattner, F. Marc (eds.) Baltimore: The Johns Hopkins University Press, lk. 1-15

Dalton, J. Russell (2000) „The Decline of Party Identification“, kogumikus *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Dalton, J. Russell & Wattenberg, P. Martin (eds.) New York: Oxford University Press lk. 19-36

Dalton, J. Russell; McAllister, Ian & Wattenberg, P. Martin (2000) „The Consequences of Partisan Dealignment“, kogumikus *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Dalton, J. Russell & Wattenberg, P. Martin (eds.) New York: Oxford University Press lk. 37-63

Dalton, J. Russell & Wattenberg, P. Martin (2000) „Unthinkable Democracy: Political Change in Advanced Industrial Democracies“, kogumikus *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Dalton, J. Russell & Wattenberg, P. Martin (eds.) New York: Oxford University Press, lk. 3-18

Dalton, J. Russell; Farrell, M. David & McAllister, Ian (2011) *Political Parties and Democratic Linkage: How Parties Organize Democracy*. New York: Oxford University

Press

Dalton, J. Russell & Klingemann, Hans-Dieter (2007) „Citizens and Political Behavior“, kogumikus *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Dalton, J. Russell & Klingemann, Hans-Dieter (eds.) Oxford: Oxford University Press, lk. 3-26

Diamond, J. Larry (1999) *Developing democracy: Toward consolidation*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press

Diamond, J. Larry (2003) „Defining and Developing Democracy“, kogumikus *The Democracy Sourcebook*. Dahl, A. Robert; Shapiro, Ian & Cheibub, Antonio Jose (eds.) Cambridge: The MIT Press, lk. 29-39

Diamond, J. Larry & Morlino, Leonardo (eds.) (2005) *Assessing the Quality of Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press

Dogan, Mattei (2005) *Political Mistrust and the Discrediting of Politicians*. Leiden: Brill Academic Publishers

Dorussen, Han & Palmer, D. Harvey (2002) „The Context of Economic Voting: An Introduction“, kogumikus *Economic Voting*. Dorussen, Han & Taylor, Michael (eds.) London, New York: Routledge, lk. 1-14

Dufek, Pavel & Holzer, Jan (2013) „Democratisation of Democracy? On the Discontinuity Between Empirical and Normative Theories of Democracy“, *Representation*, Vol. 49/2, lk. 117-134

Easton, David (1975) "A Reassessment of the Concept of Political Support," *The British Journal of Political Science*. Vol. 5, lk. 435-457

Epperly, Brad (2011) „Institutions and Legacies: Electoral Volatility in the Postcommunist World“ *Comparative Political Studies*, vol. 44/7, lk. 829-853

Esaiasson, Peter (2011) „Electoral Losers Revisited – How Citizens React to Defeat at the Ballot Box“ *Electoral Studies*. Vol. 30, lk.102-113

Estlund, David (1993) „Making Truth Safe for Democracy“, teoses *The Idea of*

Democracy. Copp, David; Hampton, Jean & Roemer, E. John (eds.) Cambridge: Cambridge University Press, lk. 71-100

Estlund, David (2002) „Political Quality“, kogumikus *Democracy*. Estlund, David (ed) Oxford: Blackwell Publishing, lk. 175-212

Ezrow, Lawrence & Xezonakis, Georgios (2011) „Citizen Satisfaction With Democracy and Parties' Policy Offerings“ *Comparative Political Studies*. Vol. 44/9, lk. 1152-1178

Fishkin, S. James (2003) „The Voice of The People“ , kogumikus *The Democracy Sourcebook*. Dahl, A. Robert; Shapiro, Ian & Cheibub, Antonio Jose (eds) Cambridge: The MIT Press, lk. 25-28

Gilley, Bruce (2006) „The determinants of state legitimacy: Results for 72 countries“ *International Political Science Review*. Vol. 27/1), lk. 47-71

Goldman, Alvin (2002) „A Causal Approach to Voting“, kogumikus *Democracy*. Estlund, David (ed) Oxford: Blackwell Publishing, lk. 267-285

Gutmann, Amy & Thompson, Dennis (2003) „Democracy and Disagreement“, kogumikus *The Democracy Sourcebook*. Dahl, A. Robert; Shapiro, Ian & Cheibub, Antonio Jose (eds) Cambridge: The MIT Press, lk. 18-24

Hardin, Russell (1993) „Public Choice versus Democracy“ , teoses *The Idea of Democracy*. Copp, David; Hampton, Jean & Roemer, E. John (eds.) Cambridge: Cambridge University Press, lk. 157-172

Harold Lasswell (1953) *Politics: Who Gets What, When, and How*. New York: McGraw Hill

Held, David (1993) „Democracy: From City-States to a Cosmopolitan Order?“, kogumikus *Prospects of Democracy: North, East, South, West*. Held, David (ed.) Cambridge: Polity Press, lk. 13-52

Henderson, Ailsa (2008)“Satisfaction with Democracy: The Impact of Winning and Losing in Westminster Systems“, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, Vol. 18/1, lk. 3-26

- Holmberg, Sören (2003) „Are Political Parties Necessary?“ *Electoral Studies*, Vol. 22, lk. 287-299
- Holmes, Stephen (1993) „Tocqueville and Democracy“, teoses *The Idea of Democracy*. Copp, David; Hampton, Jean & Roemer, E. John (eds.) Cambridge: Cambridge University Press, lk. 23-63
- Howell, Patrick & Justwan, Florian (2013) „Nail-biters and no-contests: The Effect of Electoral Margins on Satisfaction With Democracy in Winners and Losers“ *Electoral Studies*, Vol.32/2, lk. 334-343
- Karp, A. Jeffrey & Bowler, Shaun (2001) „Coalition Government and Satisfaction with Democracy: An Analysis of New Zealand’s Reaction to Proportional Representation“, *European Journal of Political Research*, Vol. 40, lk. 57-79
- Klingemann, Hans-Dieter, Hofferbert, I. Richard & Budge, Ian (1994) *Parties, Policies and Democracy*. Colorado: Westview Press
- Klingemann, Hans-Dieter (1999) “Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis”, kogumikus *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Norris, Pippa (ed.) Oxford: Oxford University Press, lk. 31-56
- Kuklinski, H. James & Peyton, Buddy (2007) „Belief Systems and Political Decision Making“, kogumikus *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Dalton, J. Russell & Klingemann, Hans-Dieter (eds.) Oxford: Oxford University Press, lk. 45-64
- Lasswell, Harold (1953) *Politics: Who Gets What, When, and How*. New York: McGraw Hill
- Lijphart, Arend (1977) *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press
- Lijphart, Arend (1984) *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven: Yale University Press
- Lijphart, Arend (2008) *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. New York, London: Routledge
- Linde, Jonas & Ekman, Joakim (2003) “Satisfaction with Democracy: A Note on a

Frequently Used Indicator in Comparative Politics“ *European Journal of Political Research*. Vol. 42, lk. 391-408

Linz, J. Juan & Stepan, C. Alfred (1996) *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press

Macdonald, Elaine Stuart, Rabinowitz, George & Brasher, Holly (2003) „Policy Issues and Electoral Democracy“ , kogumikus *Electoral Democracy*. MacKuen, B. Michael & Rabinowitz, George (eds.) Ann Arbor: University Of Michigan Press, lk. 172-199

MacKuen, B. Michael; Erikson, S. Robert; Stimson, A. James & Knight, Kathleen (2003) „Elections and the Dynamics of Ideological Representation“, kogumikus *Electoral Democracy*. MacKuen, B. Michael & Rabinowitz, George (eds.) Ann Arbor: University Of Michigan Press, lk.200-237

Maeda, Ko (2010) „Two Modes of Democratic Breakdown: A Competing Risk Analysis of Democratic Durability” *The Journal of Politics*, Vol. 72/4, lk. 1129-1143

Mair, Peter (2007) „Left-Right Orientations“, *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Dalton, J. Russell & Klingemann, Hans-Dieter (eds.) Oxford: Oxford University Press, lk. 206-222

Manin, Bernard; Przeworski, Adam & Stokes, C. Susan (1999) „Elections and Representation“, kogumikus Przeworski, Adam; Stokes, C. Susan & Manin, Bernads (eds) (1999) *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press, lk. 29-54

Maravall, Maria Jose (1999) „Accountability and Manipulation“, kogumikus *Democracy, Accountability, and Representation*. Przeworski, Adam; Stokes, C. Susan & Manin, Bernads (eds) (1999) Cambridge: Cambridge University Press, lk. 154-196

Miller, David (1993) „Deliberative Democracy and Social Choice“, kogumikus *Prospects of Democracy: North, East, South, West*. Held, David (ed.) Cambridge: Polity Press, lk. 74-92

Moehler, C. Devra & Lindberg, I. Staffan (2009) „Narrowing the Legitimacy Cap: Turnovers as a Cause of Democratic Consolidation“ *Journal of Politics*. Vol. 71/4, lk.

1448-1466

Moller, Jorgen & Skaaring, Svend-Erik (2011) *Requisites of Democracy: conceptualization, measurement, and explanation*. London, New York: Routledge

Munck, L. Gerardo & Verkuilen, Jay (2002) „Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Indices“. *Comparative Political Studies*. Vol. 35/1, lk. 5-34

Mölder, Martin & Pettai, Vello (2013) „Vabadus ja demokraatia,“ Eesti maailmas: Eesti Inimarengu Aruanne 2012/2013. Tallinn: Eesti koostöö Kogu

Nannestad, Peter & Paldam, Martin (2002) „The Cost of Ruling: A Foundation Stone for Two Theories“, kogumikus *Economic Voting*. Dorussen, Han & Taylor, Michael (eds.) London, New York: Routledge, lk. 17-44

Norris, Pippa (1999) “Introduction: The Growth of Critical Citizens?” , kogumikus *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Norris, Pippa (ed.) Oxford: Oxford University Press, lk. 1–30

Norris, Pippa (2001) *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press

Parekh, Bhikhu (1993) „The Cultural Particularity of Liberal Democracy“, kogumikus *Prospects of Democracy: North, East, South, West*. Held, David (ed.) Cambridge: Polity Press, lk. 156-175

Pharr, J. Susan & Putnam, D. Robert (2000) *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton: Princeton University Press

Powell, G. Bingham (2000) *Elections as Instruments of Democracy: Majoritarian and Proportional Visions*. New Haven: Yale University Press

Riker, H. William (1965) *Democracy in the United States*. New York: Macmillan

Riker, H. William (1982) *Liberalism Against Populism: A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*. Illinois: Waveland Press Inc.

Ringen, Stein (2010) „The Measurement of Democracy: Towarda a New Paradigm“,

Society, Vol. 48/1, lk. 12-16

Rothstein, Bo & Teorell, Jan (2008) „What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions“ *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol. 21/2, lk.165–190

Rothstein, Bo (2009) „Creating Political Legitimacy: Electoral Democracy Versus Quality of Government“ *American Behavioral Scientist*, Vol. 53/3, lk. 311-330

Sarsfield, Rodolfo, & Echegaray, Fabian (2006) „Opening the Black Box: How Satisfaction With Democracy and its Perceived Efficacy Affect Regime Preference in Latin America“ *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 18, lk. 153-173

Seligson, A. Mitchell (2002) „The impact of Corruption on Regime Legitimacy: A Comparative Study of Four Latin American Countries“ *Journal of Politics*, Vol. 64, lk. 408-433

Singh, Shane; Lago, Ignacio & Blais, Andre (2011) „Winning and Competitiveness as Determinants of Political Support“ *Social Science Quarterly*. Vol.92/3, lk. 695-709

Singh, P. Shane (2014) „Not all Election Winners are Equal: Satisfaction with Democracy and the Nature of the Vote“ *European Journal of Political Research*. Vol. 53/2, lk. 308-327

Schedler, Andreas (2001) „Measuring Democratic Consolidation“, *Studies in Comparative International Development*, Vol. 36/1, lk. 66-92

Schumpeter, A. Joseph (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper & Brothers Publishers

Sniderman, M. Paul & Levendusky, S. Matthew (2007) „An Institutional Theory of Political Choice“, kogumikus *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Dalton, J. Russell & Klingemann, Hans-Dieter (eds.) Oxford: Oxford University Press, lk. 437-456

Thomassen, Jacques (2007) „Democratic Values“, kogumikus *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Dalton, J. Russell & Klingemann, Hans-Dieter (eds.) Oxford: Oxford

University Press, lk. 418-434

Vanhanen, Tatu (1990) *The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980-1988*. New York: Crane Russak

Weisberg, F. Herbert & Greene, H. Steven (2003) „The Political Psychology of Party Identification“, kogumikus *Electoral Democracy*. MacKuen, B. Michael & Rabinowitz, George (eds.) Ann Arbor: University Of Michigan Press, lk. 83-124

Wells, M. Jason & Kriekhaus, Jonathan (2006) „Does National Context Influence Democratic Satisfaction? A Multi-Level Analysis“ *Political Research Quarterly* Vol. 59, lk. 569-578

Welzel Christian; Inglehart, Ronald & Klingemann Hans-Dieter (2003) „The Theory of Human Development“ *European Journal of Political Research*. Vol. 42/2, lk. 341–380

Andmebaas

European Social Survey 2012

Summary

The meaning of democracy and satisfaction with democracy: relations with party-preference in the case of Estonia.

The main aim of the thesis is to look if and how satisfaction with democracy is related to the preference of political parties. The thesis starts off by looking at different approaches to democracy that helps to conceptualize models of democracy on which it can later base the assessment criteria. This includes going all the way back to Ancient Greek, the cradle of democracy and reaching to modern ideals of social and welfare democracy. By opening up different models of democracy, the thesis creates a generic framework of the aspects of democracy that can be used to assess its quality. The second part of the thesis opens up the terms quality and satisfaction in the context of democracy. It takes a look at the previous papers and books on the subject and thus takes party-preference as the basis of the analysis. Party-preference is based on the party voted for during the last national election. The thesis also includes the responses from people that did not participate in the elections. On top of just looking at party-preference, the responders are also divided into winners and losers with the winners being the supporters of the coalition parties and the losers being the supporters of the opposition parties. As this dimension also roughly covers the right-left dimension of political parties in Estonia, there is no extra analysis for this framework. The analysis is based off of simple means that are accompanied and explained by one-way analysis of variance (ANOVA) tests that help us to statistically explain whether there are significant differences between the test-groups. The hypothesis states that the voters whose supported party belongs in the coalition, is more satisfied with the way that democracy works than those voters whose supported party belongs in the opposition.

This hypothesis was confirmed by the analysis of the data. In almost all of the aspects that were used to assess the quality of democracy, the supporters of the coalition parties awarded higher scores and vice versa for the supporters of the opposition parties. These results are in line with previous studies that showed that the winners have no intent in changing the rules of the game. Perhaps most interesting and somewhat unexpected results were related to the impartiality of the media and court system. It turned out that even the supporters of the coalition parties saw insufficiencies in the media providing

adequate information about the governments work and they also gave low scores for the impartiality of the courts. Also somewhat surprising was the fact that even the supporters of more liberal and market-oriented parties expected democracy to fight against poverty and the equality of income. As the parties in power tended to be more liberal towards economy, lower results in the evaluation of performance were expected. However, it was not foreseen that the differences in expectations and the actual functioning of democracy in this area will create differences of such magnitude.